

KERESZTÉNY MAGVETŐ.

XIV-ik évf.

Mártius, Aprilis. 1879.

2-ik füzet.

A SZÉKELY-KERESZTURI UNITÁRIUS HITKÖZSÉG TÖRTÉNETI RAJZA KEZDETÉTŐL MOSTANIG.

I.

V. Kelemen pápa (1305-től 1314-ig) azon elvet állítván fel: a pápáknak teljes szabad hatalmuk van minden egyházi hivatalon; közvetlen utóda XXII. János azt gyakorlatba is vette, s 1332-ben a magyarországi s erdélyi papi jövedelmek tizedét hat éven át mindenünnen a pápai pénztárba fizettetni rendelte. Ezen rendelethez akkori magyar király Róbert Károlynak is szava lehetett volna; de ő mint Anjou, nápolyi királyházbeli herceg-pápák pártfogása által jutott volt királyi székébe, miért háládatosnak kellett lennie, a tized elrendelt fizetését országában nemcsak megengedte, hanem végrehajtását maga részéről is hathatósan parancsolta annyival inkább, mert a begyülemlett összeg egyharmada neki engedtetett által.¹⁾ Ily pápai s királyi intézkedéseknek hódolva fizették aztán 1332—1337 folytában érsekek, püspökök, apátok, prépostok, esperesek, városi, falusi papok, általjában minden papi hivatalt viselők vagy helyettesik jövedelmeikből az illető tizedet.

Bészedői jegyzéket vittek arról, hol, kitől, mennyit vettek bé, s ha a fenmaradt jegyzéktöredékek szerinti fizetések mennyisége biztos alapul vétethetik a hitközségek, faluk népességének, vagyonosságának meghatározhatására: úgy Székely-Keresztur már akkor úgy tűnik fel, mint legjelentékenyebb község, minden esetre egyike a legjelentékenyebbeknek Udvarhelyszékben, minthogy papja hivatalársai közt legtöbb jövedelmi dézmát fizetett²⁾.

Kereszturhoz, mint anyaegyházi községhez kétségkívül tartoztak leányhitközségek is, aránylag hozzájárulva a papi jövedelem gyarapításához; de más több anyahitközségek is ily körülmények közt léteztek; az oknál fogva tehát Keresztur érintett jelentékenysége alaposan kétségbe nem vonható, annál inkább nem, mert ké-

¹⁾ St. Katona, *Historia critica regum Hungariae*, Budae 1790. — 8. tom. 9. pag. 136, 237.

²⁾ Nemzeti Társalkodó. 1838. II. félév. Kolozsvárt 4. r. 45. lap.

sőbbben is épen nem csökkent, hanem inkább növekedett. Onnan van, hogy midőn Udvarhely anyaszék szükségesnek látta saját kerületében egy fiuszéket alakítani: székhelyéül a Nagy-Küküllő jobbpartján nyílt téren feküdt Kereszturt választotta, s a fiuszék Kereszturról neveztetett el.

A XVI-ik század első felében Sz. Keresztur két községre szakadt. Alsó része falu maradt, a felső fejedelmi kiváltságot nyerve város lett. Mily viszonyban éltek ezek egymással azóta: rajzolni nem tartozván feladatomhoz, áttérek egyházi történeteik vázolására, mennyiben czimzett művem tárgyául vétehetnek.

II.

Az érintett időszakban a sz. kereszturi egy községből kettő alakult, falusi és városi. Erdélyben azok is, kik addig róm. katolikus vallás hívei voltak, a külföldről ide behatott hitújítás — reformatio — következtében kétfelé szakadtak: egyik rész régi vallása mellett megmaradván, másik Luther Márton hittanát kezdvén követni. Utóbbihoz szászok, magyarok, székelyek nagy számmal tartozván, hitügyöket ellenzések daczára is oly szerencsésen folytatták, hogy 1557 és 1558-ban katolika vallás mellett a Luther szerintinek szabad gyakorlása is országgyűlési határozatok által megengedettet s a hazában törvényesen bévettnék ismertetett el.

E képen az országban két törvényes vallás létezett; és egy évtized alatt ismét kettő lett azzá. Mert az új hitfelekezetűek egymás közt meghasonlottak, különösen az úri vacsora (Coena Domini) iránti nézeteikkel. A szászok Luther, a magyarok, székelyek Zwingli, Kálvin nézeteik mellett vívtak; s miután egy értelemre nem juthattak: 1563 és 1564-ben Kálvin követői hitvallásának szabadon gyakorolhatása is országgyűlésileg törvényesen elvégeztetett s megállapított.

III.

Épen ezen két évfolytában azonban nyilvánulni kezdett Erdélyben az unitárius hitelv is ¹⁾, mely a többi felekezet hittanától nagyban különbözött, katolikusok, Luther, Kálvin követői a szent háromság tanához tovább is ragaszkodván, ellenben az unitarismus Isten egységét hirdetvén nemcsak állatjában, hanem személyében is.

¹⁾ P. Carolini Brevis erudita et perspicua explicatio orthodoxae fidei de uno vero deo patre, filio et spiritu sancto adversus blasphemias Georgii Blaudratae et Francisci Davidis errores. Vitebergae 1571. — 8. p.25.

S mivel a reformatio korában a különböző hitfelekezetűek saját nézeteiket sajtó által közzé tett műveik mellett nyilvános vitatkozások által is szokták vala fejtegetni, védeni, ellenfeleikéit ostromlani, czáfolgatni; most már ily vitatkozások annak rendje szerint egy részről unitáriusok, másról a háromság tana hívei közt keletkeztek s folytattattak.

Legnevezetesebb hitszónok, vitatkozó Erdélyben eddig Dávid Ferencz, kolozsvári pap vala; ő lőn az unitarismus főbajnoka is, irással, szóval és sikeresen. Az ország fejedelme II. János választott király, több főrendű úr, országos főhivatalnok pártfogolta s az útát előtte s elvtársai előtt egyengette, sőt előre törvényessé tette. Már az 1566-ki országgyűlés Isten igéjének szabad hirdetését kimondotta. Az 1568-beli pedig még tüzetesebben meghatározta: hogy a predikátorok az evangéliumot mindenütt szabadon hirdessék, kiki az ő értelme szerint, és a községek olyan papot tartsanak maguknak, kinek tanítása nekik tetszik.

A hittanok iránti vitatkozás tere törvényesen teljesen szabadá levén téve, a fejedelem közzsinatot rendelt 1568-ban mártiusban Gyula-Fejérvártt tartandót, melyre Erdélyből és Magyarország hozzája tartozott részéből mind a háromságtan vallói, mind az unitarismus hívei nagy számmal jelentek meg; imezek magukat evangéliumhitűeknek, amazok általában katolikusoknak nevezvén. A vita a fejedelmi palotában mártius 8-án kezdetett meg s tiz nap folytattatott egymás után, király, főurak és ország fő tisztviselői jelenlétében. Főszóvivő unitáriusok részéről Dávid Ferencz superintendens, ellenfél részéről Melius Péter debreczeni reformált pap és superintendens volt; vitatárgya pedig, mint Melius maga formulázta, ezen főtétel:

Vajjon az atya (mást) kizárólag-e egy Isten, és egyedüli igaz Isten? mit az unitáriusok erősítettek;

vagy

Vajjon az atya fiával és szent lelkével együtt egy Isten és egyedüli igaz Isten? mit Melius és társai állítottak.

Az ezen tételek és ágazataik felett folytatott vitát tizedik napon a fejedelem bezáratta, kijelentvén, hogy az egybejövést, vitatkozást és nézetek szeliden nyilvánítását ezután is megengedi, mert azt akarja: országa szabad legyen.

A vitatkozó felek őt előre kérték vala: rendelne a vitatkozás folytának feljegyeztetésére, leírására alkalmas egyéneket; de mert

akkor betanult gyorsírók nem voltak, s a felek is bizalmat csak saját hitrokonaikban helyeztek: mindenik önhivei közül választott írókat; kik aztán különböző szavakat, kitételeket használván és a szerkeztésben különböző rendet követvén: a két fél előadása a vitafolytáról egymástól legalább külalakra nézve különbözik.

Az unitáriusoké Gyula-Fejérváratt nyomatott ki ugyanazon 1568-ik évben negyedréttben, latin nyelven ¹⁾, s e nyomtatvány végén találkozunk először a székely-kereszturi hitközséggel, mint unitáriussal.

IV.

A vitatkozások írásba foglalására ugyanis az unitáriusok közül négy egyén levén választva, azok közt egyik, még pedig első sorban a székely-kereszturi pap Marosi Synnig János volt, kit elvrokonai ily fontos, kényestermészetű működésre kétségkívül azon oknál fogva jelöltek ki, mivel úgy ismerték és tekintették, mint ki hitelveiket jól ismeri s azokkal rokonszenvez. Minélfogva bizton következtethetni, hogy Keresztur, város és falu, az unitarismusnak már hirdetése első éveiben hivei lettek papjokkal együtt. Következtethető továbbá, hogy ha az unitáriusok az ottani összes lakosságot magukban nem foglalták is már 1568-ban, de a számosabb részt mindenestre ők tették, mert különben a templom fenn a városban, az egykori plebánia tartozékaival nem ment volna át birtokukba, mint

¹⁾ Ezen czim alatt: *Brevis enarratio disputationis Albanae de deo trino et Christo duplici coram serenissimo principe et tota ecclesia decem diebus habita. Anno Domini M.D.LXVIII. 8. martii Excusum Albae Juliae, Anno 1568. in 4-o.*

Utolsó lapon a végsorok ezek:

Amanensium nomina.

Joannes Synnig Marosinus pastor Ecclesiae dei, quae est in Keresztur Siculorum.

Martinus Albanus minister ecclesiae dei in oppido Dhes.

Benedictus Óvári rector scholae Albanae.

Gregorius Wagnerus scholae Albanae collega.

A példány, melynek czim- s véglapjairól a fennebbieket közlöm, birtokomban ép tiszta s egykor épen a sz. kereszturi fennebb nevezett pap Marosi Synnig János tulajdona volt. Ő, mint a benne foglalt vitatkozás egyik írója kétségkívül több nyomatott példányt birt, s azt szemeriai Bora Andrásnak ajándékozván, azt az c'ébe köttetett 1567-beli hasonlóan unitárius irodalmi mű czimlapján im e pár sorral hagyta emlékezetben:

D. Andreae Bora Joannes Synygh Marossynus dono ddt. (dedit) 1568. Kézirata feltűnően szép.

átment. S ezekhez véve, hogy Keresztur városa város léténél fogva is városias jelekkel, jelenetekkel birt; keblében nevezetesen vásárok, sokadalmak ismételtettek; Kereszturfalvában pedig kereszturfi-szék birái törvényes időszakokban széküléseket tartottak: ezen körülmények Kereszturt úgy tüntetik fel azon időben, mint saját népessége, vásárosok, sokadalmasok, perlekedők, panaszlók, gyakori ott jelentkezése által mozgalmas székely vidéki központot, s az unitarismus kitünő hitközségét.

A Kolozsvárt székelt unitárius egyházi tanács, önként érthető, belátta azt, s használni is szándékozott, miután az addig előtte állott akadály megszüntét tapasztalhatta.

V.

Hazai törvényeink már II. János és utóda Báthori István idejében azon jogokat, szabadságot biztosították az unitáriusok vallása számára, melyeket más felekezetekére; azokat eltörlni későbbben sem kísértették meg, de korlátolni igen. Ki az 1577-ik év october hónapjában Tordán tartott országgyűlés határozatait olvassa, az látni is fogja, hogy az unitáriusok zsinatot csak Kolozsvárat és Tordán tarthattak ¹⁾. A XVI-ik század végével azonban a katolikus Báthoriak fejedelemsége végződván, a reformált Boeckai rövid uralma alatt 1606-ban juliusban Kolozsvárt az unitárius zsinati gyűlés elhatározá: minden esztendőben tartassék zsinat most Kolozsvárt, majd Székely-Kereszturon. És ez junius 8-ik napja körül ²⁾.

Ez valóban üdvös végzés vala; mert unitáriusok legtöbben székely földön éltek és legnagyobb számmal egybejöhetsőkre Kereszturnál alkalmasabb központi hely nem választathatván, oda koronként zsinati gyűlést hívni össze a vallás közérdeke igényelte, mely eszélyes eljárással, működéssel, ha nem terjesztetett is, de ápolást, erősbulést nyerhetett. De a kolozsvári végzés alig volt gyakorlatban egy évtizedig. Egyházi ügyekre nézve akkor csak egyházi személyekből állott előljárók intézkedtek. S 1607-ben

¹⁾ Ezen törvénycikkek eredeti példánya meg van Szebenben a br. Bruckenthal-könyvtárban.

²⁾ „Anno Domini 1606 2-da die july — Synodus Claudiopoli celebrata, in qua ista sunt conclusa: Primo, deliberatum est, ut singulis annis synodus celebretur alternatim nunc Claudiopoli, nunc in Keresztur Siculo-rum. Idque circa octavam junii diem.“ Protocollum consistorii Unitariorum 1606—1697 fol.

Kolozsvárat az unitár. egyházi Főtanács levéltárában.

országgyűlés Kolozsvárra s június 10-re levén hirdetve: Thoroczkai Máthé püspök papi consistor társaival az első zsinat megtartását Kereszturott 1608-ra halasztotta. Volt-e aztán akkor és azután is 1616-ig ily gyűlés, az illető jegyzőkönyvből nem tűnik ki. Fel van azonban ugyanott jegyezve, hogy 1616-ban november 6-ik napján Udvarhelyszékben Székely-Keresztur városban közönséges zsinati gyűlés (generalis synodus) tartatott ¹⁾.

Balsorsa az unitarismusnak Erdélyben úgy akarta, hogy Thoroczkai megürült püspöki székét Radetzki Bálint foglalja el, ki Lengyelországból hivatott volt Erdélybe a kolozsvári unitárius szászok papjává, 1605-ben; át is jött, de akkor nem végképen, az itteni körülményekkel ismeretlen levén. Azonban 1608-ban visszatérvén Rakowba, a lengyel unitáriusok főhelyére, három kolozsvári tanácsossal: ezek végképeni elbocsáttatását kérték az ottani unitárius felekezettől, mit meg is nyervén, azóta Radetzki folyvást Erdélyben élt mint pap az unitárius szász hitközségnél és aztán püspök ²⁾. Magas termetű, kellenies külsejű, kedves társalgású, nagy

¹⁾ „Anno 1616 die 6-a novembris in sede Udvarhely siculicali, oppido Székely-Keresztur vocato generalis synodus congregata et celebrata.“ A fennebb idézett eredeti jegyzőkönyvből.

²⁾ Schmaltz Bálint rakowi unitárius pap, ki Radetzkit személyesen jól ismerte, önéletriratában jegyzi meg reá vonatkozólag: Anno 1605. — 2-a octobris synodus Ecclesiae generalis. — Valent. Radecius Claudio-politanae ecclesiae destinatus; ego Racoviensi.

Anno 1608. — 31. julii venerunt Rakoviam Claudio-poli D. Valentinus Radecius cum tribus istius civitatis primariis Senatoribus: Emmerico Bognero Stephano — — — ungaro. Joh. Benschel alias Stentzel: saxonibus. Exorato a coetu D. Radecio, iterum discesserunt. — Gust. Geor. Zeltneri Historia crypto socinismi Altorphinae quondam academiae funesti arcana. — — Accessit praeter alia Valentini Sinalcii Diarium vitae ex autographo. Lipsiae 1744. 4. p. 1180. 1184.

Fennebbi idézetekből látható, hogy az 1608-beli Bálint pap, kit Segesvári Bálint emleget vezeték-neve nélkül, Radetzki Bálint. Erdélyi Történelmi adatok. 4. köt. Kolozsvár 1862. 8. 172.

Egyébiránt Radetzki kolozsvári papságának kezdete éve iránt régóta bizonytalankodás és kétkedések forogván fenn, itt alkalmilag észrevételeimet azokra nézve is megtenni feleslegesnek nem tartom.

Socinus Lengyelországban Luclaviae falusi lakhelyén 1603-ban nov. 23-ról egy levelet írván Radetzki Bálintnak a halála után, mely 1604-ben mártius 3-án történt, barátaihoz irt több leveleivel együtt ki-nyomatott, — megjegyzendő jól — 1618-ban, s azok rendezője vagy ki-adója mindenik fölébe oda tévén, kihez iratott: az érintett 1603-belit kép jelzette: Radetzki Bálinthoz, most kolozsvári unitárius paphoz, s

tudományu férfinak és kitünő szónoknak mondatik ugyan, de hossz-
szas itt lakása alatt se tanult meg legalább eléggé magyarul és így
hiányzott nála a közeg, melylyel érintett tulajdonainál fogva varázs
hatást gyakorolhatott volna magyar székely hitfeleire. Aztán mint
püspökben hiányzott az éberség, szemesség, előrelátás, tevékenység
is, hogy korán észrevegye, szemmel tartsa a hazai vallási ellenirá-
nyokat, törekvéseket; belássa azok lehető következéseit, s hol kel-
lett legalább erkölcsi ellensúlylyal lépjk fel; pedig mindezekre uni-
tárius részről soha sem volt nagyobb szükség, mint épen az ő püs-
pöksége idejében ¹⁾ midőn Bethlen Gábor fejedelem és Keserü Daj-

Erdélyben superintendenshez. Fausti Socini senensis ad amicos *Episto-
lae. Racoviae 1618 8. p. 675—681.*

De az irók későbbben nem figyelmeztvén arra, hogy a levél előtt álló
jelzés Radetzkit 1618-ban mondja kolozsvári papnak és superintendens-
nek, úgy vették, mintha már a levél keltekor is 1603-ban az volt vol-
na. Lásd: Chr. Sandii *Bibliotheca anti-trinitariorum. Freistadii. 1684.*
8. p. 106.

Frid. Sam. Bock, *Historia anti-trinitariorum, maxime socinianismi et
socinianorum. Regiomonti et Lipsiae 1776. Tom. I. par. 2. 8. p. 709—710.*
Robert Wallace, *Anti-trinitarian Biography, or Sketches of the lives
and writings of distinguished Unitarians, London 1850. II. volum. 8.*
pag. 495.

Azonban Socinus levelére hivatkozással bizonyítani Radetzki papsá-
gát Kolozsváratt 1603-ban, tévedés. Elsőbben azért, mert abban szó sincs
róla, ugyanis e sorokkal kezdődik:

„Pietate atque eruditione ornatissimo viro domino Valentino Radecio,
divini verbi ministro fidelissimo amico et fratri in Christo cariss.
et honorando etc Salutem a Deo et Christo etc.“

Ebből áll mind az, mi a levélben Radetzki 1603-beli állására mutat.
Krisztusban atyjafiának, barátjának, isten igéje igen hű szolgájának —
az-z papnak — mondja őt Socinus; de papi helyét nem nevezi meg;
annál kevésbé mondja Kolozsvári papnak, vagy hogy levelét oda intéz-
né, küldené hozzá; s őt kolozsvári papnak akkor teljességgel nem is
mondhatta; minthogy oda mint fennebb Schmaltz megírta, csak 1605
nézetett ki (destinatus). És Schmaltznak e bizonyítása második körülmény
melynél fogva az érintett tévedés kiderül.

Radetzki 1605-ben, mi természetes eljárás, csak ideiglenesen jött volt
Rákowból át Kolozsvárra, mert felesége, gyermekei levén, előbb látni
kivánta a helyet és körülményeket, hová s melyek közé meghivatott; de
pár év alatt megtetszvéen neki Kolozsvár, s ennek ő. 1608-ban három
tanácsossal tért vissza Rakowba, honnan aztán az illetők beléegyezésé-
vel végkép Erdélybe jött s rendes pap lett.

¹⁾ Radetzki püspökké választatásának évét és napját jegyzőkönyvekben em-
litve nem találtam; de 1616-ban augusztus 30-kán mindenesetre ugy em-

ka János a reformata vallás terjesztésére a lehetőleg legnagyobb tevékenységet fejtették ki.

Már 1615-ben törvényt alkottak a hazában, későbbben is érvényben fentartottat, hogy mely faluban vagy városban hitfelekezet több van, de templom csak egy, ez adattassék azon felekezetnek, melynek tagjai ott számosabbak, s ezek a templomaiktól megfosztottaknak számarányhoz képest legyenek segítséggel új templom építésében; (miből akkorban vajmi kevés és ritkán teljesítettet valami!). A törvény pedig vegyes bizottság által vala végrehajtandó, az országban törvényesen bevett vallások mindenike részéről egy-egy esetleg kinevezett tagból alakulandó ¹⁾.

Ily törvény nem hozatott célátalanul. Alkalmazása legtöbb nyeresémet, illetőleg veszteséget mindenestre székely földön eredményezhetett. Ezt meggondolva az unitáriusoknak minél több oly út kellett volna használniok, melyen erkölcsi hatást gyakorolhattak ot-tani hitrokonaikra vallásuk érdekében; mindemellett Radetzki egyházkormányzata nemhogy az ily utakat szaporította volna, hanem a létezőt is odahagyta; és zsinatnak Kolozsváron kívül tartását Székely-Kereszturról áttette Küküllővármegyébe, nem más, mint azon oknál fogva, mert oda Kolozsvárról kevesebb alkalmatlansággal és költséggel lehetett jőni mint Sz.-Kereszturra.

I. Rákóczi György fejedelem, vallása iránti buzgóságban, tevékenységben vetélytársa, versenyezett elődével Bethlennel, s alig hogy fejedelemségre jutott: Keresztur város lakói siettek kiváltságaik megerősítését tőle is kérni s megnyerni; ő azonban megerősítés he-

littetik mint püspök. Protocol. gener. 1606—1692. p. 46.

Halála s annál fogva püspöksége végződése iránt ismét kétségek vannak. Sand és utána s vele Bock halálát 1630 körül történtnek írja: de bizonyíték nélkül.

Wallace azt írja: 1630-ban halt meg, s forrásul lengyelországi kéziratú unitárius zsinati actákat említ, melyek szerint a kolozsvári tanács azon év valamelyike szakában a rakowi zsinatot értesítette volna Radetzki elhunytáról. „This we learn from the Manuscript Synodical Acts, in which it is stated, that the Senate of Clausenburg, some time in the course of that year (1631), informed the Synod of Rakow of his decease.“ Rob. Wallace, 496.

De miután Wallace nem idézi közvetlen a kolozsvári tanács átiratát; ellenben Segesvári Bálint Radetzki halálát határozottan 1632-beli aug. 18-án éjjeli 1 órára, temetését 22-ikére teszi — püspöksége legalább 1616—1632 közt állapíthatatik meg biztosan. Segesvári, id. 4. 202. 203 l.

¹⁾ Approbatæ constitutiones regni Transsilvaniae. p. I. tit. 1. art. 7.

Iyett másnemű levelet adott nekik, mely a kérvényezőket nem kevéssé döbbsenhetette meg. Mert Isabella királynő kiváltságlevelénél fogva ők mentesítve voltak nemcsak fegyverviseléstől, hanem mindennemű adófizetéstől is kebelbeli előjáróság alatt; csak a fényes kapu, az-az török császár, mint Erdély főura számára tartoztak adót fizetni, melynek mennyiségét az országgyűlés határozta meg időnként. Ily kiváltság pedig nekik említett királynő által örökre adatott, s Báthori István és Zsigmond részéről is hasonlólag megerősített. Rákóczi igen jól tudta mindezt, de ő ily értelembeni megerősítésről tudni még sem akart. Ugy vette a dolgot, mintha Keresztur város lakói azelőtt nyert kiváltságukat elvesztették volna, s 1632-ben június 11-ik napján Gyula-Fejérvártt kiadott levelében nyilvánítá, mikép némelyeknek név szerint kedvelt hívének Keserüi Dajka János reformatus püspöknek közbenjárására fejedelmi kegyéből és teljes hatalmánál fogva őket újonnan megajándékozza kiváltságos mentességgel mindenféle adónak, pénzsegélynek, kincstári nyereménynek fizetésétől; köznépi szolgálatok tételétől, posták hordozásától, saját javainak egy helyből másba szállításától, járókelőknek ingyen szállásadástól, akárkiknek felettöki tisztí hatóságától mentesekké tévén, de a következő két feltétel alatt: Évenként hiány nélkül száz magyar forintot köteleztetnek jó folyó szokott pénzben fiskus számára. Keresztur városában a korcsmároltatás fiskus részére tartatik fenn megszűnés nélkül, mit oda rendelendő emberek fognak folytatni; s városiaknak bárminemű boraikat ottan nem szabad árulniok vagy árultatniok (pálinka-árulás akkor nem volt).

Mi már Keresztur város lakóiban az említett megdöbbenést okozhatta ez abból állott, hogy Rákóczi mindezen mentességekkel nem állandóul, nem örökké tartandókul ajándékozta meg őket, hanem csak addig, mig neki ugy fog tetszeni (durante beneplacito). Ezt hangsúlyozta levelében, két izben hozván elő ¹⁾. Azelőtt a kereszturiak kiváltságos városi állapotukat ugy tekintették három fejedelem biztosító szavainál fogva, mint megannyi szilárd alapon nyugvót, most azonban nem tudhatták meddig fog tetszeni a fejedelmeknek fentartania, általa az előbbi fejedelmek kiváltság-levelői megerősítés nélkül hagyatván, magáét pedig ama veszélyes záradékkal látván el.

¹⁾ Sz. Keresztur kiváltságos levelei: Báthori Zsigmondtól, mely által Isabella királynő s Báthori István levelei megerősítvék, 1589-ből, I. Rákóczi Györgyé pedig 1632-ből meg vannak a k. fejérvári káptalani levéltárban.

Természetes, hogy ily körülmények közt Keresztur város minden lakója igyekezett a fejedelemnek s fennevezett püspöknek, mint az új kiváltság-levél egyik főszközlőjének kegyét a mennyiben és miben lehetett, városuk iránt állandóvá tenni. Volt-e ezen körülmény hitváltoztatásra egyik vagy másíknál hatással, nem állítom, csak azon tény említésére szoritkozom, mely szerint a reformatusok száma szaporodott, számuk szaporodásával igényeik is növekedtek az unitáriusok irányában. Innén vizály keletkezett köztük, melyet maguk elenyésztetni nem tudván, a politikai felsőség közbe lépett, igénybe véve a templomokra vonatkozó 1615, 1630-beli törvény-cikkelyeket. Ezek ugyan a fenforgott vizályos ügyben nem látszanak alkalmazhatóknak, mert a reformatusok Kereszturott akkor birtak templommal; ők azonban egyenlő részt követeltek maguknak az unitáriusok minden egyházi ingó s ingatlan javaiból; mit ezek megtagadván, a fejedelemnek Rákóczinak parancsolatjára 1642-ben július 30-án Sz.-Keresztur falvában megjelent a négy tagu s vallásu bizottság sz.-királyhalmi Petki Farkas katolikus, búi Bethlen János reformatus, sz.-iváni Henter András unitárius és Man István Segesvár városi polgármester lutheranus, kik a kereszturiak nagyobb, az az unitáriusok tornyában létezett harangok, ugyan általuk birtokolt szántóföldek és szénatermő helyek felett támadott egyenetlenkedést megvizsgálván, annak tárgyait unitáriusok és reformatusok között két egyenlő részre osztandóknak határozták, s határozatukat végre is hajtották. Mely jogczimen, törvény vagy kiváltságnál fogva? arról szót se tesznek. Csak azt mondják: tetszett nekik ezt és azt határozni.

Ime a határozat egész szövege szóról szóra:

„Nos Wolfgangus Petki de Sz.-Királyhalma, Johannes Bethlen de Bún, Andreas Henter de Sz.-Iván, Stephanus Man civium magister civitatis Segesvár volumus notum reddere per praesentes quibus expedit universis et singulis: quod illustrissimus et celsissimus Georgius Rákóczi, dei gratia princeps Transsilvaniae, partium regni Hungariae dominus et Siculorum comes etc. dominus dominus noster clementissimus inter alios humiles fidelesque servitores suos nobis in litteris praeceptoris dementissime demandavit: ut in et ad faciem possessionis Keresztur accedendo controversias et lites inter reformatae et unitariae religionis homines dirimeremus. Acceptis itaque litteris ejusdem illustrissimae celsitudinis, et uti decuit obnixae atque humilime obediendo anno 1642 die 30-a

julii ad faciem praedictae possessionis Keresztur proficiscentes, ibique intellectus et sane per diligentissimam revisionem cognitis praedictarum ecclesiarum rationibus, de terris arabilibus et foentis, nec non campanis in turri majori seu unitariorum existentibus, post praedictam revisionem ad instantiam causantium talem juridicam fecimus deliberationem:

Mivel a mely két harang a nagy szentegyháznak (a városban) tornyában vagyon, annak egyike jó nagy, a másik felit se teszi se jó-sággal, se nagysággal, így azért igen inaequalis (egyenlőtlen) lévén a két harang; erre nézve tetszett: hogy mind a két fél között fogatkozás nélkül dirimaltassék (végkép eligazittassék) e dolog: levévén a kisebb harangot communi et aequali sumptu (közös és egyenlő költséggel) a közelebbi karácson napjára öntessenek a nagyobbikhoz hasonló harangot, a mennyiben akkorra azt megkésztívén, hivassanak ahoz ismerő embert, ki mind a két harangot aestimalja (becsülje meg); hogy ha valamelyik több érőnek találtatik, egyik fél a másikat elégitse meg róla; addig pedig ha halott leszen, a mely karban az előtt való commissariusok hagyták volt, szabad legyen a reformatus uraiméknak is harangozni, melyet ha az unitarius a tyafiak impediálnának (akadályoznának), vagy a harangcsinálást is ad terminum praescriptum nem praestálnák (az előirt határidőre nem teljesítenék), az egész harangbeli jussokat amittalják (jogukat veszeszszék el); a pap és szentegyház földéről pedig így deliberáltunk (végeztünk).

Hogy eddig akármely egyenetlenségek voltak mind a két fél között azok in perpetuum sopiáltassanak (örökre csendesíttessenek le); hanem most a pap és szentegyházhoz való földek és rétek akármelyik falu határán legyenek, de csak aequaliter (egyenlően) egyenesen kétfelé osztassanak, fele egyiké, fele a másiké legyen, melyekben ha egyszer egyik, másszor a másik fél válaszszon; a mostani növekedő búza is csak simpliciter ketté osztassék. A mely földhöz pedig most Borbély György mondja közit, azt is hasonlóképpen osszák ketté; ha ki mi jussát praetendálja (jogát követeli) hozzá, keresse via juris (törvény útján) az ecclesiáktól.

Quam quidem juridicam deliberationem fide mediante conscriptam sub sigillo usuali communi justitia et aequitate svadente pro futura cautela extradandam duximus. Datum in possessione Kereszturfalva Anno dieque ut supra notatis.“

Volfgangus Petki m.p. (L. S.)

Joannes Bethlen m.p. (L. S.)

Andreas Henter m. p. (L. S.)

Stephanus Man m. p. (L. S.)

„P. S. (post scriptum = utóirat). Az unitárius parochialis hámegett levő szénarétet is megoculaltuk (szemléltük) és külső helynek ítéljük lenni; adeoque (azért is) t e t s z e t t nekünk: hogy ha más hasonlót adhatnak érette, bene (jó); alioquin (különben) azt is oszszák ketté¹⁾.

Hogy az elhatározott harangöntés költségei fedezésére az unitáriusok valósággal hozzájárultak, mutatja azon körülmény, mely szerint ők a Gyula-Fejérvártt lakott harangöntőnek öntés árában 152 magyar forinttal adósok levén még 1645-ben, ezen összeg kifizetését kölcsön czim alatt helyettök ugyanazon évi novemberben keresdi Bethlen Ferencz fejedelmi udvarmester s fejérvármegyei főispán unitárius főúr vállalta magára²⁾.

Ily pártfogás mellett a kereszturn reformált hitközség biztosan gyarapodásnak nézhetett elébe; mindamellert az unitárius folyvást tekintélyes volt, hozzátartozó számos tagjai levén Timafalván, Rugonfalván, Bethfalván, Fiafalván. Ezekhez képest

VI.

1700-ban ismét zsinat tartatott Keresztur városában; melylyel emlékezetes esetek állnak kapcsolatban.

1697-ben Kolozsvár nagyobb része hamuvá vala téve. Akkor irá az ott élt reformált Tótfalusi Kis Miklós:

Városnak harmada
Aligha marada,
Az is nagy köszönet volt.
Nagy félelem alatt
Ez is forgott sokat
Azon romlástól tartott.

— — —
Nagy munkával készült,
Sok költséggel épült
Piaczi templom s torony
Óra szerszámokkal
S minden harangokkal
Egyaránt oda vagon
Több más templomok is
Collegiumok is
Égtenek azon módon³⁾.

¹⁾ Királyi kormányzék levéltára. 1792-ik évi 1772 szám alatt.

²⁾ K. kormányzék levéltár 1792 évi 1772. sz.

³⁾ M. Tótfalusi. Siralmas panasz Istennek Kolozsváron fekvő nagy haragjá-

A piaczi nagy templom, mellette piacfelől a kis templom, torony, óra, harangok, a templomokkal átellenben az újonan épített tanoda, melyek mind tűzvész martaléka lettek, unitáriusokéi voltak, melyek annyival sujtóbbak voltak reájok nézve, mivel későbbi éveken is rendkívül nagy károkat szenvedtek égés miatt.

Almási Gergely M. püspök a csapást körlevélben tudatván a kormánya alatti hitközségekkel, segélyezésre hívta fel azokat. Rajtök kívül nem is remélhettek azt máshól, kivévén Hollandiát.

Az ottani remonstrans hitfelekezetet ártani törekvő szándékkal, Socinus tanai követésével vádolták ugyan némelyek, miből azonban csak annyi volt való, hogy a remonstransok legközelebb állottak európai földön hitelveikkel a socinismus-unitarismuséhoz ¹⁾. Ennélfogva Kolozsvári Dimény Pál, az odavaló tanoda t. igazgató tanára, ki orvostudőri oklevelét a leydeni egyetemtől kapta volt, őket hívén keresztényi rokonérzelmeikkel is legközelebb levőknek az unitáriusokhoz: segélyért 1697-ben Hollandiába utazott s onnan 1698-ban kilencz ezer ötszáz forinttal jött vissza.

Az 1700-beli januáriusi kolozsvári egyházi közönséges tanács tehát hálaköszönetet határozott a hollandiai adakozóknak, melyet juniushban a Keresztur városában összejött zsinati közgyűlés örömmel helyeselt s a zsinati tanács tagjai alá is irtak. Ezek akkor még mindnyájan egyházi férfiak voltak, világiak még a tanácsnak nem lévén tagjai. Püspök, esperesek, kolozsvári papok és tanárok alkotván a zsinati tanácsot, ez alkalommal négy, voltaképen öt pap jelent meg Kereszturott:

Almási Gergely Mihály püspök, ki első papja vala a kolozsvári unitárius egyházközségnek.

Ajtai Mihály annak második papja, egyszersmind a szent zsinati tanács rendszerinti jegyzője.

Jövedécsi András a kolozsvári szász unitárius egyházközség első papja (plebánosa); egyszersmind kolozs és doboka vármegyei egyházkertületi esperes.

Sirmer János ugyanazon szász egyház második papja.

ról, abból származott egy néhány sulyos ostoriról és annak nevezetesen az 1697. esztendőben pünköst havának 6-ik napján iszonyu tűzzel való megpusztításáról, Kolozsváratt 1697.

¹⁾ Nicolai Bodecheri, Sociniano-Remonstrantismus. Hoc est. Evidens demonstratio, qua Remonstrantes cum Socinianis sive re ipsa, sive verbis, sive etiam methodo, in pluribus confessionis suae partibus consentire ostenditur. Lugduni Batavorum 1624. 4.

Dombai János Szent-Péteren, a kolozsvári külvárosi unitárius egyházközség papja.

A megnevezett papokon kívül Kolozsvárról jelen volt még Dimény Pál, ottani tanodai igazgató, orvos-tanár és gyakorlati orvos. Aztán hét egyházi kerületből a hét illető esperes: Derzsi Pál, Solymosi Boldizsár, Bölöni János, Derzsi György, Kövendi Mihály, Bora György, Dálnoki István.

Ezek voltak, kiknek nevökben az erdélyi unitáriusok köszönete Hollandiába küldetett ¹⁾.

Ugyanezen zsinat alkalmával különösen a kereszturi s fiatfalvi unitáriusokra nézve is nevezetes határozat tétetett.

Fiatfalva a Nagy-Küküllő balpartján fekszik; Keresztur pedig jobbpertján. Az oda való unitáriusok leánymegyéjét alkotván a kereszturi anyaegyháznak, s templomba ide kellettvén járniok: e végett nemcsak a Küküllő folyón és terén kénytelenítették átjárni, hanem Kereszturfalván is végig felmenni, hogy a városban fekvő templomba juthassanak; mi mindenesetre nem kis alkalmatlanságba került, miután nemcsak a mezei úton, hanem magában Kereszturfalvában is, hol a fiatfalviaknak járniok kellett, még e században is esős időben alig volt lábbalható. E miatt könnyebbitésért esedeztek a fiatfalviak a zsinat előtt, minek következtében következő végzés keletkezett:

„Mivel tapasztalja a szent consistorium, hogy ügyes-bajos az isteni szolgálatnak dolga, mivel se könyörgésekre, se prédikációkra olyan szorgalmatossággal által nem járhatnak a mater ecclesiába

¹⁾ A hivatalos jegyzőkönyv az 1700-beli zsinatról csak annyit említ ugyan, az Keresztur székely székben tartatott; de a köszöneti iratban, melynek egy nyomtatott példánya a gyűjteményemben is meg lévén, most előttem fekszik, az aláírók határozottan állítják, hogy ők azt a Keresztur városában volt zsinati gyűlésben írták.

„Scripsimus vero Praesentes nomine et jussu diaconorum et ministrorum omnium societatis nostrae congregatorum in oppido Keresztur ad diem 20. mensis junii anno 1701. simulque totius synodi autoritate.“

1701 itt a nyomtatványban 1700 helyett hibásan áll; mert ez utóbbi évben s pedig júniusban Kis-Sároson volt a zsinati gyűlés a hivatalos jegyzőkönyv szerint.

A hiba ugy látszik onnan származott, hogy az 1700-ban Sz. Kereszturon fogalmazott köszöneti irat 1701-ben nyomtatván ki s küldetvén el Erdélyből, ekkor a fogalmazási és aláírási év helyett a kinyomatási év tétetett.

Kereszturra a fiatfalvi atyánkfiai, azért kivánságokat méltónak ítéli a consistorium annyi részből, hogy mestert kívánnak falujukba, és azért megengedtetik nekik a mester tartás jövedőre, csak hogy ilyen declaratioval: hogy soha, se egyszer, se másszor a kereszturi mater ecclesiától, pap és ecclesiához tartozó építésből el ne szakadjanak, sőt prédikációkra oda járjanak, papot velek együtt tartsanak, részek szerint építsenek. Melyet ha nem cselekednének, eo ipso mester tartástól is elmaradjanak. A melyre kezek beadásával kötelezék magokat a fiatfalviak, a falunak teljes része jelen lévén, kik így következnek: Dersi Mihály, Szabó János, Simó Ferencz, Boér András, Kálmán Pál, Pap András, Incze Péter, Csiki Bálint, Kálmán György, Gálfi György, Boér Péter, Györfi András, Fazakas János, Imre István, Simó Mihály, Baszara György, Boncz Ferencz, Szabó Ferencz, Kálmán Mihály, Boér György ³⁾).

Anyá- s leány-hitközségeket együtt tekintve, Kereszturott oly pap folytatott egyházi hivatalt — Csokfalvi Dániel — kit az 1723-beli zsinati tanács méltónak ítelt kereszturfi széki esperessé tenni.

VII.

Szabadságot nyervén a fiatfalvi leányegyházközség külön mestert tartania, nem sokára külön pap tarthatásért is folyamodott, előadván sok fogyatkozásait, melyeket a közte s Keresztur között folyó Küküllő•miatt szenvednie kell; de ismételt kérelmezésére is csak annyi engedtetett meg 1743-ban, hogy a most levő s ezután leendő mesternek szabad lesz keresztelnie, mikor az ottani hiveknek vizáradás miatt Kereszturra nem lehetend átmenniök.

E válasz nagy elégedetlenséget, ingerültséget keltett bennök, mely tetteles mozgalmakban is nyilvánult. Mert a kereszturi rendes pap egyházi szolgálatát teljesíteni megjelenvén a faluban, Kálmán Mihály gondnok mind őt a működéstől, mind hitfeleit a megjelenéstől eltiltotta s tartóztatta; mi miatt 1744-ben gondnok és község egyházi tanács elöbe Kolozsvárra idéztetett: s előbbi ott 12, utóbbi 24 frt birságon marasztaltatott, idézettek részéről védelemre senki se jelenvén meg.

Azonban nemcsak a fiatfalviak, hanem a kereszturfalviak is alkalmatlannak tartották mindig a városi templomba járni fel, s az egész egyházközség egyezőleg könnyebbitési intézkedést kért tétet-

³⁾ Protocoll. generale consistorii generalis a. 1700.

ni; melynek tekintetéből az 1750-beli zsinati gyűlésben határozta-tott: Pap és mester váltakozva hetenként kétszer isteni tisztelet-tételre menjenek le Kereszturfalvába. Imatartásra közegyezésnél fog-va jelöljenek ki ott bizonyos helyet, s határozzanak bizonyos úrát. Mikor egyik a faluban, akkor másik fenn a városi templom-ban vigyen véghez egyházi kötelességet. Nem lévén hon melyik-nek a faluba le kellene jőnie, tartozik a másik helyette megjelenni.

1763-ban, zsinat alkalmával a fiatalviak ismét kérelmeztek, most már Kereszturtól teljesen különválni s maguknak külön pa-pot is tarthatni kívánván és törekedvén; mi részükről önérdelkeiket tekintve, annál indokolhatóbbnak látszott, mivel Fiátfalván templo-muk is volt — közösen csakugyan az ottani reformatusokkal, hon-nan éppen most némi visszázkodás is forgott fenn köztök.

Elválásra irányzott kérelmökkel a zsinati tanács elutasította azon indokolással: külön papra nincs szükség, a mester annak hi-vatalát is folytatván kevés papi eljárás kivételével. Viszályos ügyök-ben pedig a kolozsvári egyházi tanácstól e választ kapták: egyez-keudjenek a reformatusokkal, melyik rész mikor harangoztasson előbb s utóbb az isteni szolgálat végbevételére.

E helyzetben maradt néhány évtized alatt a fiatalvi leány-egyháziköztség.

VIII.

Keresztur szomorú sorsának tudatása következik. Röviden te-szem azt szántsándékkal.

Keresztur lakói — városiak és falusiak — a reformatio ko-rában önkéntesen az unitarius vallást fogadván el; természetesen jogszerűen következett, hogy a mint ők unitariusok lettek: az ál-taluk birt templom is minden hozzátartozó unitarium templommá vált.

Midőn I. Leopold uralkodását Erdélyben megkezdette, 1691-ben ünnepélyesen kiadott levelében annak lakóit biztosította: hogy az itten törvényesen bevett vallásoknak, melyek közt egyik az uni-tarius vallás volt, azok templomai, tanodáinak ügyében semmi vál-toztatás nem fog történni; és ezek iránt akár egyházi, akár világi rendek által történjék ellenszólás, annak érvény tulajdonittatni nem fog¹⁾.

Csak a jogszerűen átszállott birtokolás és királyi szavakkal

¹⁾ Caroli Szász, Sylloge tractatum — historiam — b. Diplomatis Leopoldi-ni illustrantium. Claudiopoli 1833. 8. p. 121.

szentesített jog önkényes tiprásával s tüzetes erőszakkal lehetett tehát a kereszturi unitáriusoktól városi templomukat elvenni; és ez mégis megtörtént.

Hadik András gróf, erdélyi királyi kormányzékéi elnök, erdélyi főhadparancsnok rendeletére 1767-ben augusztus 19-ik napján, az emlegetett templom czinteremét előre katonai karhatalom (brachium militare) szállotta meg. Majd egyháziak, világiak sorakoztak hozzá: az udvarhelyszéki katolikus esperes papiáival. A szék királybirái s jegyzője. A folytonosan működő törvényszék (continua tabla) ülőkei. S mindezek szeme láttára az unitáriusok által mindaddig birt városi templom, papi és mesteri lakok hozzájuk tartozott minden belső, külső javakkal az ekkor Kereszturott igen kevés számú katolikusok részére elfoglaltattak ¹⁾.

Tettleges ellentállás az unitáriusok részéről nem történt. De az országhatalom főnöke, az ország összes haderejének főparancsnoka ellenében hogyan is történhetett volna?

Időhaladékokat kértek ugyan ügyök törvényes úton védhetésére; de azt se nyerhették meg.

„Valamit akartok, hogy cselekedjenek az emberek tiveletek; azt cselekedjétek ti is azokkal“. Ezt tanította Jézus. S a keresztények között, vajmi sokan és sokszor cselekesznek épen ellenkezőleg és mégis azt akarják a világgal elhitetni: ők Jézus igaz hivei!

A megejtett foglalás után is sokáig panaszoltak, kérelmeztek a kereszturi unitáriusok Erdély főkormányzékénél; azonban mindig siker nélkül.

IX.

A rájuk mért csapásnak még nem volt vége. További sebzés vala rajtuk ejtendő, hogy az unitarismus Kereszturott elfojtassék, mit némelyek célzottak.

Kereszturfalva alsó déli szélében, a falun kívül a Fiafalvára vezető út és a Gagyból lefolyó patak közt egy szeglet földterület feküdt, tele tövisbokrokkal, bojtortjással; melyet borju-legelőül használtak. E térség falusi közös birtok volt; s az unitáriusok, nem lévén más helyök hol egyházi építkezést kezdhessenek, abból belső telkeik aránya szerint őket illető részüket kihalasztatni s adatni kérték. Találkozott egy pár ember, kik kérelmök teljesítését ellenzették, de a falu székely nagy többsége az illő részt nekik kiadandónak határozta s ki is adta.

¹⁾ K. kormányzékéi levéltár 1780 év 4987. sz.

Ott építettek aztán egy faházat, első szobáját a pap, a hátulsót a mester lakául. Állítottak fel egy papi csúrt is. És e papi csúr s papi lakszoba volt az imaház! Télben ebben, nyárban abban tartatván isteni tisztelet, melyre a buzgó hivek megjelentek. Ámde csak rövid ideig.

Károly király és Mária Terézia korából voltak ugyan rendeletek, melyek tiltották templomok, imaházak építését legfelsőbb engedély nélkül. A kereszturiak azonban nem gondolták szükségesnek azért folyamodni, mert se templomot, se imaházat nem szándékoztak vala még építeni, hanem egyenesen papi házat, s ennek szobájában csak ideiglenesen jöttek össze istenök tiszteletére, míg e végre templomot építhetnek. Mindamellett feladás történt ellenök Bécsben, hogy imaház építéséhez engedelem nélkül fogtak. S 1768-beli dec. 1-ső napjáról megjött a rendelet, mely azt lerontatni parancsolta, s következetesen a papi lak — imaszoba — le is rontatott földig ¹⁾.

X.

Ily szomorú helyzetben vala a sz.-kereszturi unitárius hitközség kétszáz esztendő múlva (1568—1768) önhibáján kívül.

Folyamodásukra aztán 1781-ben királyi határozatnál fogva megadatott az engedély templomot építhetniök oly hozzáadással, hogy az építkezés komoly felügyelet alatt tartassék s az adózók adózási képességének minden legkisebb gyengítése nélkül történjék. Megerőltetéstől tehát félni nem lehetett; mindazáltal találtattak számosan az addigi unitáriusok közt, kik a templomépítéshez semminemű segélyezéssel se kívántak járulni, s kikerülése végett átmentek a reformátusok közé. ²⁾ Ily embereknek természetesen csak névvel van vallásuk, de valósággal nincs. Mert, kinek lelke vallása tanításaiban meggyőződést, megnyugvást talál, ezeket nem kockáztatja könnyedén.

¹⁾ Előbb megnevezett levéltár 1769. év 1281. sz. 1792. év 1772. sz.

²⁾ 1822-ben Kereszturrott a helvéthitvallásuak foglalkozván templomépítéssel 40 református gazda jelentkezett, hogy vissza áll az unitárius felekezethez; minthogy atyja vagy nagyatyja unitárius volt. Az unitárius hitközség előljárósága Mihály János unitárius kerületi gondnok és alkirálybíró közbejöttével azon válaszszal utasította el őket: Ha templomuk építését bevégezik, akkor szívesen fogadják; most azon gyanuba jőnének, hogy csak a templom építés terhe alól kívánják kivonni magukat, miként őseik cselekedtek, mikor reformátusok lettek.

Valának ellenben olyan unitáriusok is (összesen 195 lélek) kik vallásukat sokkal drágább lelki kincsöknek tartották, mintsem attól megválni hajlandók lettek volna akár az ismételten szenvedett csapások, akár a számos fogyatkozások, melyek közé azok által sodortattak, akár a hosszason tartandó költekezések miatt, melyeket előreláthatólag tenniök kellett.

Sőt inkább a fennebb említett területen építtetni kezdetek templomot, tornyot; azonban nem az ohajtott és előre remélt eredménnyel: anyagilag tehetősebb uraik közül némelyek elhalván, mások egyéb szerencsétlenség által látogatattván meg. Kiemelendő szerencsétlenség volt reájok nézve különösen Bethfalvi, máskép Dobófalvi Maróthi István halála, ki egyike azoknak, kik a múlt század utolsó felében az unitarismus érdekében Erdélyben anyagilag legtöbbet áldoztak. 1792-ben october 20-án Héjasfalvi udvarában megtevéen végrendeletét, melynél fogva a kolozsvári unitárius főtanodának tíz ezer forintot hagyományozott, azután rövid ideig élt, 1793 első felében elhalván. Érintett körülmények miatt tehát a múlt században csak a templom építtethetett fel, az is külső belső kikészítés nélkül; a torony falai pedig egy darabig felrakatván, félben maradtak. S így állott mindkettő 1799 végén.

Az egyházközség tagjainak száma ismét csökkent. Habár az új templom a régi városnál sokkal közelebb feküdt Fiafalvához, e körülmény unitárius lakóit még se nyugtatta meg. Mind sűrűbben kérelmeztek a különválhatásért 1794, 1795, 1797-ben süker nélkül. Törekvésük ennyi elutasító válasz által se lankadván el: 1799-ben a Kis-Sároson tartott zsinat alkalmával kérelmeket megint megújították, melyét im e körülményekkel indokoltak:

A Nagy-Küküllő Fiafalva s Keresztur között folyván, kiáradásai miatt az idevaló pap gyakran nem jelenhetik meg ott egyházi szolgálat tételére.

Mikor ily akadály közbe nem jön is, mivel az anyaegyháznak több leányegyház községe is van, melyekbe a pap eljárni köteles, Fiafalván az isteni tisztelet vasár- és ünnepnapokon későbbben tartatik mint illenék, mi a hallgatók vallásos buzgóságának hanyatlását eredményezi.

Különben is mind a fiafalvi leány-, mind a kereszturi anyaegyház-község más leányközségeivel együtt eléggé alkalmas maga számára külön papot tartani. Melyeknél fogva külön pap rendelkezését Fiafalva a maga számára ismételve kérte.

Leányegyház-köztség elválasztása az anyaitól közzsinati tanács hatóságához tartozván ¹⁾ a sárosi fenn elősorolt és más okokból a kettőnek különválását elvégre megengedte és az 1799-ben teljesezésbe is ment.

Ezen évtizedben keletkezett a kereszteri közéletanoda, melyben a tanuló ifjuság már 1799-ben dicséretre méltatva állotta ki a közvizsgálatot.

XI.

Eddigi építkezése a kereszteri anyahitközség anyagi erejét ki-merítvén, annál inkább, mivel a körülötte fekvő falvakban különben is kevés számmal lakott unitáriusok mind inkább fogytak, azt a következő század első tizedében 1800—1810 nem folytathatta; de igen a költséggyűjtést tornya felépítésére, s az készen is állott az egyházi gondnoknál, midőn 1811-ben a tűzvész megemészttette. Ez év őszén tudniillik, midőn a mezei gazdák már bétakarodva valának, szélfuvás közben rossz ember nem irtózott gyujtani, mi 41 székely gazdának, többnyire unitáriusoknak, közöttök említett gondnoknak is, lakházait, gazdasági épületeit s takarmányait elhamvasztotta, s mi a különben is eléggé fájdalmas esetet az unitáriusokra nézve még fájdalmasabbá tette, az az, hogy a torony építésre gyűjtött pénz is — mint állittatott — odaégett s veszett.

És itt azon időponthoz jutottam, melyről ennen tudatom után is szólhatok a kereszteri unitárius hitközség külső állapotjára nézve, minthogy az 1810—1817 iskolai évek folytában az ottani gymnasiumban tanultam.

A templom, mint fennebb már érintettem, fel volt építve s cseréppel befedve; de falai kívül belől még mind vakolat nélkül, templomföldre deszkázatlan állottak. Bejárás kétfelől történt: a torony alatti s a gymnasium felőli oldalajtón, ez tornáczczal levén ellátva.

A torony falai is csonkán mutatkoztak; az idő viszontagságai ellen csak deszkákkal voltak fedezve.

Templom és paplak udvara egy levén egymástól el nem különítve, azon fa-haranglábról két harang függött: egyik kisebb, másik nagyobb. Amazt a hitközség tagjai öntették, miután templómukkal harangjaiktól is megfosztattak. Másikat Thoroczka Anna, Nagy-

¹⁾ „Filiolum ecclesiarum a matribus separatio penes generalem synodum esto.“
Michael Almási, *Disciplina ecclesiastica in usum ecclesiarum unitariorum in Transylvania dispersarum conscripta*. Claudiopoli 1694.

Galambfalván lakott Sándor József neje ajándékozta nekik 1792-ben, számukra ugyanazon évben öntetvén Segesvártt.

A pap veres cserepes fedelű, elől deszka-tornáczos tisztességes házban lakott. Ez eleinte Sipos Miklós volt: igénytelen külsejű, mindennapias előadásu, de szellemes, tanult, s mint érdemelte, közönségesen becsült, kedvelt férfit s pap.

Mesteri lak nem volt, valamint mester sem.

Ily állapotban találtam és hagytam mint tanuló a templomot, tornyot és paplakot.

XII.

Az első és második évtizedben szünetelt építkezés a harmadikban ismét megindított s azután is folytattatott, még pedig oly feltűnő eredményekkel, minőket remélni alig lehetett, s létesítések főleg annál fogva történhetett, mivel az egyházközségnek egymásután két oly papja volt, kik kötelességeiket egész terjedelmökben folyvást szemeik előtt tartották és teljesítették. Mert műves napokon imádkozásra templomba eljárni, vasár- és innepnapokon prédikálni is; a gyermekeket megkeresztelni, házasulandókat összeeskerteni, beteget meglátogatni, vigasztalni, halottakat eltemetni, presbyteriumi, ekklesiai gyűlésekben megjelenni, az ott előforduló ügyek felett illető hiveivel tanácskozni végezni: számos ugyan, és ha illőleg vitetik véghez fontos teendőkkel járó papi kötelesség; de még se minden mit tenni kell, és a ki csak azokat teljesíti, nem teszen egyebet, mint a mit nem mulaszthat el, ha állomását kockáztatni nem akarja. Annál pedig több kötelessége is van. Sok függ a paptól hallgatói körében, és sokat is tehet, eszközölhet, ha hivatalában buzgó s tevékeny. Ezt vallásunk előljárói igen jól tudták, annál fogva a papi eskübe azon tételt is befoglalták, mely szerint az eskütevő ünnepélyesen fogadja, hogy mindazt, a mi egyházközsége javáért, előmenetelére nézve szolgál: megtenni el nem mulasztja ¹⁾. S im e szavakban a fennebb mondottakon kívül még egy csomó papi kötelesség van kitűzve, egyenként elősorolatlan ugyan, de a melyek közül egyiket vagy másikat itt vagy ott, hely, idő, körülmény szerint könnyen észre lehet venni.

1824-ben kereszturi pappá Kobátfalvi Péterfi Sándor rendeltetvén, természetesen neki is teljesítenie kellett minden papi rendes kötelességet és hallgatóinak épen nem kedvező körülményei közt,

¹⁾ „Nihil eorum, quae ad emolumentum ecclesiae spectant, intermissurum.

M. Almási *Disciplina ecclesiastica*.

még többet mint legtöbb paptársainak máshol ¹⁾); mindezek mellett belátta, értette azt is, hogy rendkívüli teendője is van — a torony-építés, templomkikészítés bevégzésének eszközlése.

Pénz reá készen kevés volt.

Koronka József 1813-ban szeptemberre jövén tanodai igazgató tanárul oda, a Székely Miklós távoztával üresen maradt papi állomást az egyházi főtanács nem töltötte bé, hanem egy évig az illető jövedelmet a torony és templom építésre megtakarítandónak határozta; a papi kötelességek teljesítését pedig az új tanárra bizta, ki e megbízásának pontosan meg is felelt; kisebb rendű működéseket deák tanítványaival végeztetvén. És eképen keletkezett volt a fentebb érintett kevés pénzkészlet.

Péterfi maga két jövedelmi forrást nyitott s nem szünt nyitva tartani míg szükségesnek látta serkentés, buzdítás, nógatás által: hallgatói közt az önkéntes költségadást; a keresztszurfiszéki úri rendnél az adakozást. S a keresztszuri unitáriusok dicséretére meg kell vallani, ámbár anyagi erejük sokszor vétetett igénybe egyházi szükségletekre, ezek fedezésére tehetségökhöz képest mindig készek voltak. Az említett úri rend hasonlólag készséggel adakozott segítségökre.

Péterfi 1841-ben elhalt ugyan, de ha végóráiban lakszobája ablakához járulhatott vagy oda vitette magát, lelke megnyugvásával tekinthetett azon ki, mert templom, torony készen állva emelkedett szemei előtt.

Papsága idejében a torony falait egészen felrakták, kivakolták, megmeszelték és cserépfedél alá vették, a harangokat pedig beléhelyeztették. A templom hiányai kipótoltattak. Földe deszkapadolat alá vétetett. Az egykor rögtönzött zár nélküli ajtók újak- s zárosokkal váltattak fel; megrongált ablakai helyett mások készítettek; a gymnasium felőli tornác és ajtó, mivel arról a zaj botránkozásokat okozott a templomban, elbontatott, berakatott, és a templom más oldalfalán más ajtó nyitvatott. És mind ezek az ő mozgó tevékenységénél fogva.

Megürült helyére hasonló nevű fia Péterfi Sándor hivatott meg, akkor főnök az ottani középtanodánál, ki azt el is foglalta, s nevét későbbben egyházi beszédeivel hitfelekezete körén kívül is ismeretessé tette az egyházi irodalom terén.

¹⁾ Ő maga mondogatta magáról: Pulsator, cantor, preicator, concionator, Totumfac pastor Kobátfalvi Péterfi Sándor.

Az ifju lelkész úr valahára a kész templomot orgonával vágyótt ékesíteni. Ezt szerették volna hallgatói is, de a szükségelt költséget nem látták kiállíthatónak. Papjok más reménnyel volt, s a kezdetet halogatás nélkül meg akarván tenni, kijelentette nekik: csak azok járuljanak orgona-költség fedezéséhez, kik önkéntesen akarnak és csak annyival, mennyivel kívánnak, kényszerítés senki irányában nem lesz. Mindemellett nemcsak senki nem vonakodott az érintett célra adakozni, hanem inkább még a legszegényebbek is tehetségeikhez képest meghozták önkényt adományait, és oly összeget tettek össze, mely tekintve számukat és állapotjukat, valóságos buzgóságuknak mindig dicséretes szép tanujeleként mutatható fel. Csakhogy mindez még nem volt elég.

Az ifju pap most további lépést tett. Segédtanár is levén a közép-tanodában, a tanuló ifjúsághoz fordult. Elmondta nekik, hogy a sz. kereszteri unitárius hitközség egyházi ügye közös hitfelekezeti ügy, annak előmozdításával ez is előmozdittatik. Majd tehát, mikor szünidő beálltával hazájukba visszatérnek, beszéljék el ezt otthon, és szülőiket, barátjaikat, ismerőseiket kérjék, hívják fel segélyezésre az orgona ügyében. Az ifjúság lelkesedéssel fogadta a hozzája intézett buzdító szavakat. Megtette híven, mire felszólított. S némelyik nemcsak otthon s közelben, hanem távol vidékekben is, és számadolva beszolgáltatta gyűjteményét.

A helybeli egyházközség tagjai közül is vállalkozott néhány gyűjtő, kik megkeresvén a jobb jobb testvér egyházközségeket, megvitték azok adományait. S ily képen oly tetemes összeg gyűjtetett, melyből nemcsak az orgonakészítés ára, készítő útiköltségei kifizettettek, hanem az orgona tekintetéből a templom falán két új ablak nyitattván és egy új karzat állíttatván, az ezekre fordított költségek is teljesen fedeztethettek; 1844-ben decemberben pedig az orgona rendeltetése helyén felállíttatván, Péterfi lelkész annak 20-án azon örvendező hivei közt örvendezve maga is megtarthatta örömnapi beszédét szent Dávid 150-ik zsoltárából ezen szavakat választván alapul: „Dicsérjétek az erős Istent az ő szentséges lakhelyében — az ő nagyságának sokasága szerint — trombiták zengésével, lanttal, hegedűvel és o r g o n á k k a l. Minden lélek dicsérje az Urat“¹⁾.

¹⁾ Péterfi Sándor, Egyházi szent Beszédék, különféle alkalomra. Kolozsvárt 1864. 8. 66. 1.

Egy nagy hiány, melyet a kereszturi hitközség félszázad alatt kárával érezhetett, most még érezhetőbb lőn.

Mesteri laktelkét annak idejében oda ajándékozta volt tanoda-helyéül s a mestertartás már annálfogva kétséssé vált. Az egyházi főtanács úgy akarta biztosítani, hogy a tanoda igazgató tanára tanítsa a tanodabeli főbb osztályu ifjakat, s egy tőle függő másod tanító az alsóbb osztálybelieket, ki egyszersmind mester legyen a hitközségben, jövedelme a szokott mesteri, s azon dijak leendvén, melyeket tanítványai önként adni fognak. Ezen másodrendü tanítói állomás azonban nem létesült, a község folyvást mester nélkül maradt, s az énekvezérést a végre fogadott deákok vitték.

De mióta orgona állott a templomban, orgonálásban gyakorlott egyénről is gondoskodni kellett, mi annál inkább foglalatostokdatta az illetőket, mivel az orgonás egyszersmind iskolatanító is leendhetett; és a régóta nélkülözött iskola helyreállításának eszméje felmerülvén, kedvelt lett. De iskolatelek szerzése, iskola, tanítói lakház építése, tanító fentartása ismét sok költséget igényelt. Honnan venni azt?

A lelkész ismét hiveinél tett kezdeményt szokásos buzditásával, s azok egész buzgalommal megrótták magukat.

Aztán folyamodott azon módhoz, melyet már oly sikeresnek tapasztalt. Kérő leveleket nyomtatott ki saját költségén, s közbenjárására az illetők engedelmevel, tanuló ifjak küldettek ki 1846-ban 1847-ben az országba azon unitárius hitközségek- s egyesekhez, melyek- és kiktől segélyezést leginkább remélhettek; s a bizodalmat, fáradozásokat siker koronázta. A kereszturi hitközség oly kedvező helyzetbe jött, hogy a papi telek tőzsomszédságában csinos telket vett, azon iskolát s tanítói házat épített szükséges gazdasági építménnyel és orgonálásban jártas iskolatanítót állított bé — természetesen évenkénti jövedelem ígéréssel.

A közelebbi s távolabbi hitrokonok újabb meg újabb buzgó adakozását emlékezetre méltóképen követte Homoród-Sz.-Mártoni, de Kereszturott lakott Bíró József is. Ő 1762-ben születvén, már 10-ik esztendejében járt, mikor a kereszturi városi templom, torony, és a paplak jogtalanul, erőszakosan elvétetett hitrokonitól, s átélte az ottani unitárius hitközségnek, melynek tagja volt, legviszontagságosabb időszakát. A sors előkelő székely családbeli származásban részesítette őt. Józan gazdálkodása tehetős állapotban tartotta, s Isten különös kegyelme rendkívül hosszas étellel áldotta meg. Mert mig

szent Dávid már Krisztus előtt ezer évvel ugy tapasztalta, hogy az emberi élet általában hetven, legfennebb nyolczvan esztendőből áll; s ezt általában mi is ugy tapasztaljuk: Biró József megérte életének 86-ik esztendejét is; annálfogva láthatta még, miként indult a sokat küzdött, szenvedett hitközség, melynek keblében élt, mindig készséges áldozata hozzájárultával ismét virágzásnak; s ápolására, állandósítására maga is jelentékeny pénzösszeggel járult. Már az orgona árába kétszáz pengő forintot ajánlott volt, de abból akkor egy harmadánál kevéssel vétetett több igénybe. S 1847-ben május 25-én elkövetkezvén halála: végrendeletileg lelkésze közbejárásával négy ezer pengő forintot hagyományozott alaptókéül a végre, hogy kamatja a kereszturi unitárius községi iskolatanító fizetése legyen.

S elvégre a székely-kereszturi unitárius egyházközségnek díszes temploma, tornya, papi, iskolatanítói háza s jelentékeny iskola pénzalapja lett.

N. ajtai Kovács István *)

*) Néhai nagy tudósunk hátrahagyott irataiból adjuk közre a fennebbi történeti rajzot, melyet most közölni, minthogy ez évi zsinatunk helyéül épen Székely-Keresztur van kijelölve, igen érdekesne! és időszerűnek találtunk. — Szerk.

AZ ÉLETBIZTOSÍTÁS ÉS A CSALÁD.

A pénzkérdés megoldása, korunk egyik feladata. E kérdés nemcsak az államoknál, de egyeseknél is előtérbe nyomult. Az egyesek pénzkérdésének megoldása a társadalmi tudományok egyik legnagyobb feladatává válván: az újabb kor, és igen helyesen, azon meggyőződésre jött, hogy az egyesek, illetőleg az egyén és család pénzkérdését megoldani, az életbiztosítás van első sorban hivatva. A gyerek neveltetése, az ifju elhelyezése, a család-alapítás és fenntartás, a közbejött betegség, a keresetképeség szűnése, a halálozás, mind megannyi pénzkérdés a családban; s mint legnagyobb, végre megjelenik a családfő elhalása. A pénzkérdés tehát az egyén és család életében, az élet minden esélyénél újabb meg újabb problémaként jelenik meg. Életünk e problema fejtegetésével telik el. Hogy mind megoldhatóbb alakban jelenjék meg, az ember folyvást biztosít: biztosít magának állást, biztosít munkát, biztosítja érték-tárgyait, félre teszi keresményét, szóval az élet folytonos biztosítás. De mindezen biztosítási miveletek között nincs egy, mely azon eszmével versenyezzen, melyet az életbiztosítás képvisel.

Az életbiztosítás azon intézmény, mely módot kíván nyújtani, hogy mindenki csekély pénzbetét mellett, az élet bizonyos esélyeire magának vagy családjának bizonyos jövedelmet vagy tőkét biztosítson. A biztosítás nem segélyezés, hanem az önsegélyezés egy neme. Alapvonása, hogy áldásában csakis azokat részelteti, kik a célhoz betéttel járulnak. A biztosítás nem levén egyéb, mint egy intézmény, mely tagjai hátrányait akép egyenliti ki, hogy azt az egyetlenbe lépők között kiosztja, a célhoz mindenkinek azon arányban kell járulni, a melyben az intézménnyel szemben igényt tart.

Már az, hogy az életbiztosítás tárgya maga az ember, az életbiztosításnak bizonyos fensőséget követel. Az életbiztosítás nem biztosítja ugyan az életet betegség, rokkantság, munkaképtelenség vagy épen halál ellen, de biztosítja az ellen, hogy ha ezen esélyek az emberi életet sujtják, annak anyagi hátrányai az ember életére egész súlylyal nehezdedjenek. Ha nem biztosít is a halál ellen, az ember az életbiztosítás előtt mint tőke jelenik meg, mely munkál, az élet-

ben rejlő tőke gyümölcsözhetését akarja biztosítani egyfelől, míg a haláleseti tőke-biztosítás által a halál által megszüntetett munkát, az emberéletben rejlő tőkét kívánja kárpótolni.

A midőn az életbiztosításnak ezen fogalmát vesszük, el kívánunk térni az életbiztosítás azon fogalmától, mely az intézményben csakis a neveltetési pénz, az élet-járadék, és haláleseti tőke biztosítását látja. Az intézmény, úgy a mint a gyakorlat felállította, az embert, miként a vallás s vallás szolgálói figyelme, átveszi a bölcsőnél, s az élet minden phasisain keresztül sirjáig kíséri; még ott is, a tőkebiztosítás által, azon nagyszerű jelenetet idézi elő, mi egy neme a feltámadásnak, hogy a biztosított tőke által családjának mint őrangyala még egyszer megjelenik. Tágasabb fogalma szerint, a kölcsönös segély pénztárak és gondoskodó intézetek is ide tartozván, az életbiztosítási műveletet a néposztály azon részének is lehetővé teszi, kiknél a munka megtőkésítve nincs, hanem a betétet napi vagy hónapi keresményből fedezik.

Bármennyire látszanak is e válfajok egymástól különbözni, mindnyájan megegyeznek abban, hogy mindenik betéttel jár, s hogy a betevő nemcsak pénz-betételére s annak kamatjára nyer igényt, hanem a mint egy betétet teljesített, a biztosított összegre, beállván a kitűzött véletlen, igénye azonnal megnyílik.

Miként a takarékpénztáraknál, úgy itt is, a betét a kiindulási pont, mégis nagyban különböznek. A takarékpénztári intézménynél a betét, illetőleg a folytonos betétek s azok kamat-kamatja képezi az illető igényét. Az életbiztosításnál az illető az első betétnél, illetőleg az első díjfizetésnél kitűzi, kiköti az összeget, s beállván a véletlen, a kérdéses összeg részére készen áll.

A folytonos megtakarítás kötelezettsége mind a kettőnél fennáll, de azon különbséggel, hogy míg a takarékpénztárnál az illető apró tőkét rak le: az életbiztosításnál mondhatni, csak az általa biztosított tőke kamatját fizeti, mi az ifjabb korban alig 2—3%. A takarékpénztári betétnél azon előny mutatkozik, hogy az illető betéteit bármikor megszüntetheti, vagy éppen visszavonhatja: az életbiztosításnál a betét folytatására az illető már azért is kötelezve van, mivel, ha visszalépik, betételeinek egy része költség, más része a hordozott kockázat czimén bévesz: de éppen ezen kötelezettségben, míg egyfelől bizonyos erkölcsi kényszer fekszik, másfelől megnyugtató áll elő az iránt, hogy ha azon idő alatt a véletlen meglátogatta volna, azon összeg, melyet különben tán egész életén sem

birt volna összehozni, ki lett volna mint kész összeg szolgáltatva. A visszaléphetés tehát itt is fenn van tartva, de mégis elválik a két intézmény, és pedig teljesen azon a ponton, hogy a míg a takarékpénztárnál mindenki önmagának külön-külön állva szerez, az életbiztosításnál a belépő egy közkereseti társaság tagjává lesz, mely betéteit azért teszi össze, hogy az elsőt, kit a véletlen közülök suj-tani talál, kárpótolja. Ezen eszme az, min az életbiztosítás nyugszik. Ha az ember a jövődbe belátna, mindenki előtt tisztán állana a számítás, hogy a takarékpénztári vagy biztosítási művelet előnyösebb-e reá nézve; de miután, ha egy takarékpénztárba évenként tíz forintot teszünk, tíz év múlva lesz száz forint; s ha száz forintot leteszünk, 5%-al csak 14 év múlva lesz belőle kétszáz forint, — s az embernek az, hogy tudja, miként ez időt eléri, s ezen műveletet végrehajthatja, megadva nincs: az életbiztosítás, mint oly intézmény, mely a bekövetkehető véletlen, vagy épen halál közötti időt számításon kívül helyezi, melynél a kitűzött összeg készen áll, csak a véletlennek kell bekövetkezni, mint ilyen intézmény kétség kívül a legnemesebb gondolatok egyike.

Századoknak kellett eltelni mégis, míg az életbiztosítás jelentősége, erkölcsi és anyagi értéke elismerésre talált. Csak a XVI-ik század jött reá, hogy az emberi élet érték, hogy az állam legfőbb ereje a népesség, az ember, az emberben, az emberi munkásságban rejlő anyagi és szellemi tőke.

Ez időtől elkezdték ismerni, hogy az állam legértékesebb vagyona az emberi élet, legfőbb tőkéje az emberi egészség; jelentőségre kezdett vergődni, hogy az élet és egészség egy nemzeti tőke, s az állam minden fölnevekedett polgára tőke már azért is, mivel minden gyerek egy tőkésített költség. A nemzet és nemzetek ezen vagyonát kívánja az életbiztosítás védelme alá venni.

S a milyen tárgya, oly nemes az intézmény. Arra, ki igénybe veszi, már nemesítőleg hat. A családi életre mint összetartó erő mutatkozik. A társadalomra nézve egy irányadó gondolat; s az államra nézve egy intézmény, mely a társadalmi bajokon társadalmi úton kíván segíteni.

Az egyén egy intézménnyel fog benne találkozni, mely reá nézt nem csak anyagi, de egyszersmind erkölcsi haszonnal kínálkozik. Míg a legtöbb vagyonszerzés a nemesebb érzelmek egy részébe kerül: az életbiztosítás nemesítőleg hat, az által, hogy nemcsak munkára és takarékoskodásra ösztönöz; de azon gondolat ál-

tal, hogy ha magunknak biztosítunk, a vagyonban fekvő egyéni szabadság felé törekedünk, ha családunk részére biztosítunk, azon gondolat által, hogy egy szép és nemes tettet követünk el: munkánkat, nélkülözésünket mintegy megkönnyíti. Mert dolgozni és nélkülözni azokért, kiket az élet gondjainkra bízott: erre ösztönöz az életbiztosítás, s ebben van valami lelkesítő. Ez volna az ethikai haszon. Ha az anyagi hasznot vesszük, hogy az életbiztosítás, mely útat nyit arra, hogy magunknak betegség, baleset, munkarokkantás ellen, vagy ezek nélkül is nyugdíjt, vagy tőkét biztosítsunk, s mindezekért csak is apró megtakarításokat követel: hogy egy ily intézmény mindenki részére anyagi hasznot is biztosít, felesleges is mondani. Már azon nyugalom, hogy a véletlen céljainkban végkép meg nem zavarhat, munkaösztönünket meg kell hogy kétszerezze.

A családra nézve, hivatása ennél is nagyobb. Az életbiztosítás a családra nézve egy jótétemény. Ki családja részére életbiztosítást köt, jótévést gyakorol: s ezen jótévéstnek annál nemesebbnek kell feltűnni a család érzelmeiben, mivel e jótévést úgy gyakorolja, hogy az illetőnek nem jut egyéb belőle, mint azon elismerés, hogy övéért dolgozott és nélkülözött. Azonban ezen ethikai haszon mellett az életbiztosítás a családra nézve még szembe-tűnőbb anyagi előnyöket mutat fel. Észak-Amerikában, hol a pályakezdés oly bizonytalan, de a munkának megvan a sikere: dolláros egyletek állanak fenn, melyekbe az egylet tagjai bevetik dollárukat, s ki legelőbb meghal, annak családja részére juttatják; Észak-Amerikában mondhatni általános szokássá vált, hogy a mint valaki nő-sül, egyszersmind életbiztosítást is vesz, s a mint munkája után családját biztosítva látja, a biztosítást félbeszakítja. De ha csak azon szempontból vesszük is, mint a hogy nálunk használják, ki nevelési pénzt biztosít, tőkét ad gyermekeinek, mert az ipar vagy tudomány tőke; ha valaki valamihez kezd, bizonytalan, hogy befejezheti-e munkáját: de ha életbiztosítást köt, legyen a befektetett tőke kölcsönpénz vagy saját tőke, a közbejött halál által nem semmisült meg; de haladjon valaki bár az élet rendes útján, miután a halál bekövetkezte mindenkire nézt bizonytalan, módot nyújt arra, hogy a jobb napok keresményeiből egy véletlen esetére hátra hagyja családjának azon tőkét, melyet megkívánt volna szerezni. Minden lejáró kötvény egy család bánata, a mennyiben a ki kötötte, támasza volt a családnak: de öröme annyiban, hogy az illető szeretete még halála által is támogatást nyújt családjának. Az intézmény ma mintegy 1½ millió embert biztosít, ezek halála esetére mintegy 10

milliárd forint van biztosítva; mintegy 200 millió frt fizettetik ki évenként az intézetek által, százezerekre megy azon családok száma, kiket az életbiztosítás évenként nemcsak megvigasztal, de mondhatni egy részét a végszükségtől menti meg.

Még a társadalomra nézve is megvan a maga hatása. Az emberi természetben fekszik, hogy egyikünk ifjúságában, életerejében, másikunk munkaképességében, szerencséjében bizik, a balesettel s véletlen halállal senki sem akar számítani. A társadalom gyengeségében fekszik, hogy családját mindenki nagyobb kényelemben helyezi, mint már megszerzett tőkéje engedi: s ha a támasz kihal, akár hányszor bekövetkezik, hogy a gyerek, ki szőnyegeken növekedett, boldognak érezheti magát, ha egy árva-intézetbe bejut, s a nő, ki kényelemben élt, jótékony nőegylet támogatására nem szorul. Ez eseteket elhárítani van hivatva az életbiztosítás, mely a társadalom részére mint olyan intézmény áll fenn, mely nem csak a munkát és munkaképességet támogatja, de elmegy egészen odáig, hogy utat nyit a társadalom kockázni szerető szenvedélyeinek, módot nyit a sorsjátékosnak, hogy szerencsét próbáljon, utat nyit a börzejátékosnak, hogy a véletlen által családját gazdaggá tegye. Ha van valami, mi által a társadalom kockázó szenvedélye nemesebb irányba tereltethetik, az nem egyéb mint az életbiztosítás.

Ha hatását a nagy közönségre s így az államra vesszük, az életbiztosítás, mint egy nagyszerű intézmény tűnik fel. Ha szintén eltekintünk is attól, hogy a munkát és a munkaképességet védi, s ez által az állam egy főerejét a népességet, munkára és takarékosagra ösztönzése által, a pauperismus és proletariatus ellen védelmezi: az állam figyelmét méltán igénybe veszi mint oly intézmény, mely a munkásságot megkésztet, mely a fillérekből tőkét gyűjt, s e tőkét az ipar és mező-gazdaságat még productivebb céljaira közrebocsátja. Egy ily productiv intézmény már magában támasza az állam céljainak. De ha meggondoljuk, hogy az életbiztosítás nemcsak alaptőkéjében halmoz össze száz milliókat, de szerkezeténél fogva arra van utalva, hogy díjtartalékot hozzon össze, s e díjtartalék már is milliárdokra megy, — s ez apró betétekről összegyűjtött milliárdok, mint kamatoztatás köteles pénzek vannak a biztosító intézetek kezelésére bízva, — mely csak e század első felében vette kezdetét, s már is oly óriási tőkét halmozott össze: mint oly intézmény mutatkozik, mely az egyesekre, családokra, s magára az államra nézve kiszámíthatatlan áldás forrásává lehet.

Kövári László.

NYUGALOMBA LÉPÉSKOR MONDOTT PAPI BÚCSUBESZÉD. *)

2. Kor. 13, 11. „Végezetre Atyámfiái, legyetek jó egészségben, épüljetek, vigasztaltassatok meg, egy értelemben legyetek, békeségben lakjatok, és a szeretetnek és békeségnek Istene lészen veletek.“

Idejét láttam, kedves gyülekezet, hogy a mig közületek ki nem esném, búcsuszavaimat elmondjam, hálatartozásomat lefizessem. Nálam az életfája, a mint látjátok, már meg van száradva; testem már porlásnak indult állapotba esett; de lelkem egészséges s szivem ifju, s az különösen e pillanatban. Ha meggondolom k. gy.! hogy kevés nap hiján harmicz évig tartottatok magatok közt, harmincz évig éltünk egymással békében, szeretetben, s a szükségemre megkivántató földi jókat híven megadtátok, úgy hogy én is elmondhattam Pál apostollal: semmi nélkül nem szűkülködöm: oh e gondolat erőt gyűjt lelkembe, szivemet felvillanyozza és ajkaimra meleg kívánatokat hoz. S jó kívánataim kifejezésére, irányomban és családom irányában tanusított jóságtok megköszönésére kereshetnék-e illőbb szavakat, mint az apostol felolvasott szavait: Végezetre atyámfiái stb.

A ki e javaknak birtokában van s mégis többet vár azoknál e földi életben, az telhetetlen, azt ezeknél több sem tudná kielégíteni. Én azért csak azokat kívánom e gyülekezet minden rendü hiveinek és pedig rendre véve az apostoli áldásokat, kívánom

1-ször is: Legyetek jó egészségben. A világon sok jó és gyönyörködtető van, a mi szeretteti velünk az életet; sőt maga az élet varázshatalommal lánczol minket a világhoz. De egészség nélkül az sem jó, egészség nélkül a gazdagság rosszá; egészséggel a szegénység jóvá változik. A beteges ember sorsát lehet hasonlítani a rókához, mely a szükségzadu edényből nem vehetett ételt magához, annak csak külső oldalát nyalogathatta. Teritsenek bár drága eledelekkel rakott asztalt házánál, mit sem ér, mert nyavalyákkal van feleresztve, s nem élvezheti. Fektessek bár puha ággya bársony takaró alá, nincs álma, nem nyughatik, mert a nyílalások meg annyi tövisek, melyek közt akar, nem akar, fektünni kell.

*) Tartott S. Kőrispatakon 1879. Mártius havában.

Milyen ehhez képest az egészséges szegény sorsa! Száraz falatja inye szerint esik; álma édes és frissítő; vidáman megy munkára, hogy megkeresse holnapra valóját; s estve társaival vig enyelgések közt tér haza és egyszerű otthonában magát boldognak érezi. Az élet csak is egészséggel kedves; csakis egészségben érezzük boldognak magunkat, kívánom azért, hogy az Isten adjon nektek k. gy.! jó egészséget.

2-or. ÉpüljeteK — épülni, vagy a testi szükséges szerekben gyarapodni ösztönszerű tulajdona az emberi természetnek, a míg csak létezik e földön. S mégis többen esnek alá, mint a hányan emelkednek fel a jólét felé vivő útakon. S mi lehet annak oka, hogy ez így van? Okát abban találjuk k. gy.! hogy az építésre szükséges kellékek, minemüek: okos előreszámítás, munkásság, takarékoság, józanság, jövedelemhez mért öltözködés hijjaival vannak igen sokan. S innen van aztán, hogy egy községben alig akad öt—hat család, a mely épül; a többi pusztul, mert dolga rák módra megyen; s míg amazok érdemet, mások általi becsültetést szereznek maguknak, ezek lenezésben részesülnek feslett magaviseletök és a miatt, hogy sorsukat egy hányódó, vetődő, szigorkodó életnek teszik ki. A kik építik magokat a földi dolgokban, épülnek a jó erkölcsökben is, tartván szabálylyul Jézusnak amaz utasítását: ne szabjátok magatokat a világhoz, józanok legyetek és vigyázatok, a testet kívánságiban ne tápláljátok. ÉpüljeteK k. gy.! épüljeteK világi és erkölcsi javakban, épüljeteK nagy haszonnal!

3-or. Vigasztaltassatok. A világon kevés, mondhatni egy ember sincs, a kinek vigasztalásra nem lenne szüksége. Minden embernek jöhet egy-egy kis baja, mely idővel megnövekedve tünődést és bánatot szerez. S miből merit a bánkodó szív megnyugtató vigasztalást? Rokonai, jó embertásai hinthetnek ugyan enyhítő balsamcseppeket a kebel fájó sebeire, de a seb mégis csak sebnak marad s megtörténhetik az is, hogy a vigasztalók közt akadnak olyanok, a kiknek azt lehet mondani, mit mondott Jób az ő vigasztalóinak: ti mindnyájan ártalmas vigasztalók vagytok. Egyedül az idő, az isteni gondviselésbe helyezett hit az, mely segít ott, hol ember segítséget nem adhat. Így érezte ezt az énekes király is, s azért zengte oly érzékenyen szép dallomát: Emberbe hitemet nem vetem én soha, felelemél szemeimet a hegyekre, mert onnan felül jön nekem a szabadítás és vigasztalás. Ilyen vigasztalót kívánok nektek csapások által sujtolt gyermekei a mostoha sorsnak — Isten legyen a ti vigasztalótok!

4-er. Kivánom, hogy egy értelemben legyetek, legyetek különösen e nemes és szent ekkla ügyében. Ott van előttek a romlásnak indult istenháza, melynek fedele megrongyolott boritékával úgy áll szemeitek előtt, mint ajtótok előtt rongyos foszlány ruhában alamizsnáért esengő koldus. Halljátok meg kiáltását, mely eképen hangzik: egy értelem, egy akarat, egy sziv, egy lélek. Apáitok láttak effélet, sőt láttak többet, — nagy pusztulást és iniséget, midőn 1782-ben a zsarnok önkény, erőszakos hatalom megfosztotta templomuktól, saját pénzökkel vásárolt harangjoktól, kevés készpénzüktől; de meglevén bennök a vallásos buzgóság, az egy akarat, egy sziv, egy lélek, csodadolgokat miveltek, mert ugyszólva semmiből teremtének a falutól félre eső kopár pusztaságon, melyet nekik kárpótlás gyanánt a rideg érzés odavetett, semmiből teremtének egymás megróvása által erős épületeket és alkotának házat, melyben Istent újra szabadon imádhathánk. Ti k. gy.! azon ősök utódai vagytok, a kik kötelességüket nemesen végezik és ha vallásos buzgóságban is azok leendetek és a kötelességet, melyet szent vallástok iránt a jelen is parancsol, megteszitek, meg lesz, a minek sürgősen meg kell lenni. Ezért kivánom, hogy legyetek egy értelemben!

5-ször. Kivánom, hogy b é k e s é g b e n l a k j a t o k. A békeség oly kedves virága társaságban és a házkörben, mely mindig jóízű gyümölcsöt terem és terméketlen soha nem maradhat. Értelmesség és bizalom kapesa az, mely nélkül kárnak, pusztulásnak van kitéve minden ház. Ezért mondá Jézus: minden ház, mely magában meghasonlik, elpusztul. Hány példa mutatja Idvezitőnk e mondása igazságát! Mennyi ház semmisült meg a czivódások miatt! Mennyi szem és sziv siratta meg a vizzálkodás ördögének átkos mütéiteit!! Kivánjátok k. gy.! hogy ez eset ne találja házatokat? ha igen, akkor az okos önmérséklés és békeség kapcsát erősítsétek magatok közt — így bizhattok, hogy a szeretetnek és békeségnek Istene leszen veletek s mi más jobbat avagy csak ehez hasonlót is kívánhatnátok. Hiszen ő a mindenható, a ki szabad akarhatja szerint igazgat mindeneket, ki megcselekedheti, hogy még a roszak is a mi javunkra legyenek; ő a mindentudó, a ki látja mi nélkül szükkölködünk, mielőtt kérnök; ő a jóság és szeretet forrása, az irgalmasság atyja, a ki a bűnöst kegyelemmel veszi fel. Nem is lehet feltenni, hogy találtatnék okos teremtmény, a ki e fölényben ne biznék, közellétének tudatában magát nyugodtan ne találná. Mutat-

ják a példák, hogy a jó lelkek eleitől fogva reá támaszkodtak. Az ős pátriárka még halálára is átviszi e bizalmát; ha, ugymond, meg-rájják is a férgek testemet, meglátom idvezítő Istenemet. A kegyes Dávid is eként nyilatkozik: Tebened biztunk eleitől fogva; Uram téged tartottunk hajlékunknak! és ő ennek nagy hasznát is vette, a mit eként fejez ki: Te Uram! az igazat megáldod a te nagy irgalmassággal, környülveszed mint paizsszal; minden jóval megáldod, megoltalmazod.

Én ezt a mindenhatót, főbölcseséget, szeretet forrását, irgalmasság atyját tisztetem, imádom, neki könyörgök értetek, hogy öleljen be titeket kedves gyülekezet kegyelmes karjaival. A jó egészséget, annak állandóságát tartsa meg testetekben; az építés tehetségét a kivitelben; a türelem és bizalom lelkét házaitokban. Őt kérem, hogy maradjon továbbra is e lelki nyáj őrző pásztora, özvegyek paizsa, árvák és gyámoltalanok édes atyja, betegek orvosa, élőknek és holtaknak Istene. Vegyed is Uram Isten könyörgésemet füleidbe, tekints e helység lakóira, határait áld meg áldások bőségével, hogy teljék be azokon prófétád ama mondása: megkoronázod az esztendő a te javaiddal, lábaid nyoma kövérséget csepegtet nagy zsirral. E sok viszontagságokban forgó hazát őrizd több csapásoktól: ellenségtől, éhségtől, döghaláltól; anyaszentegyházunk mellé állíts minden időre tőrezen álló Mózeseket, buzgó Néhémiasokat, kik védjék a jogot, munkálják a közjólétet; dicsőséged fénye tölts be egyházainkat, gyülekezetünk minden hiveit, ennek előljáróit, a presbytereket támogasd mindig segedelmed befolyásával, hogy a közboldogság virágozzék, utcáin! on jajveszéklés ne hallassék! Uram Isten! ha minden szives kérés füleidbe hat, hasson füleidbe az én imám is és a többi jót, ha nem kérem is, add meg e népnek!!

Van még egy, mit meg kell említenem: Esztendő végén a sáfárnak sáfárságáról számot kell adni. Én is esztendőim végén állok, tehát számadással tartozom, a mi ennyiből áll: 30 éves sáfarkodásom ideje alatt született 396 gyermek, házassági életre meghűtölt 109, elhalt 221. Isten az élőknek jólétöket tartsa fenn, éveiket nyujtsa nagy időre, a holtaknak adjon idvességet az egekben. Ti pedig már csak volt szerelmes hallgatók, legyetek jó egészségben. Isten maradjon veletek! Amen.

Szeretett hiveim!*) Tavaszi időbe lépétek, melyben a vándor-madarak szoktak költözködni, — az én sorsom is az, mi a vándor-madaraké, nekem is költözniöm kell, mert az én időm is eljött. A gólyák, mikor útra kelnek, összegyűlnek nagy csoportba, visszavissza fordulnak repülésökben a helység felett, hol addig szállásoltak, mintha sajnálnák elhagyni a lakókat, kik közt békében volt lakásuk. — Nyugalmas helyemről nekem is másuvá kell mennem, elhagyom e helyet, hol most állok, hol eddig sokszor álltam, áldást, segedelmet kérve Istentől, hogy titeket a jóban segítsen és áldjon meg; de ha elhagyom is e helyet, érzetím, gondolatim e felett fognak lebegni, könnyörögvén a gondviselés Istenének, hogy viseljen gondot e házra és reátok, e házat dicsősége fényével, titeket vallásos buzgósággal bétöltve. Isten maradjon veletek!

Péterfi József,

sepsi kőrispataki nyugalm. lelkész.

*) Ez ekkléziában még áll a régi szokás, hogy a templomból kijövet, a czinteremben pap és hallgatók közt kölcsönös üdvözlét tartatik. Ez meg volt most is.

EGYHÁZTÖRTÉNELMI ADATOK.

E folyóirat t. szerkesztőségének megtisztelő felszólítása következtében, néhány Dávid Ferencz életére vonatkozó adatot közlök itt, melyek részint a Kővári László derék történetirónk által ugyan e folyóirat 1873-ki évfolyamában Dávid Ferencz elítéltetéséről közlött szép tanulmánynak háttérül, részint a fáradhatatlanul búvárkodó Benczédi Gergely tanár úr által az előbbi füzetben közölt zsinati meghívó után történtek némi megvilágosításaúl szolgálván, úgy vélem, hogy ez idő szerint alkalmi becsesel is birandanak a K. Magvető olvasó közönsége előtt.

Adataim közül az első, (e folyóirat sorszáma szerint a XL-ik) a „Ruina Pannoniae“ szerzőjének, Schesaeus Keresztélynek, 1558-ban irt ódája Dávid Ferenczhez, melyet az utóbbihoz, mint igaz prófétához, „Elegia de falsis prophetis, quos Christus confert lupis, spinis et tribulis“ etc. czim alatt Kolozsvárt 1558-ban nyomtatott munkája elébe mintegy ajánlólevélképen iktatott bé s adott ki. Az említett munka igen ritka levén, ez ódát alig egy—két irónk ismeri; a közlés által nagyobb körben leendő elterjesztése tehát nemcsak nem felesleges, de ránk unitáriusokra nézve — a nagy egyházalapító emléke s halálának három százados évfordulója közelsége tekintetéből — kegyeletes kötelesség is. Sőt, a minél szélesebb körben megismerés okából, szükségesnek láttam annak t. barátom Hegedüs István tanár és e folyóirat munkatársa által felkérésemre eszközölt classicus magyar fordítását is közölni.

A XLI. sorszám alatt Kolozsvár város 1579 évi jegyzőkönyvéből hú kivonatban közlöm a Dávid Ferencz letartóztatását s elítéltetése ügyét érintő határozatokat. Hiven jellemzik ez adatok a Báthori Kristóf erőszakos fellépése következtében megdőbönt városi atyáknak vallásukhoz és a derék főpaphoz való félnék ragaszkodását, s a fejedelemnek a „r ó m a i h ű t e n v a l ó p r e d i k á t o r“ önkényes behozásával leplezetlenül kitüntetett czéljait; de következtetést engednek vonnunk Blandrata és társai álnok eljárására nézve is.

A XLII. és XLIII. számok alatt két redbéli naplószerű feljegyzéseket közlök, mindkettő 1579-ről szól. Egyik Fylstych Lő-

rincz városbíró költségjegyzékéből, másik Kőmives Ferencz városi magyar rendü tanácsos és sáfár polgár hivatalosan vezetett költség-lajstromából van kivonatozva. Mind a kettő, de főleg az utóbbi, ugy nyelvészeti, mint mivelődés történeti szempontból sok tekintetben érdekes.

E tekintetben csak állításom igazolására idézem néhány feljegyzését. Ilyenek: a febr. 14-re tett azon feljegyzés, hogy a városbíró „zakacij boldisart kijlte az fejedelem paranciolatiara valamij vasfazakal feijerwara az galfy meniekezeijere“; febr. 28-ról midőn a „Byro Vram az ket Vraim vtan, kiket az galfij¹⁾ meniekezeiyere valasztottak volt eo kmek, Kalmár Janos²⁾ és Herczeg gaspar³⁾ vram vttan, miért hogij Eo magok izentek volt, 4 ejtel malosat kijldett, meliet az fejedelemnek attanak aiandekba.“ Nem kevésbé érdekes a következő feljegyzés: „11 marcij valasztottak eo kmek tanaciul kolosuarij balint⁴⁾ es tymar gelij (sic)⁵⁾ vramat letara gecij Janoshoz az Darocij gaspar dolga feleol“ midőn a gondos városi tanács 10 narancs (drbja 8 denár), három font gesztenye (fontja 20 dr.) s két ejtel malozsával (96 dr.) kedveskedtek a főurnak; a midőn pedig Ghyczy János ezután másodnappal Kolozsvárra érkezett, bíró uram meghagyásából, Kőmives Ferencz, a napló író sáfár polgár, ajándékba fél borjut (58 dr.), 4 tyukot (24 dr.), 9 ejtel bort (ejtele 4 pénz), s a város zabjából egy köblöt (36 dr.) küldött. Ellenben a határ kijárásra felkérendő itélő-mesternél jun. 25 én: két véka cseresznye, egy cseber „hivelykes borsó“, két ejtel malosa, 10 narancs és „10 pinz arra retek“-kel kedveskedett a város küldöttsége.

E feljegyzések minden más érdekessége felett, ránk nézve legtöbb becses azok birnak, melyek a vértanúi halállal 1579-ben elhalt egyházalapító, Dávid Ferencz élete legválságosabb időpontjáról nyujtanak némi tájékozást.

Ime az érintett adatok egymás mellé állítva.

XL.

Venerando viro D. Francisco Davidis Pastori Ecclesiae Claudiopolitanae, et Ecclesiarum Vngaricarum Superintendenti in Transylvania. S. P. D.

¹⁾ Gálfi János értendő. — ²⁾ Városi tanácsos volt a magyar rendről. — ³⁾ Városi tanácsos a szászok közül. — ⁴⁾ Városi tanácsos volt magyar részről. — ⁵⁾ Értendő: Hertel Gergely városi tanácsos a szászok részéről.

Qvis patriae casus et plurima vulnera nostrae
 Spectans, non largis fletibus ora riget?
 Aut in nos rabidi fera torquent spicula Turcae,
 Turcae quos pietas flectere nulla potest.
 Aut falsi Stygio nati de flumine uates,
 Corrupto uiolant dogmate corda pium.
 Et de coelesti doctrina quivis Arator,
 Iudicium pleno uendicat ore sibi.
 Quem probat hic, alius culpam spernit'que docentem,
 Pro Domini Verbo somnia mundus amat.
 Certé haec uenturae sunt vltima signa ruinae,
 Pectore quam toto ut differat, oro, Deus.
 Felices nimium patriae qui vulnera sanant,
 Et quorum in uotis cura ea fixa manet.
 Tu quia Caucaseos nequis ense retundere Turcas,
 Quod iubet officium praemeditanter agis.
 Obstruis Haereticum ueris rationibus ora,
 Vis saluari animas corpora si pereant.
 Cornua fregisti Claudis et Olentibus Hircis,
 Pro grege Diuino praelia iusta gerens.
 Hoc meritum propter tibi tota Ecclesia grates
 Precipue uero patria tristis, agit.
 Huic ego coniunctus quo possum munere, testor,
 Me non ingrati nomen amare uiri.
 Haec modo quo dantur mea carmina suscipe vultu,
 Non donum, mentem sed mage dantis ama.
 Ipse Deus mentem spectat, non munera dantis,
 Paruula sic possunt dona placere Deo.
 Vive diu patriae decus immortale ruentis,
 Vive nec irati Doemonis arma time.
 Dux Magnus Michael pugnat radiantibus armis,
 Semper in excubijs pro grege statque suo.
 Huic committe Duci tua multa negocia fido,
 Ille sibi curae te sinit esse: Vale.

Christianus Schesaeus Minister Eccle-
 siae Claudiopolitanae.

Hegedüs István magyar fordítása szerint ez óda így hangzik:
Tisztelendő Dávid Ferencz urnak, a kolozsvári egyház lelkészének
és az erdélyi egyházak superintendensének. Ezer üdvöt kíván.

Hejh! ki ne sirna könyet gyász sorsodon, oh haza, néked!

Látva sötét búdat és sajgó sebeid'!

Vagy rabló török ontja mi ránk záporral a kopját,

Kit nem hat soha meg irgalom és kegyelem,

Vagy a sok álpróféta, ez undok, pokoli fajzat

Hinti közénk mérgét rontva kegyes sziveket,

S hirdeti fennyen sok botor és sok parlagi *) fő is:

Őt táplálta csupán menybeli szent tudomány,

Kit az egyik követ azt kicsinyelve kerüli a másik,

Álmokat úz a világ isteni Ige helyett.

Ám a közelgő végromlásnak előjele mindez:

Hárítsd el a veszélyt oh könnyőruletes ég!

Boldog az, ki a hon sebeit bekötözgeti irral

És csak e vágy, ez ohaj tölti be hű kebelét.

Te ha nem is tudod a törököt kardoddal elűzni,

A mire tisztet hív, teljesited hiven azt.

Mert ha beszéded zeng, elnémul minden eretnek

S a lelkekre mosolyg földön a mennyei üdv.

Szarvát törte kezed meg az undok sánta kosoknak

Az Úr nyájáért: szállva tusára hiven.

Érdemidért hálás az egész Egyház te irántad,

Ámde kivált hálát a szomorú haza mond.

Ime fogadd e csekély adományt a költő kezéből,

Hálás szivbül eredt hála sugallta e dalt!

És oh fogadd azt szivbül a mint én szivbül ajánlom.

Nem az ajándékot: nézd te csupán az adót.

Isten is arra tekint, mily szivbül eredt adományunk,

Igy fogad el kegyesen bármi kis áldozatot.

Élj te soká, e hanyatlo hazának dísze, virága.

Ne rettegj a pokol rád rohanó seregét.

Fénysugarak nyilait lelövelve Mihály, a nagy angyal

Őrt hű nyájáért éberem áll örökön.

Bizd e vezérre magad, hittetl bizd minden ügyed rá,

Gondja leszen te reád szüntelen: Áldjon az ég.

Schesaens Keresztély, a kolozsvári egyház papja.

*) E sorban lehet hogy az Arator név-, és Szántó István-ra való célzás, mely esetben így olvasandó: hirdeti fennyen bármely Arator szerte világgá. stb. Ford.

XLI.

Szemelvények Kolozsvár város 1579. évi közgyűlései jegyzőkönyvéből.

Die 28. Marcij Sabbato videlicet pridie dominic. Laetare Domini Centum Electi congregati in subscriptis deliberarunt.

„Megértették ezt is eo kegmek egész wárossúl, mijnemű leveleket és paranchiolatot hoztak Urunktól az Plébanos Uram megtartóztatássa felől. Azért wegeztek eo kegmek egész wárossúl, hogy az eo Naga paranchiolattia tartássa zerént mennijen elő az tilalom és őrzésből. De mind azon által ketteot az Vraim keozzul kwlgienek alá az fejedelemehez, es enijhijczék zállichiják az eo Naga haragiját. Mutogassák az kezességet is, hogj, minthogj istennek fogságába is wagion, Jámbor feo emberek és Attiafijaij kezességére az tartóztatásnak gialázattiaual ne terhelné, mert sehowa innet el nem megien. ¹⁾

Feria Tertia Proxima post festum Pascalis ²⁾ Domini Centum Electi in subscriptis deliberarunt.

„Megértették eo kegmek egész Tanáchúl az okayt, mijért kellet begywtény biró Vramnak az Wárost, tudnij illik az plébanos mellet walo ótalomért. Tetzet eo kegmeknek egész wárossúl, hogj semmij wetast (újítást) nem kellene chijeledkednij, az wálasztas dolgából; hogj az felseo tanáchijból wálazzanak, kik az plebános mellet legienek; hanem kérijk eo Kegmét Byro Uramat tanáchijával, hogy az régi rendtartás zerént negyed magával, awagy penigh a menijewel teczijk eo kegmeknek, legien ott mellette, mijért hogy egjéb dolgokért is zükséges, hogy eo kegmek által mennijen az gywlésre. Azok penigh ugy oltalmazzák, hogy az orzágh wégezése ellen az városra semmij terhet ne hozzanak. Ezen keozbe penig, mijért hogy az fejedelem paranchiolattia által megtiltotta az plébánost az predicálástúl, teczet eo Kegmeknek egész wárossúl, hogj botránkoztatás semmij ne essék az keozség keozt, hogj mind az két fél predicator az predicalástúl meg zwnijek, addigh, a migh az orzágtúl es az fejedelemtwl wálazza lezen eo kegmeknek.“ ³⁾

Az „1579. die 7. may.“ tartott gyűlés végzései közt. ⁴⁾

„Értijk eo Kegmek az Urunk eo naga paranchiolattiját az Ro may hwten walo predicator felől, azért az eo naga paranchiolattiját megh bechijwlvén, elő bochiattiák az Urunk paranchiolattiat.

¹⁾ L. a jegyzőkönyv 158-ik levelét. — ²⁾ Kedd apr. 21-n. — ³⁾ U. o. —

⁴⁾ L. u. o. 192. l.

Kérjék e mellett Bijro Vramat, hogj erre eo Kegme vijsellyen gondot, hogj mikor be jeo, semmij gyalázatos zó rayta ne essék; hogj penigh az scholabely gyermekektwl ne essék valamij horijtas vagj gyalázatos zó, Byro Vram hijwassa be az mestert és haggja megh nekij, hogj megh fenychie az gjermekeket, hogj semmij kiáltással vagj gyalázatos zóval ne illessék az megh mondot papot.⁴

„Towábbá az mj az mássijk paranchiolattiát illetij, az wallato zemélyeknek feiérwárra való menetij felől, ugy végeztek eo kegme, hogj Bijro Uram eo kegme zerezteszen zekereket az zemélyek alá, és vgyan azon Vrainkal egyetembe, kiket eo Kegmek alá kwlđnek, egij keoltségen legienek, miért hogj Vrunk dolga ez, nem valamij privata personae.“¹⁾

Az 1579. május 24-én tartott gyűlés jegyzőkönyvében.²⁾

„A mij az Vrainnak keoltságét nézj, az kiket fejerwárra lyttak, Urunk parancholattiara halasztották eo Kegmek. Azt Byro Uram tanáchiával eo zwe, eo Kegmek menné iobban tuggiák, ugy disponállyák az keoltséget.“

Die 3-a Julij Domini Centum electi Congregati in subscriptis deliberarunt.

Megértették eo kegmekek egéz wárasúl az okát, mijért gyütette legien bé Byro vram az wárust, tudni i lik, az Plebánosságnak walo wálastássért és az Doctor vram izenety felől. Eo kegmekek azért elő hozwán az Vniot és el olwastatván, wégezték: miért hogj ekedigh D á u i d F e r e n c z n e k, mely nem keués ideigh zolgalta az wárust, meg zabadulássáért nem thörökedet az wáras, Eő Kegmét Byro Vramat kérijk eo kegmekek tanáchiával, hogj az ides Vrainnak ketteijt kwlgie alá és az fe i j e d e l e m n e k k e o n y e o r ö g i j e n e k, h o g y é l e t é n e k k e g y e l m e z n e m e g h é s e o r ö k s é g é b e b o c h y á s s a w i j z z a. E mellet az Vniot wijgijék alá és az feyedelemnek aggyák eleibe, minemő modgia es rendtartássa wagion az wárasnak régj zabad-sága zerént az plebános wálastássa felől, és keonyeorgienek eo nagának, hogj hadna meg Zabad-ságunkba, es az mij wálastássunknak moggiát ne keotelezze eo nga az Pispekséghek wálastássához; onnet megh jeowen, gywchie be eo Kegme Byro Vram az wárust, eo akor az Plebános wálastássa feleol wégez eo kegmekek. Erről penigh Biro Uram az wáras wégezesse felől tegie bijzonióssá Doctor Vramat és jelenchie meg nekij, hogj eo nagat akarja az wáras meg találuj.³⁾

¹⁾ l. u. o. 193. l. — ²⁾ U. o. 194. levél. — ³⁾ L. u. o. a 194. levél utolsó oldalát.

„Sequenti die Ann. qui fuit vigesimus dies mensis Julij, Domini Centum electi congregati decreverunt. Et pari consensu et suffragijs Antiquitus obstructa consuetudine petitis Reverendum Demetrium Huniadium in pastorem et plebanum summum creaverunt solemniterque Inaugurarunt; et in domum Plebaniae introductus et statutus est.“¹⁾

XLII.

1579. Dispensatio Prudentis et Circumspecti Laurentij Fijlstijch Primarij Judicis.²⁾

Az 25 Majj peter Deak, kij az plebanos uramat őrizte, hogy semmijvel meg nem látogatom igen panazolkodott; külthem két Ejtelt bort és két naranchott, tezen den. 14.

Az 18. Junij. Jőve az doctor kedves zolgája János-deák. Zálott vala Ádám Jánosnál. Jelenté Ádám János, hogy nem ártana, valamit küldenék nekij, az szegén plebánosért, ha valamit Doctor uramnál es fogna az ő szava. Mert hogy az plébános uram irását ő vele külthék Lengyelországban, Crakkóban. Azért küldék, 6 pénz ára rákot vétették, és két eytel bort. Tezen dj. 12.

Az 28. Junij Doctor uramnak ittlétében gondom wolt rea, hogyha szyuét meglágijttanók az szegén plebánoshoz, hogy mivel jó akarattját és jó kedvét mutatná az szegén plébános uramnak ő Nagyságánál az megszabadulásában. Valami szép kalácsot és egyebet chenáltattam, es swttettem neki egyéb wijságot is. Kölöttem mind rákra, halra. Eszve summálván teszen dj. 35.

Az 30. Junij küldet vala doctor uram hozzám két palaczkot, hogy jó bort küldenék nekije. Kalmár János uramtól hozaték két ejtelt. Küldém neki. dj. 8.

Az 1. Julij. Mert hogy Doctor Vram ő nagysága képe volt, mijnt ő énnékem adá értenem, küldé hozzám, igen kéreke hogy az ő lovainak ő szénát adatnék. Vettem egy szekérrel, megfizettem dj. 50.

Az 2. Julij az egyházipapuraim³⁾ jővének hozzám ketten, és lstenért kérenek, hogy ne hadnám őket, szénával meg segijtném, mert kölchégek nem volna — az kyrál bíró vram akarattjából; mert hogy zena nem vála, adék dj. 25.

¹⁾ L. a 195 levelen.

²⁾ A 4-drét alakban összefogott kézirat füzet eredetije Kolozsvár város levéltárában.

³⁾ Az összehívott zsinat tagjait érti.

Az 3. Julij. Doctor vram küldte szolgálját két palaczkkal hozzám, és jó bort kéretett. Tymár Gergel uramtól hozzattam pénzért két ejtel borth, dj. 8.

Az 4. Julij. Doctor uram küldet esmék szolgálját két palaczkkal hozzám, mondá hogy vendége leszen. Nem vala mit tennem, Veres Péternétől kérettem két ejtel bort. Teszen dj. 8.

Az 6. Julij. Esmék külthe Doctor az szolgálját hozzám, kéretett lovainak ó szénát, nem vala mit tennem, vettem esmék egy szekérrel ó szénát. dj. 35.

Az 7. Julij Doctor uram izent szolgálja által Adám János által, és báthor asztalára semmit ne adjak, hanem chak az szolgálknak és ő magának. Jó borral tarthám. Az szolgálával egy nagy palaczkot hoza, kére jó bort, az mészárosoktól hozaték két ejtel bort, küldtem nekij, dj. 8.“

(Végre nov. 30, és decz. 4-ről fel van jegyezve, hogy a plébános háza „hyazat“-ját megigaziták, újra fedték, tizenhat ezer kilencz száz zsendelyt (17 fl.) vettek e végett; ablakait kijavíták s Fazakas Péter három kemenczét csinált belé 13 ftért).

XLIII.

„1579. Regestum Francisci Keomywes Ciuis Dispensatoris Hungarij.“¹⁾

29. Marcij. Valaztak Eo Kmek koloswari balint es Hertelij gergelj vramat fejerwarra az fejedelemhez az Dauit Ferencz dolga feleol.

Veottem az vtra egij fel boriut	lb ²⁾ fl.	dj. 60.
Veottem esmet 5 tijkot 1 p(er) den. 6.	lb. fl.	dj. 30.
Borssot saffrant gieombert veottem	lb. fl.	dj. 60.
kenieret cijpot veottem	lb. fl.	dj. 40.
tehen Hust veottem, kit megij fijsteoltettem	lb. fl.	dj. 20.
Bort teoltettem 15 Eijtelt 4 penzen	lb. fl.	dj. 60.

25. naranciot veottem Bornemijza Benedekteol Egiket veottem dj. 8. kit az fejedelemnek vittének lb. fl. 2 dj. —
Malossat vittének 6 Eytelt az fejedelemnek es az vraknak. Fijzettem érte lb. fl. 2 dj. 88.

¹⁾ Az eredeti kézirat, melyből az itt közlöttek kivonatozvá, 42 iv rétű levélből áll. L. Kolozsvár város levéltárában a sáfarmpolgárok számadásai közt.

²⁾ A font (libra) jegye, mely font-forintot akar jelölni. Az adatokból is kétségtelen, hogy 100 denáros font-forint értendő. Én azért lb. betűvel helyettesitem e jegyet egész közleményemben.

Masfel eijtlet ecetet teolttettem az vtra . . . lb. fl. dj. 9.
 Hogij az ket vrain hazaeowenek gergelj vramnak
 fijzettem, kijt az vton keolteot . . . lb. fl. 4 dj. 16.

25. apr. az Zaz Vrain vegezesse zerint me-
 tijuk B.(iró) V.(rammal) Tordára az gilesbe az alsso
 Tanacijbol 5-teon az felsseo Tanacijbolis 5 teon, az
 fejedelemnek vijttink aiandekba egy araniais kupat Es-
 met vittünk aiandekba 2. zeonieget meljért fyzettem
 Veres peternének . . . lb. fl. 10 dj. —

Egiket attuk cancellarius vramnak az massijkat at-
 tuk Galffij vramnak.

Narouciot veottem Zeocij Martonnetol 40. veottem
 1. p. 10. . . . lb. fl. 4 dj. —

Heringet veottem Kalmarianosnetol 85. 1. p. 2. ¹⁾ lb. fl. 1 dj. 70.

Malosat teolttettem 10 Eijtelt kij aiandekba vijttink
 az Vraknak . . . lb. fl. 4 dj. 80.

Borssot saffrant Egieb fij zerzamot veottem Zeocij
 martonnetol . . . lb. fl. 4 dj. 75.

Ecetet 6 Eijtelt teolttettem . . . lb. fl. dj. 36.

Nijolcad napig voltunk Tordan, az procator
 is Pijstakij ²⁾ negied magauial lakot raitunk;
 Mijudenesteol 23-man voltunk, hol huzon ne-
 gien. Az bor 5. pinzen 6. pinzen jart. Keol-
 teottem ez niolcad napig . . . lb. fl. 38 dj. 13.

Az feyedelem Trombitassij hogij megij Rekordaltak
 az Vraimat B. V. hagia:sabol attam nekik lb. fl. 1 dj. —

A scolabelij deakok egij estwe eneklenek az zallas-
 son, attam nekik . . . lb. fl. dj. 16.

Mijkor haza jeottink az gazdank azzonnak adatot
 velem eo kmeK az gazdassagert 1 Tallert lb. fl. 1 dj. —

Az zolgaloknak attam . . . lb. fl. dj. 12.

Az darabant hadnagijnak veottek B. V. akaratijabol
 adam Janostol az kij Dauit Ferencet Eorzeot-
 te egij dalij cijzmat kijert fijzettem Adam Ja-
 nosnak . . . lb. fl. dj. 80.

Esmet vgian adam Janostol veottek egij eöreg ra-
 kot mivelij kest hijwelijesteol, kiert fizettem lb. fl. dj. 40.

¹⁾ Ebből világos az az állításom, hogy 100 denáros font v. magyar forinttal
 számít az iró. — ²⁾ Piskolti Lukács.

Esmet adot B. V. ugián azon darabont hadnaginak egy eoreg hozzu kiristalij weget (üveget); fíjzetem Adam Janosnak erte	lb. fl.	dj. 75.
<p>29. Mai. Mijkor B. V. az feyedelem parancsolatiara feijerwarra kijlte az Vraimat, vgij vegeztek volt az zaz Vraim hogij minden zemelyre adnank 1 forintot.</p>		
Eppel Janosnak az magyar predikatornak az Eskola mesternek attam	lb. fl.	3 dj. —
Varga Lazlonak, Varga Bernaldnak, Szeocij Sándor nak attam	lb. fl.	3 dj. —
Timar Mijhálnak, Hozzu Istwannak, Ember Janosnak Epel Andrásnak attam	lb. fl.	4 dj. —
Petter papnak, Pecij Jánosnak, Fíjzteowij Ferencznek attam!	lb. fl.	3 dj. —
Bernad papnak, Nijreo Davitnak, Zeocij martonnak attam	lb. fl.	3 dj. —
Boncijdaij Gergeljnek, siueges Gergeljnek, Kij Imrehnek Seres Istwannak attam	lb. fl.	4 dj. —
Az lectornak ¹⁾ attam mijert hogij beteg volt, felesége is vele volt	lb. fl.	2 dj. —
Kratter Gieorgijuek attam:	lb. fl.	1 dj. —
Davit Ferencznek, az notariusnak (Trauzner Lukács) attam	lb. fl.	2 dj. —
Vgian akkor az feijedelem paranciolatijara kijlte B. V. Kutij Janost Varadra 7-ed magaval az Varadij (egy szó kimaradt) Mijre adatott eo kmeeknek tanaciul keolciegekre egij egij forintot	lb. fl.	7 dj. —
Az also tanacijbol is 4-gien voltunk Feijerwarra. Hattak vala eo kmek hogy naranciot malozat vinnenk az Vraknak. Mijnd az feyedelemnek, es hogij az Davit Ferenczert megtalalnok az Vrakat, mijnd az feijedelmet. 8 Ejtet malossat vijttink. Tezen az arra	lb. fl.	3 dj. 84.
Enieden veottem 60 naranciot 1 p. dj. 5.	lb. fl.	3. dj. —
Keolteottem az feijervariji utra 7. magunkal hatodnapig	lb. fl.	14 dj. —

¹⁾ Hunyadi Demeter.

Az Vraim akaratijabol attam Daut Ferencznek es notarius vramnak hogij fogva woltnak . . . lb. fl. 4 dj. —

7. Junij Valasztottak eo kmeek tanaciul Poztometeo (Posztómétélő) es Barat Petter Vraimot feijerwarra hogij az notariusert keonieoregienek az feijedelemnek.
Vittenek az Vraknak 6 Eijtel malosat kiert fizettem lb. fl. 2 dj. 88.
Naranciot 40 vittenek. Veottem egiket vgian Barat Petter vramtol p. dj. 8. lb. fl. 3 dj. 20.

7. Julij az Zaz Uraim vegezessebeol valasztottak Koloswarij Balint es Tijmar Gergelj vraimat Fijerwarra hogij Daut Ferencz zabadulassaert keonieregienek. Vittenek az feyedelemnek ajandekba egij aranias kupát.
Vittenek esmet az Vraknak 4. eijttel malasat, lb. fl. 1 dj. 92.
narauciot vittenek 40. kiert fijzettem 1. p. dj. 7 kiert fijzettem Zeocij Martonnenak lb. fl. 2 dj. 80.
Egij hetijg keolteottenek az vtba magokra lb. fl. 5 dj. 6.

23. Septembris: Az melj Vraim valasztatwan valanak az plebanos hazanal walo Inuentarium latogatnij kewanak az vraim hogij ebedre feozetnek nekiek. Vétettem pecieniet, kolbaszt maiost“ stb.

3. Decembris Az zaz vraim vegezesse zerint fijzettem Eppel ianosnak az predikatornak zolgalatiaba. lb. fl. 50 dj. —

„Az chijawaba fekszijk most erte.“ (Ez utóbbi ugyanazon kéz-, de későbbi s más tentával való jegyzése)

5.) Julij. B. V. (Biró uram) Tanacij akaratibol adot Blandratanak egij kis aranias kupat, hogy Daut Ferenczert toerekegiek az feijedelemnel; a kyert fijzettem bonchijdai Gergeljnek lb. fl. 14 dj. —

7. Julij. Kolosuary balint es Hertel gergelj Vramekat Mijkor az zaz vraim akaratibol az feijedelemhez kijldek, hogij Zegenij Daut Ferencznek zabadulassaert keonieoreogjenek, vitte-

nek egj aranas kupat az feyedelemnek. Teot
ag. 2. p. 36. fizettem erte Vacey Gasparnak lb. fl. 38 dj. 50.

Esmet az het kantoros zolgaknak fizettem
meg az három kantorra is. ¹⁾

Tudnij Illijk :

Semogij Istwannak fizettem	.	.	lb. fl. 18 dj. 75.
Koloswary Janosnak fizettem	.	.	lb. fl. 18 dj. 75.
Markos Gergelijnek fizettem	.	.	lb. fl. 18 dj. 75.
Kis Mijklosnak fizettem	.	.	lb. fl. 18 dj. 75.
Teglas Janosnak fizettem	.	.	lb. fl. 18 dj. 75.
Bachij ambrusnak fizettem	.	.	lb. fl. 18 dj. 75.
Zakacij Boldisarnak fizettem	.	.	lb. fl. 18 dj. 75.

Bijro Vram es egez Tanacij akarattijabol fi-
zettem az mostani plebanosnak Huniadij Deme-
ternek az Eskolabelij zolgalataiert, mijert hogy
megij fel Eztendeore megij nem fizettek volt
nekij zolgalatiaba lb. fl. 50 dj. —

„Keovetkezik az zekerossegre postakra való keolcieg.“
(Itt elbeszéli, hogy april 25-kén midőn Tordára mentek a
gyülésbe öt szekér vitte őket, s máj. 4-én jöttek haza.)

29. Maj. Az fejedelem paranciolatiara mijkor Biro Uram alá
kijlde az Vraimat Feyervarra az zegeni Dauit Ferenc dolgabol kijket
az feiedelem hivatot vala

Az lektort felessegesteol es Kracer georgieot vitte

Zaas Janos 4 lovon, fizettem neki	.	.	lb. fl. 3 dj. 50.
Boldis iakab vit harmat az V(ram)ba 3 lovon fizettem neki	fl.	2 dj.	61.
Dauit ferencet vitte Kis Antal 4 lovon fizettem neki	lb. fl.	3 dj.	50.
az papokat vartattuk ot 5 napig Kis antallal, az fize- tettet jobitottuk megij nekj	.	.	lb. fl. dj. 50.

Az melj darabantok Dauit Ferenczet eorzeottek, 2.
zekeren vittek feyerwarra, egik vitte Keoreosy

Balas 6 loval, fizettem nekj	.	.	lb. fl. 5 dj. 25.
Az massik vitte Sette Mate 4 louon fizettem nekj	lb. fl.	3 dj.	50.
Albert Matias vitt 4-giet az Vraimba 4 louon feyer- warra fizettem nekij	.	.	lb. fl. 3 dj. 50.

¹⁾ Quatember, — quatuor tempora alatt — miből származott a magyar idősza-
kot jelező értelmű kántor szó, — itt évnegyed értendő.

Zefner Matias vitte az polgar vrainmat 4 louon fizet-			
tem nekij	.	.	lb. fl. 3 dj. 50.
Egij hetig vart ot az zekeres Zefner Matias fizettem			
nekij hogij ot vart	.	.	lb. fl. dj. 75.
Kijs Mihalj vit az vrainba 4-giet 4 louon fizettem neki	lb. fl.	3 dj.	50.
Pecij János vit 3-mat az vrainba 3 louon fiz. nekij	lb. fl.	2 dj.	61.
Nijreo Danit vit az vrainba 3-mat 2 louon fizettem neki	lb. fl.	1 dj.	75.
Ezen vtba attam Markos benedeknek hogij velink volt			
feiervarra	.	.	lb. fl. — dj. 87.
Esmet feyervarrol vizza kijltijk Markos benedeket va-			
lami levelert fizettem nekij	.	.	lb. fl. dj. 87.

Eddig a napló minket közelebbről érdeklő adatai, s ha hozzáteszszük, hogy jul. 17-re fel van jegyezve, hogy „biro vram fejedelem paranciolatjara az magyar predikatort Fejérvárra kijldte“ meg hogy okt. 28-án Bányáról fogadtak új iskolamestert (talán Laskai Jánost, ki nov. 18-án érkezett meg Kolozsvárra), az unitárius érdekü adatokat is mind felsoroltam.

Dr. Nagy János.

A TISZÁNTÚLI REF. KÖZÉPISKOLAI TANÁREGYESÜLET ELSŐ ÉVKÖNYVE.

Ez évkönyv megjelenése s közzé tétele a tanügy mezején érdekes mozzanatot jelez. Azt, hogy az országos és középponti mozgásnak megfelelőleg a vidék is mozgásnak indul, a tudomány komolyságával s szakemberek erélyével kezd működni. Egyfelől elfogadja a középponttól jövő hatást, másfelől ugyanazt távolabb vidékekre is elvezeti, meghonosítja és gyümölcsözteti, — sőt talán, öntudatos közreműködés által egészítgeti, irányozza is. Ily vidéki mozgalmat csak örömmel és jó reménnyel üdvözölhetünk; az az már kezdetén örvendhetünk, jövőre nézve pedig szerencsét kívánhatunk neki.

Az egyesület célja előbb talán egy önálló programmban volt, most itt csak egy cikkben, az alapszabályok 2. §-ában van kifejezve, — s pedig elég tartalmasan és teljesen. Egészen belsőre irányzott működést ígér: „a prot. felekezeti középiskolai tanügy előmozdítását“ — „a középiskolák összhangzását“ — „a prot. szellem fenntartása mellett a jelenkor kívánalmainak minden tekintetben megfelelően, önkormányzati jogainak (t. i. az egyházéinak) történeti multjokhoz hiven jövőjüknek biztosítását.“

Legyen szabad a nagyon általános hangzású programnyilatkozatot, úgy a mint értem, s a hogy értetni óhajtom, a szives olvasóknak bővebben értelmezni. Ez által egyrészt óhajtasomat fejezem ki, hogy vajha e részletesebben előadandó feladatokat is működésök körébe foglalják s munkába vegyék a t. egyesület tagjai, másfelől kívánom az egyesület létezését és törekvését netalán létező ellenségei irányában igazolni.

Az egyesület az általán, szakemberektől és országosan elfogadott elveket és javításokat, elfogadja. Ide mutat az említett §. e kifejezése: „a jelenkor kívánatainak minden tekintetben megfelelően.“ De úgy hiszem, hogy mindent önállón, értelmesen, meggyőződésből kíván elfogadni és létesíteni. Csak az így elfogadott nézetek illenek egy tudományos testülethez; — s csak ilyenek mellett lehetnek valóban buzgók és fáradhatatlanul tevékenyek. E célra a társulat bizonynyal

terjeszteni fogja a nevelésügyi és bölcselmi ismereteket, az iskolai tantárgyak mélyebb felfogását és helyesebb tárgyalását, fejtegeti a tanítás érdekeit és szükségait. Meg fog ismerkedni s megismerkedtetni közönségét a mult legjelesebb tanférfinak életével, nézeteivel, — az alapos szaktanulmányt és paedagogiai mélyebb felfogást a maga körében és eszközeivel telhetőleg előmozdítja.

A feladat súlyosabb mint egy előre, könnyedén véve, létszanék. A paedagogia történelme végtelen nagy mező, melyet feljárva haza térhetünk úgy is, mint elvtelen eklektikusok, úgy is mint valamelyik újabb mester szavára esküvő dogmatikusok. Hogy a biztos és nemzeti talajt ki ne taszítsuk lábunk alól, az újabb-kori legjobb paedagógok mellett, a hazai oktatás multjára kell — nézetem szerint — különösebb figyelmet fordítanunk. A hazai prot. oktatásügy történelme mutat fel elég sok derék alakot, jeles tanítói egyéniségeket, jellemeket, — nagyon sikeres és buzgó tanítókat. Az egyesület tagjai közt aligha van valaki, kinek egy-két ilyenről vagy tapasztalásból, vagy biztos adatokból, értesülése, tudomása nem volna. Az iskolák közül, melyeknek képviselőiből az egyesület áll, aligha van egy is, melyben legalább egykét buzgó és sikeres tanító emlékezete meg nem maradt volna. A főbb iskolák pedig nagy számú jelesek emlékezetével dicsekedhetnek, kiknek arczképei termeikben, életvonásai hí tanítványok vagy utódok szívében élnek. E jeleseket kell — a külföldi nagyok mellett — élőbökké tennünk. Apáczai és Kereszturi vagy éppen Jászberényi, utóbb Maróthi, Budai, Márton István, Kövi, Gáthi, stb. megérdemlik — természetesen más felekezetbelieket sem mellőzve — hogy emlékezetök, tudományuk, módszerök ez egyesület által ismertekké tétessenek s vonzó példányokul állittassanak a hazai közönség elé.

Valóban e téren sokat kell — engedelmeivel mondva -- a t. egyesületnek tenni most midőn iskolai művelődésünk kezd egészen hazai alap nélkül modernné, és a történelem iránypontjai nélkül rohanva haladóvá lenni; — s midőn más részről, tudtomra legalább, alig van egy prot. főiskolának hozzá méltó történelme kiadva, — s egy jeles tanférfinak hozzá méltó életirata.

Módszerökről kevesebbet tudhatni; bár egynéhányéről eleget. E tárgy pedig fontos dolog, — és a tudományágak fejlődésével, az oktatás és nevelés bölcselmi felfogásának változásával sokat változott. Ez ügyben s ennek czime alatt beszélnek, újítanak ma legtöbbit, — s csakugyan itt lehet legkönnyebben s legtöbbit bírálni,

roszalni. Méltó, hogy a t. egyesület évkönyve is módszert illetéssel van leginkább megtöltve; szerencsére komoly figyelmet érdemlő dolgokkal.

De azt hiszem van egy más, szinte oly fontos dolog, mivel kevesebbet foglalkoznak mint kellene. S ez az iskola etikája — mint egy t. tisztársam nevezi — a tanítás erkölcsi oldala, és a mi azzal kapcsolatos, a tanítványok és tanítók éthosza, az iskola szelleme; nagyobb hasznot az egyesület nem tehet, mintha erre hat előnyösen, tehát tanítói önértetet, kedvet, türelmet, tanulásvágyat s általában jellemet forrál. Ennek szüleménye lesz a tanulók kedve, türelme stb. is. Ezt, úgy hiszem, a legjobban szervezett seminariuumok vagy képző intézetek sem tudják úgy eszközölni mint az élet és gyakorlat; tehát bizodalmas érintkezések, szíves de komoly célzatú társalkodás, — melyek által a szellemek legbensőbbben érintkeznek, a kedély melegében a jó példák hatására a jó elvek megfogannak, meggyökeredzenek. Gyakorlati tanárképzés ez, mely az elméleti mellett is szükséges, annak hiányában pedig, ha nem tökéletes, de legsikeresebb pótlék.

És nevezetes feladatok az ily egyleteknek a létező hiányok kitapogatása, tisztába hozása, hiteles felmutatása, pótlásról gondoskodás és intézkedés. Mi a hiány a tanszerek és könyvtárak tekintetében? Hányadik iskola bír csak alapjával is egy a gymnasiumhoz, annak hivatásánál fogva szükséges tanszer- és könyvkészletnek? Hányadik bírja kellő alaposággal tanítani a physikát vagy épen (felsőbb osztályoknak) a magyar irodalmat is? S van-e csak kettő is 15—18 közt, mely akárminő szakban is, tudjon elég segédeszközt adni tanítói kezébe, hogy tudományosan munkálkodjanak, hogy önálló nézetekre, tudományos szakok történelmien alapos esmeretére juthassanak? Ily helyzetben méltatlan az a panasz, hogy gymnasiumaink tanárai a tudományos téren elmaradnak, vagy hogy irodalmilag semmit sem tehetnek, hogy ennél fogva a más helyzetűekkel együtt nem mehetnek, hogy utoljára, nem tehetve tétlenek lesznek. Ily helyzetben, ha a segédeszközök nem szaporodnak, az egylet is alig fogja tehetni, hogy tudományos céljaiért valamit igazi sikerrel tehessen, — s szegyenbe ne jusson.

Jobb helyzet létesítésére egyesületi úton és erővel tehetni legtöbbet. Az összes testület kívánságának nehezebben fognak ellene állani azok, kik saját tanáraik kívánatát elodázzák.

Ezzel együtt jár egy más érdek: a tanító testület tekintélye-

nek érdeke. Az a tekintély, melyet a valódi érdem, a szellemi és erkölcsi felsőség, hogy ne mondjam, fenség ad; a mellyel elődeink némelyike birt. Ez a tekintély, ha talán nem oly értelemben is, szükséges és megnyerhető ma is. A mi közönségünk erősen demokrata hajlamú, társadalmunk az egyenlőség felé fejlődik vagy hanyatlik. A községi előjárók, vidéki iskolai tanácsosok stb, kevésbé lehetnek erről értesülve s kevésbé is hajlandók elismerni, mit érdemel egy tevékeny és emelkedett lelkű tanító. Vidéki társadalmunkban az alsók feljebb emelkedtek, a felsőbbek alább szállottak; az alsóbbak nem könnyen adják meg vezérlelkűnek a mi őket illeti, a felsőbbek nem merik (sokszor nem is méltók!) igényelni azt a becsültetést, erkölcsi értékeltetést, mellyel elődeik birtak. A tanítók, középiskolai tanárok helyzete az által lesz nemesebbé, ha testületileg erőt, ismétlem: szellemi és erkölcsi erőt fejtenek ki. A kifejlődött, meg erősödött közszellem emelni fogja egyesek szellemi erejét s bensűbecsét, az iskolák községi fentartói, szülék, közönség irányában. Ez jótékony hatású dolog társadalmilag is; nagy jót tehet kivált ott, hol vidéki nagy községeinkben alantass a lelki élet, erőtelen a közszellem és hanyatlanak az erkölcsök. Ily helyeken egy-két valóban érdemes ember sok jót okozhat.

Ezek nézetem szerint feladatai az ily egyesületnek.

Ily czélokkal szemben nincs miért megütődjünk az ellenkező nyilatkozatokon. Jól is tette az Évkönyv szerkesztősége, hogy röviden végezte ügyét (51, 1.) az egyesület megtámadójával. Valamig az az egyesület, mint programja mondja, a kor valódi kivánataihoz szabja magát, ezeket igyekezik valósítani, és célja nem lesz más, mint a maga körébe szellyel elvezetni a tudományt és tanítást által mind inkább fejleszteni a szunnyadó vagy eddig kevésbé élő szellemi erőket, és ekkép az iskolák s tanítók helyzetét bel erőgyűjtése által mindig jobbra tenni, főlcbb emelni, — megtartván a maga körének, elődeitől átvett jellemét: keveset fognak neki ártani a mohó és mindent egyenlősíteni vágyó civilisatorok s idegen lelkületű reformerek kiáitozásai. Sőt hiszem, egy idő múlva el is fognak ezek némulni. A tiszántúli tanáregylet ellensége pedig nagyon kimutatta bölcsességét, midőn a 800 ezernyi magyar nép középoktatása képviselőit hazafiság tekintetében azokkal veti össze, kiket vele szemben megemlít. — Már régecskén nem kedves dolog némelyeknek semmi, a min magyar hagyományos jellem és színezet van és ilyen akar maradni. És ez igen sokfelé, sokképen s hol ne-

vetségesen, hol boszantólag nyilatkozik. És ezzel több ok van arra, hogy ez az egyesület éljen és teljes komolysággal s erővel tegye azt a mit kell tenni a tudomány és tanítás érdekeért.

Az országos intézkedésekkel éppen nem foglalkozó programmból és egész évkönyvből nehéz volna különködést, separatismust olvasni ki; s ha valaki azzal előre is gyanúsítja, azt sejteti, hogy egy törvényes önkormányzattal bíró testület kifolyásaképen csupán tudományos irányú társalkodásra s efféle terjeszkedő társaság életjogát kívánná megtagadni s azt kívánná ama testülettől, általában az olyanoktól, hogy nem csak a nemzet közakarátának, az országos törvénynek vessék magukat alá, hanem még bizonyos emberek — nem gyakorlati tanítók, hanem talán gyakorlott tervezők — változékony nézetének és cultur-szeszélyeinek is. — Akármely más tanítói körnek, még a legkisebbnek is, melyet a t. t. tan. egyesület ellenfele lenézve említ, — akármelyiknek is meg kell és lehet engedni az önmozgást, mely nélkül sem a tudományt mint táplálékot felemésztetni, sem magát a központból, kormányzattól jövő hatást átvenni, közölni, terjesztetni nem lehet. Meg, mindaddig, míg az országos törvénynyel összeütközésbe nem jönnek.

E felől hát nyughatunk vagy inkább mozoghatunk s mozogjunk is. És a mozgás hatása meg lesz mindaddig míg életre való lesz, a tudomány és oktatás érdekében valódi készüléttel, kellő erővel működik. Hát csak *macte virtute (novâ et pristina)*! Az autonomia ne legyen porköpenyegünk, hanem felelősségünk egész súlyának értésére, erőink edzésére ösztönünk. Ezzel jár, ezzel áll fenn a szabadság.

De tekintsünk már az Évkönyv tartalmára. Elöl a program, a megalakulásra tartozó iratok, melyekből a napló terjedésére nyúlt jegyzőkönyv, utóbbi évekre nézve, úgy hiszem, kimaradhat. Azután a dolog java: értekezések. Közülök első Futó Mihálytól, a képzett erélyes gyakorlott nyelvtanártól a „magy. írásbeli feladatokról.“ Azután Vozári Gyulától „a m. nyelv tanításáról, különösen a gymnasium alsóbb osztályaiban“. Majd „a gymnasiumi vallásitanításról“. Gergely Károlytól és végre „a latin nyelv elemi tanításáról“ Békési Gyulától. Mint rövid átnézés után látom, mindenik gondolkozó tanítóra, egyszerűetetre s tapasztalásokra mutat. Birálójok lenni nem akarok. Azt a mai gyakorlat embereinek engedem s jobb is, ha egészen távol álló szakemberek nyilatkoznak.

Csak egyes dolgokra nézve nyilatkozom. Így kimondom, hogy

a „gymnas. vallástanítás tanulmányozása végett“ külföldre valakit kiküldeni szükségesnek nem látom. Erre nézve nem lehet saját eltérő — s a honban el sem tanulható — módszerről szó. Ha részei, mint tantárgyak, megalapítvák, e szerint alkalmazható a másfelől eltanult módszer: az egyháztörténelemre a történelemé, — a dogmára morálra, mindkettő kútfeje a szírás olvasására megint másé. Hozzájok a pectus quod disertum facit! Azt hiszem ennyi elég. Legfőlegb vallásos lelket tanulhatnánk el vagy szíhatnánk be itt-ott. — A heid. káté pedig meg van-e Németországban, kívánatos-e itt? legalább is fontos kérdés.

Csupán Békési Gy. úr sok jóakarattal, példás buzgósággal irt kis értekezése (128—139. II.) „a latin nyelv elemi tanításáról“ ébresztett bennem némely gondolatokat, melyeket itt jónak láttam elmondani.

A latin-nyelvtanítás sikere gátjainak találja a társadalmi ellen-szenvet e nyelv ellen, — továbbá hogy a felvett tanulók „nyelvi ismerete nem olyan, hogy arra (rá) valamit lehetne építeni“ — „maig rendszeres grammatikák alapján kezdetett meg a tanítás“ — hogy „öljük ma is részben a szegény gyermeket a paradigmával.“ Tehát mondattani alapon kell tanítani. A magyar nyelv természetéből kell kiindulni, s eleinte kedvet csinálni. A magyar gyermeknek nehéz tárgy az esetek, a nem, „a segédige használatára vonatkozó különbség“. Képtelenség, hogy egy órán több eset, kivált mind a 12 eset taníttassék vagy megtanulható legyen. stb. Tehát „a paradigmás tanítás beszüntetendő.“ A mondatból kell kiindulni. A magyar mondattani ismereteket a latin nyelv óráin (nem „nyelvi órán“) ismételni. Egyszerre csak egy alakot, jelesen egy casust betanítani, a magyar nyelvben meglevő változatok szerint egy-egy latin casus alakulását (135. l.). Tehát azt kell mondanunk: a többes ragu es-homin- tóvel lesz homines, fructu-val fructus. sat. Ez nem nehezebb mint a magyar névalak hangugratása (bátor-bátrak sat.) felfogása. Mivel volna ez nehezebb mint ezt mondani „hogy a latin . . ettől a szótól hogy mensa . . . csak 10 viszonyragozott alakot tud képezni stb. . . „Az értelmes tanítás csak philologiai (talán nyelvészeti) alapon eszközölhető.“ — „Az alak- és mondattan tanítása nem választhatók el. Tehát a jelenlegi beosztás, mely szerint az első és második év az alaktan, a harmadik a mondattanból az esettan stb. betanítására van szánva“ nem helyes. A mondattanból is kell kezdettől fogva tanítani. (Ez eddig is történt; mert a gyakor-

latokban mondatok és mondattani megjegyzések fordultak elő); a negyedik évre az összes alaktan és mondattan „propaedeutikus“ (?) tanítása maradna. — Azután a névmásokra és ragozásbeli eltérésekre megyen át s azokra nézve mondja el, belátásom szerint, általán véve, helyes nézeteit.

Csak az előbbiekre van megjegyzésem. Ugy látom hogy B. úr mindent az értelem vagy megértés, magyar és latin alakok egymás mellé tartása, szabályok stb. által kíván elérni, — tehát semmit sem úgy hogy a gyermekre ráragadjon, vagy emlékezet pl. könyvnélkülözés által sajátítson el a tanuló. Tehát mindent megértve, — ellenkezőleg az életben előforduló nyelvtanulással mely sokat értés nélkül, megszoktatás által közöl. Meglehet hogy így is jól van. De azt is meg kell ám mondania, hogy ha paradigmákat nem akar tanultatni (t. i. könyvnélkül és sokat!), — és talán szokat sem (vagy hogy?): milyen módot követ hát az alakok és szók meg —, vagy mint mondják betanúttatására, a hajjítás alakjai könnyen feltalálására, ez által mondatok könnyen lefordítására és alkotására nézve? Vagy felmenti ezektől a növendéket? Az teljes lehetetlen.

Philologiai alapon kíván tanítani. De nem mondja meg mily alap az, meddig terjed, mit nyerni általa, elméleti ismeret, gyakorlati nyelvtudás tekintetében, — a ragok (tán végzetek!) tanúttatásában, mondatok alkotásában? Azt pedig részemről elgondolni nem tudom, hogy lehetne egyszerre mindennemű declinatiót felvenni (135) és úgy bánni a többes ragával (végzetével) mint B. úr ugyanott cselekszik. Nem tudom az összefüggésből is, másképen is elgondolni, vajon mondaná-e B. úr a gyermeknek azt a mit ugyanazon lap alsó hetedik sorában így kezd: „fiam, a latin olyan nép“ stb. Meg vagyok győződve, hogy az ilyen beszéd semmit sem segítne a dolgon, nemcsak hangulata miatt mely nem a tárgyhoz való, hanem kivált mivel bele van vegyítve 1. hogy ő tíz év óta tanít 2. hogy ő nem tudja miért ragozott úgy a latin nép (ilyen nem volt) 3. hogy a gyermek majd kitalálja 4. a magyar hangrend stb. Hiszem hogy soha effélet kérdésbe tenni, gyermeknek eszébe sem ötlük; vallom, hogy a ki effélet beszélne össze, nagyot ártana.

Az pedig, hogy mensa-ban mens-a törzs vagy tő, aligha egyez a philológiával; hogy ezt asztal (mensa) épen úgy teszi ki mint ezt: asztallal (mensa) legalább így megjegyzés nélkül, hogy az a ott rövid itt hosszú (mit nem is kell megjegyezni, hanem úgy

mondatni ki): ez éppen philologia-ellenes. — És nézzük egy kissé a 136 lapon ezt a beszédet: „lásd péld. az a *nak nek* tul. rag is olyan furcsa a latinban, hogy . . ha egyik szóhoz ragasztd, akkor *ae*, ha a másikhoz, akkor = *o*, ha a harmadikhoz, akkor = *i*, ha a negyedikhez akkor = *u*“ (igy) . . . Mellőzöm a mi következik. De ebből, hogy a *nak nek* a latinban olyan (!) — s abból, hogy a *nak* egyik latin szó mellé tétetvén *lesz ae* stb. nem kifejezés szabatoságának hiánya tetszik-e ki? Nem volna érthetőbb és igazibb (l. az *u-t!*) így mondani: a mikor a magyar minden szó mellé *nak nek* ragot tesz, akkor a latin beszédben a szó végére, ha *a*-val végződik *ae* járul, ha *o* (*u*) meg *s*-sel stb. *o* stb. De a philologiai alapos tanítás többet kívánna s ezt mondaná: a magyar *nak nek*-nek megfelel latinban *i* hang, mely a törzs után jó *s* lesz *mensa mensai* = *mensae*, *dominus* (os) *dominoi* = *domino* stb. Az a mit B. úr mond éppen ellenkezője a philol. módszernek . . mit én határozottan elsietésnek, vagy javítatlan nyomatásnak tulajdonítok.

Az értekezésnek figyelmeztető, eszméltető iránya van. De jó lesz részletesen kimutatni a tanításmód hiányait és javítása módját. E nélkül csak zavart okoz az általánosságban roszalás. Csak kételkedést támaszt, mely útbaigazítás nélkül veszélyes.

Ezen kívül csak egyikét észrevételre szorítkozom. A 128 l. az mondatik, hogy „48 (az az 1848) előtt nem volt sem módszer, sem tanrendszer.“ Ez csak mellékesen és utóbbi lágyítással van mondva. Hiszem is, hogy az a derék és tehetséges tanár ki ezt kimondja, nem úgy érti, hogy a prot. főiskolákban vagy éppen a debreczen-vidéki gymnasiumokban csak 1848 óta kezd lenni módszer vagy tanrendszer. Azt hiszem, hogy éppen Debreczenre vonatkozólag hallotta és tudja, hogy néh. Z á k á n y J ó z s e f, némi részben Cs é c s i I. is a módszer ügyes ismertetői és alkalmazói voltak, éppen gymnasiumi osztályokban is, — s hogy éppen a latin nyelv elemeit már 1830 után D o r k a I l l é s kidolgozta, eredetileg német paedagógoktól tanult, módszeres és terjedt kéziratbeli nyelvtan után tanították a publicus praeceptorok, — oly módszer szerént, mely éppen mondattani volt. Jó volna ennek egy megmaradt példányát az egyesület körében megismertetni. És bizodalmasan mondva, ugyan ezt méltó volna tenni ama régiebb, 1760 után gyakran kidolgozott és kiadott „methodus“- és instructióféllekkkel, melyeket könyvtárainkban található. Nem a ma vagy a tegnapi szülöttje ám ez a methodus, — csak úgy mint egyéb. És nekünk semmiben sem szabad a történelmi alapot lábaink alól eltéveszteni.

Másik észrevételem azt illeti, a mit B. úr említ érintett értekezésében (129) hogy a latin nyelv tanítása sikeretlenségét, egyfelől a közvélemény ellenszenvé okozza. Meglehet. De vajon nem egy kis körölgés (így nevezte böld. Erdélyi János a *circulus vitiosus*-t) fordúl-e itt elő? Nincs előhaladás mert van ellenszenv, és ellenszenv van mert nincs előhaladás. Melyik az igazi ok? Melyik volt előbb? Igaz, hogy az ellenszenvezésnek több oka van s főoka a minden irányban uralkodó realizmus . . és aztán az is mit így mondtak régen: odi . . nec possum dicere quare! Különös, hogy a görögben nagyobb az előhaladás (130) bár ellene nagyobb a gyűlölség. B. úr ebből azt hozza ki, hogy „a g. nyelv tanítása megkezdésének idején már a tanulók jó része szabatos nyelvtani fogalmakkal rendelkezik stb.“ Ez is meglehet. De az is igaz, hogy a görögből aránylag jóval kevesebbet kívánunk. Soha magyar mondat görögre rögtönzött fordítását. Soha egy nehezebb történetíró vagy szónok vagy drámairó stb. nyelve igazi értését; stíljá, mondatkötése periodológiája, figurái stb. általánosabb ismétét.

A latin nyelv sikertelen tanításának én gondolok egy más okát is, melyet — kivált bizonyos oldalról — ritkán vesznek tekintetbe. Úgy hiszem s nem igen régen úgy is tapasztaltam, hogy kivált ifjabb nyelvtanítók közt akárhány van, ki nem elég erélylyel és — mint mondják — odaadással tanít, — erélytelenségét pedig a nyelvben való gyakorlottság hiánya, a nyelvet tanítás közben élővé tenni nem tudás, a szók kitalálásában, mondatok formálásában botránnyosan kitetsző bakarázás, habozás, ügyetlenkedés okozza és jellemzi. Valóban igaz, hogy nyelvet paradigmák könyvnélkülözése által tanítani nem lehet; de bizony nem lehet csupán nyelvtörvények, nyelv^m tünemények összevetégetése, ezek felől való elmékedések s ezek tanultatása által sem. Nyelvet vóltaképen csak beszédből taníthatni, élő nyelv módjára. Tehát élő, élénk beszéd és beszélgetés által, — gyorsaság által a mondatok alkotásában. Az ügyetlenkedő vagy bádjadtan eszeskedő, törvényeket fejtegető de nem erélyesen gyakorló tanítónak egy szava, egy szóalakja, egy mondat szerkesztése sem lesz ragadóssá, egy sem ver gyökeret a tanuló elméjében: sőt inkább elúntatja, elkínózza, elidegeníti a növendéket. Az élénk tanítás, a szók hangoztatása, ama hangzatos mondatok vonzó zenéje által is hatni fog; midőn pedig a már ismert szókból, az életre tartozó dolgokra tartozólag alkottat mondatokat, a nyelvtanuláshoz kedvet szerke; az ismeretből tudás lesz (kennen — können), minek a gyermek

is örül, — a holt nyelvből élő és használható, miben a gyermek is gyönyörködik; mert természetünkben van, hogy jól esik magunkat egy másik nyelven is ki tudni fejezni, — mintha csakugyan másik lelkünk vagy szellemi alkatunk volna.

Ehhez aztán nem a módszer ismerése vagy tudása kell, hanem a nyelv alapos tudása és gyakorlati biztos használása, teljes kedv és elszántság. S bizony valamiképen az is mit hivatásnak, tanítói adománynak (a híres Arnold szerint: *Special gift of teaching*) hí-
nak. E valamivel időről időre kevesebben bírnak s talán az idők miatt mindig kevesebben is bírhatnak. Mindig több híve lesz ebben is egyébben is a gépeknek, gépiességnek, — az eszközök által működésnek, a benső erők (aligha nem kevesedők!) megkimelésének, a gépek által imádkozásnak stb. egy szóval mindig többen lesznek, kik mint Renan közelebb székfoglalójában mondá, oly culturát akarnak, mely „tehetségek“ nélkül is el lehessen („*culture qui sait se passer du talent*“). — Ha valami, csak a nagy példák vonzó hatása szülheti meg s tarthatja fenn a kedvet; képző intézetek magokban épen nem; minta-iskolák, internatus és dressura legkevesébé.

Én ezt tartom — ezt a kedvet, akaratot, buzgóságot, kitartó igásságot — fődolognak. Ehhez kívánok áldást és sikert az egyesületeknek!

Imre Sándor.

EGYHÁZI SZEMLE.

Szeged elpusztult. Hazánk egyik első rendü városát a Tisza árja alig pár száz magasabban fekvő és szilárdabb alkotásu épület kivételével hullámsírijába temette. A természet eme nagy áldása, a víz, mely gyöngycsepjeivel megtermékenyíti a mezőket s a növény- és állatvilág életét biztosítja a földön, tajtékzó hullámaival irtóztató csapássá lön s néhány óra alatt oly pusztitást vitt véghez szép és gazdag alföldünkön, melynek nyomai bizonyára hosszú évekig meglátszanak.

De ugyan mit tartozik ez egy „Egyházi Szemle“ körébe? Szerintünk nagyon is oda tartozik. Avagy mi érdekelheti az egyházat inkább, mint tagjainak jó és balsorsa, öröme és szenvedése, boldogsága és nyomorúsága? S ime, Szeged elpusztulásával több mint 60,000 ember lett hajléktalanná, a felebaráti szeretet és könyörület kényerére szorulva, melyet sokakra nézve még az is megkésérit, hogy nem oszthatják meg családjuk tagjaival, kik az árvíz áldozatai lettek. Ezer meg ezer iparos és földműves, kereskedő és hivatalnok, kik jóllétnek és vagyonnak örvendettek, vesztette el egy hosszú életen át szerzett keresményét s lön kitétetve inségnek és

nyomornak, melyet enyhíteni igen, de elvenni egyhamar nem lehet. Iskolák és templomok, melyekben kevéssel előbb vidám tanuló sereg az Isten félelmében növekedett vagy áhitatos közönség szent zsolozsmáit zengzett s buzgó lélekkel imádkozott az egék Urához, üresen maradtak vagy romokká lettek. Ezek, valamint a lapokból már részletesen ismert csapások, szegény hazánkat és nemzetünket újabban ért gyász és pusztulás, a testvér-egyházak eme nagy romlása s részben kipótolhatlan vesztesége, ugy hiszszük, teljesen igazolják. sőt kötelességünkké teszik, hogy e szomorú emléküi katastrofának folyóiratunkban mi is egy pár sort szenteljünk s szerencsétlen testvéreink keserü sorsában a keresztény részvét fájdalommas könyüivel osztozzunk.

De van a szegedi árvíz történetének egy más oldala is, mely annak kiválóan egyházi, vagy ha inkább tetszik, vallási jelleget kölcsönöz s így teljes joggal jegyzi azt fel bármely egyházi szemleíró. Értjük azt a részvétet és áldozatkészséget, mely a segélynyújtásban a szerencsétlenség első hírére hazánkban nemzet és hitkülönbség nélkül, sőt egész Európában, emek minden országaiban és államaiban s még más világrészekben is oly meghatóan nyilatkozott. Mi e jelenségben az emberiség közmívelődésének s a humanismus terjedésének oly fényes bizonyítékát látjuk, a mely ha tán teljesen nem czáfolja is meg, de mindenesetre meggyengíti korunk romlottsága s főleg a vallásosság hanyatlása miatt napjainkban oly általánossá lett és szokásossá vált panaszkodást és jajveszékélést. Mig a tettekben nyilvánuló részvét s igaz felebaráti szeretet ily szép jeleivel találkozunk, mi részünkről nem esünk kétségbe a vallás és vallásosság miatt, sőt reményteljes bizalommal nézünk a Krisztus szellemének habár lassu, de folytonos terjedése elébe.

Mennyire másként gondolkozik a mi „Magyar Állam“-unk, már t. i. e nevet viselő s kegyes czikkeivel minden áldott nap megjelenő katolikus lap. A nevezett lap, ugyanis, diagnosist csinálván a szegedi árvízről, a veszély okául is, mint Isten büntetését, az emberek hitetlenségét, vallástalanságát és gonoszságát tartja s aztán, hogy Magyarország jövőre örökre megszabaduljon minden árvízveszélytől, azt ajánlja a kormánynak, hogy az államot az egyháztól elválasztó s az iskolákat elközösítő liberális elveket küszöbölje ki, az átkos szabad kőművesi páholyokat kegyelem nélkül zárassa be, a destructiv irányu napi sajtót fékezze meg, a szinpadot rendszabályozza s Budapesten a vallás és erkölcsös szellem előmozdítása szempontjából egy püspöki széket, — természetesen katolikus, miután Lonkay Antal ur szerint protestáns püspökség nincs (L. K. M. X-ik köt. 56. l.) állíttasson fel, vagyis hogy ez eszme kivitele pénzbe ne kerüljön, az esztergomi érseki szék a káptalan egy részével helyezettessék át Budapestre. Ezekkel lehetne a M. Állam szerint az országot jövőre az árvizek ellen biztosítani; mert „nem elég — ugy mond — országszerte adakozni, sem Szeged új felépítését elhatározni, miután az Ur haragja ellen utóvégre is nincs védelem.“ Nó,

már ha mi ilyeneket irnánk, semmi kétség benne, hogy minden olvasni tudó ember kinevetne s hitünkön sajnálkozva, csodálkozva kérdezné magától, hogy lehet mai napság valaki még unitárius? S bizonyára méltán; mert ma legalább az emberiségnek az az osztálya, mely magát miveltnek tarthatja, jól tudja, hogy a természet csapásai nem isteni büntetések, a szó egykori dogmatikus értelmében, melyeket az emberek hitetlenségökkel vagy liberalismusokkal vonnak magukra, hanem épen úgy benne vannak az Isten nagy háztartásában, mint a napfény s a tavasz enyhe fuvalma, mint a termékenyítő esőcsepp s a levegőben csattogó pacsirta vidám dala. Mi baja avval az árvíznek: felekezeti avagy közös iskolába járnak-e a gyermekek? szabad kőművesek avagy jezsuiták jutnak-e a világralomra? a sajtó világosságot terjeszt-e vagy a sötétség szolgálataiba szegődött-e? Tartuffet vagy szép Helenát játszák-e a színházban? s végre van-e Budapesten püspöki szék vagy nincs? Ezek közül egyik se hozza nyakunkra, sem meg nem akadályozza az árvizet. A természet csapásainak nem ezekkel, hanem értelemmel s józan észszel lehet és kell elejökbe állani. A tűz eléget, ha tenyerünkbe teszszük, az oltár előtt is s a víz elmossa házainkat, ha folyását nem a hydrostatica törvényei szerint szabályozzuk, vagy erejének megfelelő erős gátokat szembe nem állítunk vele, ha mind kápolnákkal rakjuk is körül városainkat. A mennyiben már ezek szerint a természet csapásai csakugyan vagy a természeti törvények nem ismeréséből, vagy azokkal szemben elmulasztott okos és a maga idejében való védekezésből származhatnak, ennyiben mi is készek vagyunk elismerni, hogy azok az Isten elleni engedetlenségeinknek, az ő törvényei számba nem vételének: más szókkal, Istentől nyert józan eszünk, a természet titkainak megfigyelésére rendelt értelmünk fel nem használásának következményei; de mit mondjunk ahoz a felfogáshoz, a melylyel a „Magyar Állam“ olvasóit a szegedi árvíz alkalmából táplálja? mit mondjunk ahoz az óvrendszerhez, a melylyel az országot jövőre minden árviztől megszabadulni hiszi s akar hitetni másokat? Bizony, alig mondhatunk egyebet, mint a mit a római író mondott volt: „difficile est e. c. t.“ Hanem azért az ő bölcseségén millió meg millió lélek csüng; ezer meg ezer jámbor hívő szívja magába napról napra e hitet, nem okoskodva, nem kérdve magától, ha vajjon igaz vagy hamis profétát követ-e? míg a más rész, lehet, mosolylyal s fejt rázva teszi ugyan félre kezéből az elolvasott lapot, de azért nem merne ellene nyilatkozni, ne hogy azt a gyanut vonja magára, mintha ő nem tartoznék azok közé, a kik ma is így kiáltanak fel Demeter ötvössel és az ő társaival: „Nagy az efezusi Diana!“

De talán már is kelletinél többet foglalkoztunk a szegedi árvízzel, pedig ha ez úttal már hazánkban kezdtük meg egyházi szemlénket, még egy pár nevezetes kérdést érintenünk kell, mielőtt háttarainkat átlépnők.

Az országgyűlésen közelebről ismét felmerült a vallássza-

badság és polgári házasság kérdése. Azért mondjuk ismét, mert mindkettőről már többször volt szó s maga Deák Ferencz e tárgyban tartotta volt 1873-ban, ugy szólván, végrendeleti utolsó nagy szabásu beszédét. Az eredményt illetőleg azonban ma is szinte csak ott vagyunk, a hol tiz évvel ezelőtt voltunk. A vallásszabadságra vonatkozó indítvány 114 szóval 110 ellenében elvettetett; a polgári házasság iránti indítvány, igaz, hogy nagy többséggel elfogadtatott, s a kormány utasítatott, hogy annak életbeléptetéséről törvényjavaslatot terjeszsen elő, csak hogy ez aztán mikor lesz meg, arról hallgat az irás. Pedig a teremtés történetében is a: „legyen világosság“, a „lett világosság“-gal együtt nyeri meg fontosságát, az elsőnek az utolsó nélkül nem nagy jelentősége volna.

E megjegyzéssel, jól tudjuk, nem számíthatunk általános vizsgálagra saját olvasóinknál se. A nélkül, hogy a házasságkötésből dogmatikai kérdést csinálnánk s azt a róm. katolikusok szerint szentségnek tartanók, több százados gyakorlat folytán, ki merné tagadni, hogy az mi közöttünk is bizonyos egyházjogi színezetet nyert. Mind a mellett teljesen meg vagyunk győződve a felől, hogy mihielyt a kormány a polgári házasságot komolyan életbe kívánja léptetni, az ellen senki közöttünk szót nem emel, a minthogy, tekintve szerződési oldalát, nem is emelhet; sőt részünkről e kérdés kitisztázását annyival inkább óhajtuk, mert a jelen helyzet már szinte tarthatatlan. A házasságügy a legfontosabb társadalmi és állami ügy, a melylyel nagy következményü örökösödési s más hasonló kérdések vannak kapcsolatban; azt nem lehet oly ingatag alapon tartani, mint jelenleg áll, midőn a különböző egyházak különböző feltételekhez kötik azt s megkötésében, valamint a mi evvel együtt jár, felbontásában más meg más módon járnak el. A keresztény és izraelita között kötendő házassági akadályt nem is említve, ott van a róm. kath. egyház, mely sok tekintetben s nevezetesen válási esetben, nem ismeri érvényesnek a protestáns pap előtt kötött házasságot, arra a concubinatus meggyalázó bélyegét kívánja sütni s az ily házasságból született gyermeket, ha az egyik fél történetesen r. katolikus hitü, a kereszteléskor a törvénytelenek sorába iktatja. Igaz, hogy ehhez nincs joga s a törvény törvény marad bárminő dogma mellett is; de végre mégis annyi bosszantásra és elkeseredésre ad alkalmat, a mitől teljesen csak a polgári házasság behozatala által lehet megszabadulni. Hát ahoz a törvényes anomaliához mit mondjunk, hogy a vegyes házasságoknál tényleg két különböző forum itél a felbontás esetében s míg az egyik fél új házasságkötésre szabadsalmat nyerhet, a másik, ha az ő forumának ugy tetszik, házasságban maradni kényszerítettetik? Nem összekuszálása-e ez az egyénre és a polgári életre nézve egyaránt legfontosabb családi ügynek? Legyen egy törvény házasságkötésre és felbontásra s ez másként alig elérhető, mint a polgári házasság behozatala által. Papjaink hiszem, meglehet, veszteni fognak valamit most is csekély jövedelmükből; de nyerni fog a vallás, a melynek bizony főleg a váló-

perekkel járó ügyetek nem szolgálnak valamely különös előnyére. Aztán mi meg vagyunk győződve a felől, hogy a polgári házasság esetében is vallásos lelkületű népünk nem fogja elkerülni a templomot s igénybe fogja venni a pap szolgálatát, hogy áldást kérő imájával e fontos lépést, úgy szólva, megszentelje. Ez a mi valódi hivatásunk; a szerződések megkötését s a perlekedést bizzuk másokra. Igen természetes azonban, hogy valameddig a polgári házasság ténynyé válik, mindaddig úgy a házasságkötések mint felbontások körül nem csak teljes mérvben megtartjuk és gyakoroljuk eddigi több százados egyházi jogainkat, hanem azoknak tiszteletben tartását és tartatását másoktól is megkívánjuk.

A mi a vallásszabadság kérdését illeti, nem szükség mondanunk, hogy háromszáz éves zászlónkhoz lennénk hűtelenek, ha annak nem lennénk barátai. Igaz, a mit az országgyűlésen is felhoztak a vallásszabadság ellenzői, hogy nálunk, ha törvényesen nincs is kimondva, de tényleg tökéletes vallásszabadság van. Értsd ez alatt azt, hogy senki se tartozik azt hinni, a mit vallása tanít. De szerintünk épen ez a baj, mert ez ismét a vallás demoralizálására szolgál. Mi vallási tekintetből többre becsülünk egy zulukaffert az ő pogány bálványisten-imádásával, ha azt őszinte, benső hittel és meggyőződésből teszi, mint egy processiot járó vagy urvacsorával élő keresztényt, ha ez nála csak üres formáság, minden benső vonzalom, élő hit s igaz kegyesség nélkül. Mi következik ebből? az, hogyha a létező vallás-formák nem elégitik ki az embereket, hogyha valaki sem a nyugati, sem a keleti egyházban, sem az ágostai, sem a helvét hitvallásban, sem az unitárius vallásban nem találja meg a maga Istenfogalmát, ha neki több szentre, vagy még kevesebb szertartásra van szüksége, mint a mennyivel a most törvényesen bevett e vagy ama ker. vallás bir, legyen szabad neki, természetesen az állami törvények keretén belől s a mások szabadságának minden megsértése nélkül, vallásos hitének teljesen megfelelő formát keresni. Lehetnek, hiszem s bizonyára lesznek is egy ily lelkiismereti szabadságnak idélen szülöttei is, de maga a vallás csak nyerni fog benső becsben és értékben; mert megszabadul sok képmutatástól és közönytől, a melyek annak életét itt és ott nem kis mértékben sorvasztják. Részünkről, ha új világosságot hoz majdan a vallásszabadság, attól se ijedünk meg, mert mi abban növekedtünk fel; ha pedig még a sötétséget nevelné, minket már ki nem térít útunkból, a mi szemeinket nem fogja elvonni tudni az eddigi megpillantott fényességtől.

Hanem már csakugyan ideje lesz a külföldön is legalább egy pár helyre még betekinteni, mert mindjárt kifogyunk a térből, mely e füzetben rendelkezésünkre áll s hogy az első lépéssel ki ne fárasztuk magunkat, kezdjük mindjárt a szomszédban a háztűz-nézést.

Oroszországban — mert ez a mi egyik szomszédunk s tán ezért nem élünk egymással igen jó barátságban, minthogy a közönséges életben is a szomszédok szoktak egymással legtöbbször

perelni — nem sok feljegyezni való egyházi és vallási dolgot találunk. A vallás a szabadságot szereti, ott tenyészik és hajt dús lombokat: Oroszországban pedig ebből van legkevesebb. Ennek következése aztán az a szerencsétlen állapot, a melybe most jutott s a mely rosszabb a legnagyobb forradalomnál, mert ebben a nép és uralkodója nyíltan szemben állanak egymással s legalább ez is az is tudják merről védelmezzék magukat; de az az elrejtett tűz, melynek csak ki-kipattanó szikráit s az egymás után áldozatul eső rendőr-főnököket lehet látni — ez olyan, mint mikor valaki a vulkánon tánczol vagy egy süppedékes helyen hajtat keresztül s nem tudja mikor repül fel a levegőbe vagy mikor süllyed le a meglábolthatlan mélységbe. Oroszországban a hitet is a minden oroszok czárja monopolizálja, már a mennyiben ezt külső kényszerrel monopolizálni lehet; ott a keleti valláson kívül más nehezen existálhat s még a róm. katolikus vallás is folytonos üldöztetésnek van kitétetve; a pópák mellett a plébánusok is kénytelenek meghuzódni. Nem régen jelent meg Lembergben egy mű, melynek czime: „A chelm-egyház-megyei egyesült görögök üldöztetésének authentikus története, az egyesült papok bizonyítékai szerint közzétéve a papok egyike által.“ E mű szomorú világot vet az orosz hatóságoknak más hitűek elleni barbar kegyetlenségére. A lublini, szedliczei és lomzai kormányzóságokban 14 egyesült hitű templom záratott be csak a múlt év jun. és jul. hónapjaiban. Az egyesült hitű lelkészeknek a katolikus lelkészekkel való közlekedését is minden uton megakadályozni igyekezik az uralkodó keleti egyház. Mind e mellett az egyesült államokon kívül egy ország sincs, a melyben annyi felekezett lenne, mint Oroszországban, már t. i. a micsodások, sőt e tekintetben még Amerikát is feljülmulja. Ha hitelt adhatunk a szent zsinat ide vonatkozó statistikai közleményeinek, csak a múlt évben 14 új felekezett keletkezett Oroszországban, a melyek közül egyik magát „vérszívó“ vagy „pióczás“ névvel tisztelte meg, a mely elnevezés meg is felel hitrendszerének, mert az új-szülött gyermekek édes anyjuk emlőjéből pióczával szivatott vérrrel kereszteltetnek meg és avval is tápláltatnak. Képzelné lehet, hogy ezen barbar szertartásnak és vallásnak mily sok gyermek és anya esik áldozatul. A pióczás felekezett leginkább a Wologda miveletlen lakói között van elterjedve. Hasonló szörny dolgokat még találunk Oroszországban; de ez nem a mi izlésünkhöz való. Menjünk tovább, messze innen, a hol a mi nyelvünket ugyan szintén nem értik, de szabadság és világosság honol, a hol ezeknél fogva a mi hitünk sem ismeretlen.

A n g o l o r s z á g b a n néhány évvel ezelőtt nagy feltűnést okozott volt a gazdag angol marquis-nak, Butenak a róm. kath. egyházba való áttérése. A mostani premierminister, Lord Beaconsfield akkor mint B. Disraeli még regényeket irt és „Lothair“ czimű regényének alapjául ezt az áttérést tette volt. Most azt mondják ugyanazon marquisról, hogy a róm. kath. egyházban nem találván fel a legrégebbi egyházat, a görög kel. egyházba készül áttérni,

mivel azt tartja legrégibbnek. Szegény emberek, a kik a legrégibb egyházat keresik! A Jézus egyszerű evangéliumához sokkal rövidebb úton el lehet jutni; hanem a ki ide igyekszik, annak persze le kell vetkeznie az ő embert és új emberré kell lennie s ez bizony nem könnyű feladat.

Egyébaránt, a mit a róm. kath. egyház netán a marquisban vesztetni fog, azt más úton bizonyosan visszanyeri; mert a mint a jelek mutatják, az angol államegyházban nagy hajlandóság van a katholicismus iránt. Nevezetesen van egy szövetség, melynek célja minden a reformáció alkalmával kiküszöbölt római intézményeket visszaállítani az angol egyházba. E szövetséget „a megszentelt sacramentum szövetsége” nevet viseli s tagjainak száma már is jelentékeny, köztük 933 pap. A múlt évben 7—800 világi vétetett fel a szövetségbe. Az angol püspökök nyugodtan nézik ennek terjedését, hisz az anglikán és a római egyház úgy se nagyon távol állanak egymástól; azt a kis árkot, a mely őket elválasztja, könnyen át lehet hidalni s a czölöpöket már verik is hozzá, mert minden szentek napját az anglikán egyház számos papja megünnepli, valamint minden lelkek napja is megünnepeztetik Londonban. E mellett tényleg is sokan átlépnek a római egyházba, főleg a felsőbb osztályokból. A „Whitehall Review” szerint 1830-tól fogva 1880 kiváló állású férfi katholizált, legközelebről egy tekintélyes ritualista Dr. Orby Schipley, a ki a Times-ba írt levelében nyíltan kimondja, hogy „az anglikán egyház számos tagjainak nincs egyéb re szükségök, minthogy tisztán felfogják hitöknek és szertartásaiknak valódi elvét s azonnal a kath. egyház hivei lesznek.”

A számot tekintve, a katholicismus nagy hódításokat látszik tenni Skotiában is, de ennek magyarázata az irek betelepülésében keresendő. A skótok, ugyanis, évről évre nagy számmal vándorolnak ki az angol gyarmatokba és Észak-Amerikába, a hol mint szorgalmas iparosok keresik szerencsájöket. Ezek helyébe aztán az irek nyomulnak mint földmivelők, bányászok s más foglalkozásból élő munkások. Egyedül Glasgowban mintegy 100,000 ir van s más helyeken is oly számosan települtek le, hogy az utolsó parlamenti választás alkalmával egy tory-jelölt avval korteskedett a képviselőségért, hogy ő házassága után már úgy is az irekhez tartozik.

Az angol egyháznak a katholicismus felé való kacsintgatását mutatja az is, hogy a papság egy része nemcsak rozslását fejezi ki azon püspökök iránt, a kik Hyacinthe atyát támogatni hajlandóságot mutatnak, hanem nyilvános panaszt is emeltek ellenök hatóságilag mint olyanok ellen, a kik e támogatási hajlam által az angol egyházat compromittálták, mivel Hyacinthe atya az ő törvényes feje, a párisi érsek ellen lázadott.

Daczára mindezeknek, az angol bibornok, Manning ur úgy látszik, nem nagyon rózsás színben látja a kath. egyházi állapotokat, mert közelebről is keserű kifakadásokat tett s bús panaszokat hallatott a miatt, hogy még Franciaország igaz hitű katholi-

kus világi férfiai között is számos ellenségei vannak a pápai hatalomnak. Hja! az idő a legrégebb s legszilárdabb alapokon nyugvó intézményeket is lassan-lassan lejárja, ha azok nem bírnak a kor kívánalmaihoz és az emberiség szükségeihez idomulni s ezeknek megfelelő formát venni fel magokra.

Az idő ezen hatalma nyilatkozik Izrael ősegyházában is. A reform szelleme elől a judaismus se rejtőzhetik el. Érdekes adatot találunk e végre az angol „Jewish Chronicle“-ben. E lap egyik cikkírója zsidó barátait figyelmeztetve, hogy hagyjanak fel a formákhoz való merev ragaszkodással, így szól: „a mitől az izraelitáknak különösen óvakodniok kell, vigyázzanak, nehogy vallásuk pusztá szertartássá fajuljon, megfosztva minden életető elemtől, s a formások és egyházi gyakorlatok tömkelegében elveszítse az Istennel való érintkezést.“ „Ebben az országban — úgy mond tovább — sok izraelita van, a kik nagyon sokat gondolkoznak fajukról, de ép oly keveset vallásukról“. Pedig a cikkíró szerint a zsidó vallás főbb tantételei s ethikai elvei oly magasztosok, miszerint a szükséges reformok által megtisztított judaismus a jövő vallása lehetne.“ „Fordítsanak azért a zsidók — így végzi cikkét — több figyelmet őseik ezen nemes vallásának miveltetésére és fejlesztésére és megfogják látni, hogy ez uton ismét azon dicsőség és fény fogja azt körülvenni, a minő a multban körül sugározta.“ Mi is abban a meggyőződésben vagyunk, hogy a zsidó vallásnak csakugyan reformra van szüksége, különben bármily szívósnak mutatta is magát a vallások rendszerében, végre mégis legyőzi az idő; de a mit aztán a szóban levő cikk írója ebből levon, hogy a zsidó vallás a szükséges reform alkalmazásával a jövő vallása lehet, erre nézve teljesen elfogadjuk az „Inquirer“ angol unitárius lap szemleírójának ide vonatkozó észrevételét. „Képes-e a judaismus a lélek magasabb vallásos vágyódásának megfelelőbb formát találni, mint a ker. vallás valamelyik formája?“ úgy mond ez — „Alig hiszszük. Mi megengedjük, hogy a ker. vallásnak vannak a judaismus alatt álló formái is; de vannak ám annál jóval magasabban állók, a melyek mind azt, a mi a judaismusban szép és felemelő s az ő szövetségéből levonható, Krisztusnak az új szövetségéből ismert nemes élete és tanításaival megbővitve foglalják magukban. Ezek megtartják azt, a mi a régi vallásból megtartandó s ehez egy oly élet ihletését adják, a minővel a judaismus nem bír. A zsidó és keresztény theista között, az utolsónak előnye az ő egyszerűbb, elfogulatlanabb és tisztább hitében áll. A mi a judaismusban igaz és szép, azt a ker. theista mind elfogadja. A zsidó fajához van kötve vallásával, a theista szabad. Az előbbi egy régi vallásos rendszer szertartásai nyúgei közé van szoritva, míg az utolsó ezektől teljesen ment. Ha pedig a judaismustól elveszszük ezeket a formákat és vallásos gyakorlatokat, a megmaradó vallási és ethikai elvek a ker. vallás melyik észszerű vallásában nincsenek meg? Szerintünk tehát jobb volna, ha elvégre a zsidóság is legyőzné már magában a ker.

vallás elleni ok nélküli előítéleteit s a helyett, hogy zsidó proselyták után nézzen a keresztények között, ő maga lenne keresztény-nyé a szó nemesebb és szabadabb értelmében." Az Inquirer ezen megjegyzését szeretnők hazánk izraelitáinak is figyelmébe ajánlani, a kik között ma már bizonyára nem csekély azon mivelt és felvilágosult férfiak és nők száma, a kik bensőleg már régen szakítottak a judaismus elavult törvényeivel és szokásaival, ugyanazon módon élnek, ugyanazon társadalmi szabályokat követik s ugyanazon vallásos szellem által vezéreltetnek mint mi.

Helyén lenne, Angliáról szólva, a mi unitárius hitsorsosaink dolgairól is megemlékezni; de ezt fentartjuk a jövő füzetre, midőn pünköshti évi közgyűlések eredménye is előttünk fog állani. Most csak egy pár más, részben társadalmi színezetű dolgot kívánunk még megemlíteni. Ezek között egyik az, hogy nem rég halt meg egy Malden nevű lord, a kihez az az emlék van kötve, hogy 1851-ben ő vívta volna Angolországban az utolsó párbajt. Nem tudjuk, hitelt adjunk-e teljesen a német „Protestantenblatt“ e közleményének, de ha igaz, csak dicséretére válik az angol nemzetnek, ha már megszabadult a társadalmi élet ez egyik betegségétől. Másik, a mit ez uttal még említeni kívánunk, hogy az angolok komolyan látszanak foglalkozni az Euphrat-vaspálya megépítésével. Angol mérnökök és ügynökök utazzák be most Mesopotamiát; az elsők a föld talaját tanulmányozva, utóbbiak a vaspályához szükséges földeket megvásárolni. Hille városa lenne az Eufrát mellett ezen pálya egyik főállomása Babylon romjainak közvetlen közelében. Nem sokára tehát Nabukadnezár király palotája előtt is tova robog a gőzmozdony, az új kor eme büszke nyargoncza és a babiloni folyóvizek mellett, hol egykor a patriárkák utódai sirva ültek és bús panaszokat nyögtek Sion felett, ugyanazok most mint vasúti részvényesek vagy kéjutazók fognak megfordulni, bámulat-al szemlélve azon palota nagy-szerű romjait, a melyben mintegy harmadfél ezer év előtt készítették a babiloni vezérek Jerusalemben meghódításának tervét. Ezen romokon kívül még más nevezetes helyeket fogna érinteni a tervezett vasut. Ott látható még pl. a hajdani babiloni toronynak teljesen épen megmaradt alapzata, mely 2210 láb területű és most orosz-lányok és sakálók tanyájául szolgál. Ott vannak a Semiramis függő kertjének maradványai, a Belus, a Bal, az Astarte s több más pogány templomok romjai, a melyek bizonyára sok utazót fognak majd az Eufrateshez vonzani.

Es ezzel a mi útlevelünk is kitelvén, ez úttal tovább nem baringolhatunk. De ha mindjárt elítélnek is érte nem tehetjük, hogy hazatérő útunkban legalább egy perczig, míg a Renaissance"-ból egy levelet elolvasunk, meg ne álljunk a mindig szép és vonzó Franciaországban.

Franciaországban Montaubanban a protestans theol. facultáson az egyháztörténelmi tanszék megürülvén, arra a liberalis párt által P. Goy, tanár jelöltetett ki. A nevezett tanár a „Renaiss-

sance“ f. évi 15-ik számában e megtisztelő bizalom következtében a francziaországi református egyházak consistoriumainak lelkészeihez és tagjaihoz egy levelet intézett, a melyben néhány bevezető tétel után így ír:

„Jól tudom, mily nehéz feladat ma egy vallásos tárgy tudományt tanítani. A vallás a legkomolyabb krízisen megy keresztül, a melyet valaha tán látott. Némelyek aggódva kérdezik maguktól, mi lesz ebből a forrongásból, a mely ugy látszik hovatovább mind inkább eltávolítja az embereket a hittől. Pedig a vallás nem vesz el, mivel az az emberi élet lényege és legfőbb nyilvánulása Istennek, az emberiségben való működésének. Hanem az bizonyos, hogy jelenleg egy oly nagy átalakulásnak van alája vetve, a melynek körét senki meghatározni nem tudja. A régi egyház dogmái örökre oda lettek és a kik sirva néznek utánok is, hasztalan fáradsznak azoknak visszahozásában. De a mi vallásos hagyományaink megmaradnak és távol attól, hogy azokat megvetnők, ellenkezőleg atyáink szelleme állal kell magunkat ihlettetnünk, hogy egykor a vallásnak hűbb és igazabb kifejezést adhassunk.

„Az emberek többé nem hisznek a csodákban és a természetfeletti dolgokban: azaz, az isteni akarat változandóságában és ingatlanságában, de soha sem szűnnek meg hinni az evangelium Istenében, a midenható Atyában, a világ teremtőjében és urában. Nem várják többé kívülről az isteni akarat nyilvánulását, hanem azon törvényekben keresik, a melyek a világegyetemet és mindenkefelett az erkölcsi természetet kormányozzák, szabadon és szabadság által működnek s rendről rendre lesznek nyilvánvalókká a lelkiismeretnek. A kegyes emberek soha sem fognak megszűnni a Jézus Krisztust mint mesterüket tisztelni; de többé nem fogják őt mint Istennel egyenlőt, még kevésbé mint Isten helyettesét imádni.

„Nem szűnnek meg a bibliát ugy tekinteni mint kiváló becsesel bíró könyvet és nem szűnnek meg azt vallásos nevelésök alapjául tenni, de a tévedéseket abban többé nem emelik egy rangra az igazsággal. Az nem lesz többé egy csalhatatlan orakulum, hanem egy, kegyes emberek kiválasztottjai által írott könyv, a mely egyszerűsmind magában foglalja a mester és az ő első tanítványainak gondolatát.

„Az emberek nem szűnnek meg hinni az emberek nyomorát, de többé nem fogják hinni az eredendő bünt, sem az emberi nemzet teljes romlottságát.

„Nem szűnnek meg hinni a szabadságban, a felelősségben, az erkölcsi élet, a jó és rossz közötti különbség absolut becsében, a bűn és büntetés közötti összekötetés törvényében; de többé nem fogják hinni, hogy a bűnért a bűnösön kívül más eleget tehet és többé nem gondolnak arra, hogy az isteni kegyelem megnyerése végett egy ártatlan áldozat vérére számítsanak és e hitre támaszkodjanak.

„Végre, az emberek nem szűnnek meg az örök életet hinni;

de többé nem fogják hinni az örökké tartó kinokat, a vég nélküli és épen ezért eredménytelen büntetést, a visszahívhatlan ítéletet, a jók és gonoszok örökös elválasztását. A nélkül, hogy a jövőt szemünk elől elrejtő fátyol föllebbentéséhez igényt tartanának, az emberek a jövő életet úgy fogják tekinteni, mint a földön megkezdett erkölcsi életnek új viszonyok közötti folytatását, azaz: mint az emberiség egy haladását az isteni szövetségben.

„Uraim és igen tiszteletre méltó testvéreim, a mennyire kevéssé szóval kifejezhetni én így fogom fel a ker. vallást és az egyház hivatását. E szellemben tanulmányozni a mult emlékeit, keresni azokban a tudomány és lelkiismeret világával az isteni gondolat és akarát nyomait, így a multnak a jövővel való összeköttetésén munkálni, e ölkészíteni egy új egyházat a réginek alapján, szövetségessé tenni atyáink erkölcsi és vallási szigorát az új kor szellemének függetlenségével és tudományos merészségével, ezt a célt fogom én szüntelen szemem előtt tartani, ha az egyháztörténelem tanítására meghívatom, ezen cél felé törekszem irányozni az egyház jövő lelkészinek lépéseit. Fogadják stb.

Eddig a levél. Miért tennék hozzá megjegyzést? Elég világos az, hogy mindenki megértse s nem kételkedünk rajta, hogy olvasóink közül sokan, hitsorsosaim pedig mindnyájan ezt olvasva, így kiáltanak fel az apostolok pünkösti beszédén álméltó jeruzsálemi sokasággal: „Mi módon vagy azert hogy halljuk őtet a mi tulajdon nyelvünkön szólni, a melyben születettünk?” Köszönet, ezer köszönet neked nemes férfiú, hogy e levéllel meggyőztél minket arról, hogy a Coquerelek hazájában a vallásszabadság meggyújtott fátyoljának nemcsak füstje, de igazi lángja is van, hogy a francia liberalismus a vallásban sem keres magának álcát, nem burkolódik olyan theologiai frázisokba, a melyek alatt az Isten egysége a háromsággal, a Krisztus isten- és emberléte, Isten képe az emberen s aztán az eredendő bűn, vagy alatta vagy felette, a keresztalálból származó elégtétel s aztán a jövő élet pokoli kinjai és más hasonló ellenmondások mind kényelmesen elférnek, hanem szószvilágosan és férfiasan, hogy a ki meg akar érteni, megértson. Te pedig egyházam martyrja, Dávid Ferencz, nyugodj csendesen sírodban vagy mosolyogj megdicsőült arczzal az üdv honából; mert lám, midőn egyenes hitutódaid háromszáz éves emlékedet megülni készülnék, elveid már nincsenek csak az erdélyi Kárpátok bércei közé zárva: viszhangra keltek azok minden miveltebb nemzet kebelében; ime, ott hirdetendik, már Franciaország protestans theol. facultásának tanszékén is, a miért téged 300 év előtt elítéltek: „a kegyes emberek soba sem fognak megszűnni a Jézus Krisztust, mint mesteröket tisztelni; de többé nem fogják őt, mint Istennel egyenlőt, még kevésbé mint Isten helyettesét imádni.“

CZ.

A KÖZOKTATÁSI M. KIR. MINISTERNEK A KÖZOKTATÁS ÁLLAPOTÁRÓL AZ ORSZÁGGYÜLÉS ELÉ TERJESZTETT 7-ik JELENTÉSE.

(Folytatás.)

II. Középtanodák. A középtanodákról, vagyis gymnasiumok s reáliskolákról több van ezen jelentésben, mint a megelőzőtt hasonló jelentésekben. Az állami és a tanulmányi alapból fentartott vagy segélyezett kath. jellegű tanintézeteknek el van mondva történetük, mikor és miként állították fel? Ez némi beccsel bir. A többi felekezeti középtanodák történetét is igéri a minister a következő jelentésben. Az valóban óhajtandó is, hogy legyen már egyszer hazánk összes középtanodáinak története hivatalosan a nagy közönség elé adva. Némi tanulságot lehet abból meríteni.

Egyéb adatok azonban meglehetősen rendszer nélkül vannak előadva. Nincsenek elég ügyesen összeállítva, csak egymás után rakva, ugy látszik, aként, a mint azokat az igazgatók beküldték. Ezért az egésznek átnézése nehéz s nem is gyakorol különös benyomást az olvasóra.

A jelentés statistikai adatai a következők:

A) Gymnasiumok. Volt az országban állami és a tanulmányi (részben vallási) alapból vagy a kath. egyház által fentartott gymnasium 187 $\frac{7}{8}$ tanévben összesen 88, ebből VIII. oszt. gymnasium 44, algymnasium IV.—VI. osztálylyal 44. Tanárok száma, a vallástanárokat is bele számítva, 1090. — Tanulók száma 19,329. — Növekedés az előbbi évhez képest 1181.

A felekezeti gymnasiumok: ág. hitv. főgymn. 14, algymn. 12. tanár ezekben 310; tanuló 5336. Ref. főgymn. volt 15, algymn. 14, tanár 364, tanuló 5896. — Unitárius, főgymn. 1, algymn. 2, tanár 37, tanuló 441. — Görög ke! főgymn. volt 2, a brassói és újvidéki, algymn. 1, a brádi. Tanár volt 32. tanuló 598. — A fennebbiek szerint az összes gymnasiumokban a tanárok száma volt 1503, tanulók száma 31,600. Az összes tanulók számának kétharmadánál több magyar.

A gymnasiumokra fordított költségek csak részben vannak előadva, az összes költségeket tehát nem tudhatjuk. Azonban már az állami s alapokból fentartott gymnasiumok közt felette nagy a különbség, némelyik 40,000 frttal, másik 6—8 ezerrel tartatik fenn; némelyik milliós palotában van (mint a budai), másik szűk helyiségben szorong. Systhemát e tekintetben sem találunk. Tanár is egyik tanintézetnél 20, másikonál 8--10. A felszerelés hasonlóképen egyik gymnasiumban pazar, a másikon alig vannak meg a legszükségebbek. Ezen tanintézetek szellemi oldaláról hátrább teszünk pár megjegyzést.

B) Reáliskolák. A reáliskolák száma az egész országban 26 volt, ebből fő 19, alreálisk. 7, — állami 18, községi 7, hitközségi 1 (a vágújhelyi izr. felekezet tartja fenn). — Tanárok száma ezen tanintézetekben 383, tanulók száma 6647, felénél több magyar (azután német van legtöbb). Apadás mutatkozik az előbbi tanévhez képest 330.

A miniszternek két rendelete is közölve van, ezekben elmondja, hogy több oldalról vett tapasztalat után arról győződött meg, hogy a gymnasiumokban a növendékek tantárgyakkal túl vannak terhelve; ezért a tanítás eredménye nem mindenben kielégítő; ez arra indította a ministert, hogy több szakember meghallgatása után egy bizottságot bizzon meg a bajok orvoslása iránti javaslat kidolgozásával; a javaslatot azután az orsz. közoktatási tanács tárgyalta és egy mindenre kiterjedő munkát adott be, mely a gymnasiumokba fokozatosan fog behozatni. Addig a következő reformokat rendelte el: a) az I. osztályból a német nyelv kihagyatik, a 4 órai rajzból egy óra elmarad, s a magyarnyelv tanítására 3 óra helyett hetenként 6 fordítottatik. b) A VII. osztályból kimarad a philosophiai propaedeutica. A németnyelv tanítására egy órával több fordítottatik (a mi elmaradhatott volna). S a mennyiségtanra 1 órával megint több.

A VIII. osztályban az elemző mértan elmarad, a helyett a mennyiségtan többi bevégzett tantárgyának begyakorlása van.

A fennebbi változtatások, véleményünk szerint, helyesek. Azonban nem fojthatjuk el azt a benyomást, hogy mindez kapkodás.

Mi azt hisszük, elég sajnós, hogy a középtanodai téren sok hiba történt. Az alkotmányos aéra óta folytonos változtatás, nem tudni, mi úton és minő indokokból. Törvény nem volt, négyszer próbáltak csinálni törvényt, maig sincs, s most azt mondják, hogy nem is lehet középtanodai törvényt hozni; mert még nem érett meg a dolog és calamitás lenne még meg nem érett viszonyok közt törvényt hozni.

Ez a legsajnosabb. Hiszen 12 év alatt lehetett volna ezt a nagy fontosságú dolgot tisztázni. Ha ott volnánk még, a hol 12 év előtt, az elég keserves volna, mert a világ haladni szokott; de — fájdalom — rosszabbul vagyunk, mint 12 év előtt. Azóta módosítottak, változtattak, rendeltek sok mindent. Most a miniszter nyilatkozatából kivil, hogy sok dolog rosszul történt. Baj van. Változtatni kell a dolgon.

Édes Istenem! mit csinált a nagyméltóságú közokt. ministerium 12 éven keresztül? Miért engedte a középtanodák ügyét oda jutni, hogy most el kelljen ismernie, hogy rosszabbul áll ez a nagy fontosságú ügy, mint a Thun rendszer alatt, az „Entwurf“ korában.

Bizony rosszabbul áll. Akkor legalább volt rendszer, sok tekintetben nem is rossz rendszer. Most nincs semmi rendszer. Bele szól X. Y. azután Q. ur, javasol okos és sületlen dolgokat. A ministerium elfogadja azt is, ezt is; aztán később észreveszi, hogy nem jó ez sem, az sem, együtt véve éppen nem jó.

Nem kellene a m. ministeriumnak afféle egyoldalú specialis szaktudósok után elindulni, a kik (uti figura docet) hinárba viszik az ők szaktudományukkal, hanem kellett volna évek előtt a pesti corifeusok mellett vidékről is elismert, tapasztalt és praktikus észjárású tanfériákat (nem száraz szakembereket) összehíni, velök tanácskozni, és most nem állana ott a középtanodai oktatás ügye, ahol állott 12 vagy 20 év előtt.

Egyszer „realiskola“ volt a jelszó. Most olvassuk, hogy biz a nem sokat ér. Felvitték a realiskolák osztályainak számát VI-ról VIII-ra, behozták az érettségi vizsgát, mint a gymnasiumokban; azután kívánták, hogy a realiskolákban a latinnyelvet is tanítsák. Azután kisült, hogy a gymnasiumok s realiskolák között e szerint lényeges különbség nincs, csak az, hogy a gymnasiumokból kikerült ifjak mégis többet érnek még e tekintetben is (a mű-egyetemen); ekkor enquete következett és kisüttetett, hogy a realiskoláknak így módon nincs értelmök.

Mi lesz ez után? nem lehet tudni. Hanem az előzmények szép reményekre nem jogosítanak.

A közokt. minister most sejteni kezdi a bajt. Vajha szerencsés úton indulna a bajok orvoslására! Ha későn is, áldás lenne az a nagyérdékü közügyre.

Sok mondani valónk lenne még a középtanodákra nézve tett s szándékban levő intézkedésekre. E tekintetben azonban fentartjuk nézeteink tüzetes előadását egy más alkalomra.

III. Felsőbb tanintézetek.

A) Hittani intézetek. a) Először is az új izraelita rabbi seminariumról értesít a minister. Ezen intézetnek az irt tanévben 24 növendéke volt.

Ezen intézet Budapesten díszes új épületben állítottatott fel két év előtt; az épület s felszerelés került 238,240 fr'ba az orsz. izr. alapból. Ezen kívül a tanárok fizetései. Ha e seminariumban eddig elért eredmény nem látszik is arányban lenni a ráfordított nagy áldozattal, missioja kétségen kívül fontos; mert az itt magyar hazafias szempontból képezett rabbiknak kell kiszorítani lassanként a Galiczia felől jövő bigott, tudatlan orthod. zsidó papokat.

Róm. kath. papnövelde volt 20, többnyire négy éves tanfolyammal, tanárok száma azokban 103, tanulóké 622. Csekély apapás mutatkozik az előbbi évhez képest.

Gör. kath. papnövelde volt 3, tanár 21, tanuló 218. Növekedés 14.

Ág. hitv. papnövelde volt 7, három - négy éves tanfolyammal. Tanár ezekben 72, tanuló 182, növekedés 34.

Helv. hitv. seminarium 5, mind négy éves tanf., tanár 38, tanuló 349, legtöbb Debreczenben (117) és Sárospatakon (102). Növekedés az előbbi tanévhez képest 43.

Unitárius papnövelde egy volt Kolozsvárt 3 évfolyamu, működő-

dött benne 6 tanár, növendéke 18 volt, sem apadás, sem növekvés nem látszik.

Gör. keleti seminarium 4 volt, ebből 3 román, 1 szerb. Mindenik 3 évfolyamu. Tanár a 3 román seminariumban 18, tanuló 201. A karloviczi szerb seminariumról nincsenek adatok.

Jogakadémia k államiak s a tanulmányi alapból fentartottak száma az 1877/8 tanévben 7 volt; mindenik 4 évfolyamu. Ezekben tanárok száma 79, tanulóké 727, kevés kivétellel (78) mind magyar.

Ref jogakademia volt 5. mind négy évi tanfolyamú, tanár 47, tanuló 316 (9 kivételével magyar).

Ág. hitv. jogakademia egy sem volt, mert az eperjesi az említett tanévben szünetelt.

Középtanodai tanárképezde kettő volt, egyik a budapesti, másik a kolozsvári kir. egyetemnél. Az előbbinél 24 tanár és kísérő működött, a kapcsolatos gyakorlóiskolában 8, — a tanuló száma 78 volt, ezek közül azonban kimaradt vagy ki kellett maradni 40-nek. — 10 tanárjelölt kapott ösztöndíjat.

A tanulók létszáma a kolozsváriiban 34 volt, 16 ösztöndijas. Tanároké ?.

Egyetemek. A budapesti kir. egyetem helyiségeinek czél-szerű, sőt kényelmes bővítésére 665,000 frt fordított. A részletekbe hosszadalmasság kikerülése miatt nem ereszkedünk. Ezen egyetem viszonyait egyszer részletesen szándékozunk kifejteni. Most csak annyit jegyzünk meg, hogy az 1877/8 tanévben itt 150 tanár, 8 tanító, 22 tanársegéd működött, hallgatók száma pedig volt 2952 és 165 szülészno a bába tanfolyamon. (Néhány kivételével mind magyar). Ezen egyetemnél I. alapvizsgát tett 356 jelölt, ebből képesített 257. — II-dik alapvizsgát tett 334, képesített 214. — Államtudományi államvizsgát tett 260, sikerrel tette le 167. — Jogtudományi államvizsgálatot tett 61, képesített 48.

A kolozsvári egyetemnek elő van adva keletkezése története s öt éves életfolyama. Ebből látjuk, hogy szép reményekkel kezdődött, de azután nem sok történt fejlesztésére. Helyiségei gyengék, felszerelése alig a legszükségesebbekre szoritkozik. Tanárainak létszáma 63, ebből 39 nyilvános r. tanár. A könyvtár dotatioja 5 év alatt 20,660 frt volt. Ösztöndíjak 20 állami 300 frtos, Kolozsvár város 1600 frt évi ösztöndíja. mely mind a 4 facultásban 50—200 frtos díjakban adatik ki. Ezeken kívül még Szamosujvár város és magánosok által tett kisebb nagyobb alapítvány van 10.

A hallgatók számát bajos összeírni, ugy el van szórva az minden egyes tanár és tantárgy szerint.

Annyit általában mondhatunk, hogy ha a budapesti egyetemet pl. mágnásnak gondoljuk, akkor a kolozsvári még most egy oly polgári minőségű akár helyiségeit, akár tanárai s hallgatói számát, akár felszerelését, akár egyéb dotatioját s ösztöndíjait tekintsük. Hanem hát ezzel sem szemrehányást, sem a kolozsvári egyetem

iránt kicsinylést nem akarunk jelezni. Hiszen ennek öreg testvére, illetőleg nagybátyja irányában meg van az az előnye, hogy ifju, erőteljes, szabadabb észjárásu, s így a szép jövő még előtte van.

A jelentésben részletesen elő van adva, hogy melyik tanár mit adott elő? hány hallgatója volt? Miket dolgozott eddig? Ez utóbbi rovatból azt látjuk, hogy míg néhány kevésbé ismert tanár egész sor dolgozattal procedált, addig Brassai, Szabó Károly, Imre Sándor, Ladányi Gedeon régi ismert tudósaink alig dolgoztak valamit. Ha egy tájékozatlan ember olvasná ezt a jelentést, azt hinné, hogy ez utóbbiak az egyetemnek igen jelentéktelen tényezői. Épen ezért, azt hisszük, helyesebb lett volna ezt a magán irodalmi működést kihagyni a jelentésből. Egyetemen a tanárok minden irodalmi lépését a kormánynak szemmel kísérni és kihirdetni: talán nem is ildomos.

K i r. J ó z s e f m ú e g y e t e m. Ennek is előadatik alapítása; 1872 óta kezdődött új, magasabb fejlődése. Nem terjeszkedhetünk ki e hosszas történeti fejtegetésre itt, csak azt jegyezzük meg, hogy míg az előadott tantárgyak száma 1867-ben 51 volt, 1877-ben már 93-ra emelkedett, s az óraszám ezen intézetben míg 1867-ben 242 volt, most az 446. Hallgatók száma most 800, két annyi mint tíz év előtt. Ezen felső tanintézet most versenyez a külföldi hasonló intézetekkel. Csak az a nagy hiány jeleztetik, hogy nincs állandó, célszerű helyisége; drága bérházakban szorong.

E tanintézetnél is előadatik, hogy minden tanár mely tantárgyakat ad elő, hány órán, hány hallgatónak? Hányan, miféle szakvizsgát tettek? Minő felszereléssel van ellátva? Ezen jeles tanintézetünk aránylag sokat s örvendetesen halad.

A III ik részhez toldalékul van csatolva a kormány által kezelt s adományozandó, úgy a kormány által ellenőrzött számos ösztöndíjak kimutatása is. Ez magában külön egy igen érdekes, terjedelmes közlemény. mit a t. Szerk. urak kívánatára közelebbről szívesen fogunk közölni*). Sok szülőt és tanulót érdekelhet az, hogy mely tanintézeteinknél minő ösztöndíjak vannak? mik a feltételek azok elenyészésére? s kik nyerhetik el.

IV. E m b e r b a r á t i é s k ö z m i v e l ő d é s i i n t é z e t e k.

a) A s i k e t n é m á k v á c z i o r s z á g o s i n t é z e t é b e n a 6 é v i t a n f o l y a m k i v é t e l e s e n a j o b b t e h e t s é g ű n ö v e n d é k e k r e n é z v e 8 é v r e t e r j e s z t e t e t t k i. A m ó d o s í t o t t ú j t a n t e r v k ö z l ö t t e t i k. N ö v e n d é k e v o l t 187⁷/₈ t a n é v b e n 101. e g y h a r m a d a l e á n y. E z é v a l a t t a z i n t é z e t s á m á r a t e t t a d o m á n y o k é s h a g y o m á n y o k 4 49 f r t o t t e t t e k.

b) A v a k o k o r s z. i n t é z e t e B u d a p e s t e n. V o l t 81 n ö v e n d é k e (28 l e á n y). A l a p í t v á n y i h e l y e n i n g y e n e l l á t á s b a n r é s z e s ű l t 77 n ö v. A j e l z e t t é v b e n a d o m á n y é s h a g y o m á n y o k u t j á n v a g y o n a 4065 f r t t a l n ö v e k e d e t t. M i n d a k é t f e n n e b b i i n t é z e t j ó á l l a p o t b a n v a n.

c) A b a l a t o n f ű r e d i s z e r e t e t h á z b a n, m e l y a z á l l a m á l t a l f o l y v á s t s e g é l y e z t e t i k, 3 c s a l á d b a n n e v e l t e t e t t é s o k t a t t a t o t t 60

*) Örömmel vesszük. — Szerk.

növendék. Az ezzel kapcsolatos vinczellér-iskolában tanult az 1877/8 tanévben 8 belkő és 18 bejáró növ. Az innen klépett növendékek (a vinczellér-tanulókat kivéve) hajlamak szerint majd mind mesterségre adattak, s az igazgatóság folytonos felügyelete alatt állanak ezután is. Az intézet bevétele az irt tanévben a 18,000 frtot meghaladta, kiadása csaknem 3000 frttal kevesebb volt. Egy jótékony intézet ez, mely évenként néhány árva gyermeket megment a hasznos polgári életnek.

d) Az országos szini-tanodában az 1877/8 tanévben a létszám volt a drámai szakban 28 (8 férfi, 20 leány), az operában 21 (3 férfi, 18 leány), összesen 49.

e) Az országos zeneakademiában, mely Liszt Ferenc vezérlete alatt 1876-ban alapított, az 1877/8 évben 62 (31 nő, 31 férfi) növendéke volt belföldi. Magától Lisztől 7 nő, 4 fi belföldi, és 4 nő, 2 fi külföldi nyert oktatást a legfelsőbb zongoraosztályban. Ezen tanévben 5 végzett növendék lépett ki az intézetből. Az egész tanévben összesen 2040 óra adatott a különböző osztályoknak.

f) Az orsz. mintarajz-tanoda és tanárképezde új, diszes helyiséget nyervén, sikeres működése ez által is emelkedett. Az irt tanévben járt ez intézetbe: rajztanárjelölt 54, művész-növendék 23, műkedvelő 15, ipáros 24, összesen 116, a nyári félévben kevesebb 40 nel. A növendékek közül ösztöndíjat 22 kapott. A rajztanári képesítő vizsgálat szabályzata is ez évben állapított meg. Rajztanári vizsgálatot tett 16 jelölt, kik rajztanári oklevelet kaptak részint középtanodai, részint pedig polg. iskolai működésre.

g) A magyar nemzeti múzeum minden irányban gyarapodást mutat. legkivált a könyvtár. A rendezés minden irányban folyamatban van, részint bevégeztetett. Ezen kitünő s gyűjteményeiben gazdag nemzeti intézetünk a Pulszky Ferenc igazgatása alatt nagyon sokat emelkedett, ugyszólván európai hírnévre jutott. Te-kintélyes épülete is kijavított, mire az országgyűlés 60,000 frtot szavazott meg.

h) A műemlékek ügyében működő orsz. bizottság folytat-ta kutató, gondozó, reformáló működését. Igen számos műemlék felvételő rajzai küdettek be a bizottság levéltára számára. Ezeknek ismertetése érdekében az a nagy fontosságú mozzanat történt, hogy „Magyarországi műemlékek“ czim alatt a kiválóbb műemlékek raj-zainak kiadása Steindl Imre műegyetemi tanár vezetése alatt meg-kezdett, egy szép nagy kötet már megjelent. Megérdemli a külön ismertetést. Foly a budai Mátyás-templom, a visegrádi Salamon to-rony, a lebényi templom, kassai dom, bártfai templom stylszerű re-staurálása.

A budavári Mátyástemplom restaurálásának költségére már 174,909 frt. engedélyeztetett. Hogy ez nem lesz elég, előre lát-ható. Ezek a vallásalapból s püspöki intercalare jövedelmekből fe-deztetnek.

i) A képzőművészetek ügye is jelentékeny fejlődésnek örvend, mióta saját szép palotájában rendezi kiállításait. Ezzel kapcsolatban az üvegfestészet intézetének felállítása által a művészetnek ezen új ága nyert praktikus fejlődést; most már nem kell az utolsó festett üvegtáblát is külföldről hozatni. Ez az intézet is a vallásalapból Ó felsége engedélyével állítottatott fel.

A műipar-múzeum szintén a képzőművészeti palotában hozatott létre, Dr. Pulszky Károly neveztetett ki örének. Szándékoznak itt magyarázó előadásokat is tartani koronként a különböző műipari jelentékenyebb tárgyakról.

A ministeri jelentésnek ez utóbbi (IV-dik) része általában tanulságos és jó benyomást tesz az olvasóra.

A szerkesztőség engedelmével visszatérek még később a jelentés egyik másik pontjára. *)

y.

LEVELEZÉS.

A vasárnapi iskolák.

London, 1879 márt. 10.

Tekintetes Szerkesztő úr!

Tán körülményeink követeléseihöz leghivebb leszek, ha, mellőzve számos felmerülő tárgyat, nézeteimet, az itt szerzett tapasztalatok alapján, a „Vasárnapi iskolákról“ s azoknak a mi bitközségeinkben való alkalmazhatóságáról leirom.

Az angol vasárnapi iskolázás sikeres haladása, azok a meglepő jelenetek, a melyeknek számtalanszor tanuja voltam, s a melyeknek ön oly hű képét adta volt e lap hasábjain (X köt. 132—134); az az önfeláldozó buzgóság, a melylyel az önkéntes tanítók 6, 8 vagy 10 tagból álló kicsiny osztályaikat oktatgatják, — kimondhatatlan lelkesültséggel és bizalommal töltöttek el mindannyiszor. Mindenik látogatásom egy ünnepi jelenet képét véste emlékembe elfeledhetlenül Képzelteti sajnálkozásomat és fájdalमत, midőn eszembe jutott, hogy a mi ifjuságunknak nincsen alkalmá ilyen üdvös szellemi élvezethez. A „Vasárnapi iskola“ nem létele egyike a mi ekklesiáink sok hiányainak — Ezt ugyan nem szükséges nekem e helyen indokolnom, mithogy a Ker. Magvetőben már is több oldalról volt tárgyalva a tek. szerkesztő ur és a tiszt. Ürmösi Kálmán ur levelében (XI. köt. 69—72) és tek. Jakab Elek ur „Londonban mulatásom emlékei“ című kitünő cikkében. Én már többször hallottam az eszme iránti nagy érdeklődésről, s azt hiszem, hogy csakis a kezdet nehézségeivel való küzdelemnek tulajdonítható a jelenlegi hallgatás.

A „Vasárnapi iskolák“-nak ekklesiáinkban való meghonosítása, egyike az ugynevezett égető kérdéseknek, vagy ha még annyira nem fejlődött, mindenkinek, a ki a kereszténységben bizalmat helyez, azzá kellene tenni. Én azonban azt hiszem, hogy a megoldás akkor is nehezen fog bekövetkezni, mert arra az utak és eszközök nincsenek még felfedezve.

*) Kérjük szívesen.

Nekem legkevésbé sem lehet célom oly terv ajánlhatásával kecsegtetnem magamat, a mely minden nehézséget megoldjon. Azt hiszem azonban, hogy az alábbiakban leírandó észrevételeim a tervet tisztáznák s a cél elérését némileg segíteni fogják.

Az angol vasárnapi iskolázás mintáját tartva szemelött, egy „Vasárnapi iskola“ létesítésére három főkéllék szükséges: tanító, tankönyv és tanterem. — Ki legyen a vasárnapi iskola tanítója? — ez az első és legfontosabb kérdés. — A pap, és pedig azon fontos okból, mert a vasárnapi iskolázás, a mi jelen körülményeink között, egyéb nem lehet, mint „egy isteni tisztelet a gyermekek és az ifjak értelméhez alkalmazva.“ Ez elv szerint az iskolázás egyszerre megkezdődhetik mindennütt. A pap, a mint a gyülekezethez nagyban, úgy fog a gyermekekhez és az ifjakhoz kicsinyben, azok felfogása szerint beszélni. A cél mind két két esetben ugyanaz. Ez az angol iskolákban ma is az egyik főtényező, s én ismerek oly iskolát, a melyben a főnök vagyis iskolavezető adja a hangulatot az egésznek. Egy egyszerű beszéd a különböző tanítók által kezelt tárgyakat egybe öntve, képes közös érzést ébreszteni.

Ez nálunk is megtehető, s ide nem szükséges az elavult érthetetlen káték tanítása. A pap teendője az lenne, hogy legalább minden második vasárnap tartson egy templomozást határozottan az ifjak számára. A tárgyat, melyről beszélni akar, hirdesse ki a megelőző vasárnapon. Hívja meg a szülőket is. Így az ifjak a templomba járást meg fogják kedvelni, mert az ott hallottakat megértik. Az angol vasárnapi iskolai irodalomnak legszebb gyöngyeit az ilyen leczkékből összeállított művek képezik. A „magvető“, a „konkoly“, a „mustár mag“ a „vascsora“, „tékozló fiú“ a „jó szamaritanus“ „a farizeus és publikánus“ s több ezekhez hasonló tárgyakkal egy óra nagyon érdekessé tehető. A szeretet, erkölcsi érzet és végül a tiszta vallásosság ez egyszerű módon legbiztosabban ébreszthető fel.

A legközelebbi teendő az, hogy a pap a gyülekezet értelmesebb tagjait bírja rá a közreműködésre. Minden községben vannak többen oly magasabb műveltségű egyének, nő úgy mint férfi, a kik iránt a többiek már is nagy tisztelettel viseltetnek. A pap kérje fel azokat, hogy néhány perczig valamely értelmes olvasással foglalkoztassanak néhányat az ifjak közül

Ily formán egyetlen ember buzgósága a vasárnapi iskola létesítésére az út megnyitotta.

Az alkalmas könyvek megszerzése a második kérdés. Ez sokkal több nehézséggel van összekötve, mint az első, mert irodalmunkban kevés mű van, a melyet czélszerűen be lehessen állandó használatba venni. Az angol, német és hollandi irodalom nagyon bő anyaggal kínálkozik, s én meg vagyok győződve, hogy azok, a kiknek módjukban áll, nem fogják elmulasztani e műveket saját nyelvünkre is átfordítani, de mielőtt ez történnék, szükséges azokról gondoskodni, a kik azokat használhassák. E helyen bátor vagyok azon biztosításra hivatkozni, a melyet többször nyertem angol hitrokoninktól. Mind a „Vasárnapi iskola társaság“ (Sunday School Association), mind a Brit és külf. Unitar. Társaság“

segítségét fognak nyújtani a lefordított művek kiadására. Csak életrevalóságot kell mutatnunk s a segítség nem fog késni.

A harmadik kellék a tanterem. Erre nyárban a templom felhasználható és télen át a községi iskola. Nagyon óhajtható volna, hogy a lelkész a hét folytán egy-egy órai utasítást adjon azoknak, a kik tanítókul ajánlkoznak. Még csak egy néhány szót befejezésül. Az angol vasárnapi iskolák a szegények számára voltak alapítva. Nemcsak a roppant terjedelmű Londonban, hanem az ország mindenik nagyobbacska városában ezerek meg ezerek voltak és vannak, a kik a hetet a füst és gőzben, megfosztva a szabad levegőtől, a legnehezebb munkával töltik. Ők a társadalmi életről kevés fogalommal birnak, a családi élet örömeit csak távolról ismerik. A nemesszivűek nem nézhették megindulás nélkül, hogy ennyi emberi élet ily nyomtalanul tűnjék el, a nélkül hogy valaha a vallás magasztosságát élvezte volna. Ezért alakították nekik a Vasárnapi iskolákat.

Nekünk is ily czéllal kell kiindulnunk, s a szives olvasó ez értelembe vegye az én észrevételeimet. A mi munkás osztályunk helyzete nem oly terhes, mint a fennebb jelzett, de elégséges arra, hogy komoly megfontolásra adjon okot azoknak, a kiknek gondjára vannak bizva. A veszély különösen akkor kezdődik, midőn az ifju az iskolai kötelezettség alól felszabadul, a midőn megszűnik minden szellemi munkától. A hetet dologgal tölti el s a vasárnapot a hét alatt mellőzött élvek kipótlására használja. A roppant sok kisértésnek nem állhatnak ellent. Az erkölcsi bukás elkerülhetlen. Csak vessünk egy pillantást a viszonyra, a mely a Continens és Anglia ifjuságának erkölcsi állapota között létezik. És jusson eszünkbe, hogy erre a legtöbb alkalmat a vasárnap szolgáltatja!

Kisértstük meg tehát a templomot vonzóvá és érdekessé tenni. Beszéljünk az ifjuhoz oly hangon, a melyből megértheti, hogy sorsa iránt komolyan érdeklődünk. Adjunk nekik tárgyat a miről gondolkozhasznak. Ha még nem vagyunk képesek könyvvel látni el őket, ébreszstük fel a nemes önérzetet és az erkölcsi tisztaság becsülését. De ismételtten mondok, erre a dogmák tanítása nem alkalmas.

Én hiszem, hogy a következő zsinaton a rendszeres iskolázás kérdése meg fog vitattatni, de a siker mindig csak a községi buzgóságtól fog függni.

Hosszadalmasságomért bocsánatot kérve mind a tek. Szerkesztőtől, mind a beccses olvasótól, levelemet azzal zárom be, hogy jelszavunk legyen a nagy költővel: „minden ország támasza, talpköve a tiszta erkölcs, mely ha megvész, Róma ledől s rabigába görnyed.“

Boros György.

Budapest, ápr. 13, 1879.

Tisztelt szerkesztő úr!

A magyar unitárius hitrokonok zömétől messze, itt a Duna partján, a fővárosban, annyi idegen, hatalmas elem közt lakó unitáriusok mindig érdekes momentumnak tartjuk, habár kevesen jöhetünk olykor tanács-

kozni saját ügyeinkről és jól esik lelkünknek, ha ilyenkor még egy imát is elmondhatunk közösen s néhány percet vallásos elmélkedéssel tölthetünk.

Igy történt most is, húsvét első napján délelőtt, az esős idő dacára, összegyűltünk többen és imádkoztunk együtt és B. barátunk szokott szivből fakadó (olykor érzékeny) elmélkedésétől felbuzdulva, igaz keresztény buzgósággal vettük az urí szent vacsorát. Hálákat adtunk a jó Istennek, hogy nekünk ilyen órákat is enged. Mert sajáságosak az ilyen találkozásaink, ketten hárman csak összejövünk gyakrabban, de 15—20-an már csak ilyenkor, s ha ily ritkább összejövettelünket még egy kis vallásos szertartás felbuzdulása is áthatja, igazán mondhatjuk, hogy ünneplünk ilyenkor, a szó nemesebb, szentebb értelmében.

Avagy mi szent a földön, az emberi életben, ha nem a szivnek igaz felbuzdulása, ha nem a léleknek ihletettsége, felemelkedése a hétköznapiságból az erkölcsi nemesebb s lelki magasabb sphárákba! Ilyenek a mi ünnepies találkozásaink, a szent buzgóság percei. . .

Azután közgyűlést tartottunk, változtattunk fiók egyházköztségünk szabályain. Számba vettük egyházi életünk mult évi folyamát; tanácskoztunk arról, hogy mikor és miként érhetjük meg azt az időt, a mikor mint önálló egyházközség állandó imaházban, állandó lelkész pásztorokodása alatt imádkozhatjuk s dicsérhetjük itt Budapesten Istenünket, édes Atyánkat.

Aztán keresztény buzgósággal adakoztunk, a kik jelen voltunk, fiók-egyházközségünk ez évi szükségeire s a jövő építésére is. Majd megszavaztunk a Dávid Ferencz alapítványhoz ez évre is 10 frtot csekély közös vagyonunkból; és Fretwell angol barátunkhoz 16 éves szép reményű fia halála alkalmából mindnyájunk által aláírt részvétiratot intéztünk.

Végre elosztottunk lelki békeséggel, a hit és szeretet lelkétől áthatva, igaz keresztény szivvel és örvendezéssel.

Adjon az Isten nekünk még sok ily szép órákat s még nagyobb jelentőségűeket is, a mikor letehetjük majd amaz alapkövet, melyet most oly szent sovárgással készítünk elő, a fundamentum megvetéséül!

r.

K Ü L Ö N F É L É K.

Az unitárius vallásközönség E. K. Tanácsának hódoló felirata a felséges királyi pár 25 éves jubileuma alkalmával.

Felséges Császár és apostoli Király, Felséges Császárné és apostoli Királyné, legkegyelmesebb Urunk és Asszonyuk!

Az isteni Gondviselés iránti hála és öröm magasztos érzetében, mely Felségteknek 25 éves legboldogabb házasesetök jubileuma alkalmából a Felségték jogara alatt levő birodalom népeinek szivét

egy közimába olvasztja össze, az unitárius vallásközönség is a leg-
hűbb alattvalói hódolattal osztozik s abban a hazafiui s vallási kö-
telesség legmelegebb és legkegyeletesebb érzésével vesz részt.

E hódoló legmélyebb tiszteletünknek kifejezést adni czélja e
soroknak is, melyeket Felségtek legmagasabb trónja zsámolyához
letenni sietünk, vallásközönségünk egyetemét átható azon legforróbb
óhajtás kíséretében, hogy Isten, ama legfőbb Hatalom, Felségteknek
drága életét a birodalom és hazánk javára és boldogítására tartsa
meg még hosszasan az emberi élet legvégsőbb határáig. Örökadjék
égi szeretettel császári, királyi családok felett, hogy annak fénye
és dicsősége az időknek végéig áraszthassa a maga fényét és dicső-
ségét az egész birodalom népeire, egyházaira s ezek között a mi
kicsiny, de alattvalói hűségben törhetlen vallásközönségünkre is.
Legyen megjutalmazva Istentől a legteljesebb boldogsággal és ál-
dással az a királyi gond és kegyelmesség, mellyel Felségteknek 25
éves házaseletök a történet könyvébe ércznél maradandóbb betük-
kel beírva s a Gondviselés tartson fenn még sok lapot abban a
Felségtek dicsőséges uralkodásának a mi és késő utódaink büszke-
ségére és boldogítására. Miként Felségteken betölt; teljék be a
Habsburg-Lothringeni dicsőségesen uralkodó Ház koronás fejain
időről időre ama szent jóslat: „Mikor az igazak uralkodnak, örül
a nép.“

Midőn ezen buzgó óhajtásunknak s lelkünk mélyéből szárma-
zó üdvözetünknek ismételten kifejezést adnánk, a legmélyebb alatt-
valói hódolattal öröklünk

Császári és Apostoli Királyi Felségteknek
Az unitárius vallásközönség Egyházi képviselő Tanácsának Kolozs-
várt 1879 ápril 10-én tartott üléséből

legalázatosabb szolgálai és alattvalói:

FERENCZ JÓZSEF,

unitárius püspök.

KOVÁCSI ANTAL,

jegyző.

A királyi pár ezüstmenyegzőjének ünnepe foglalkoztatja
egy idő óta már nemcsak a hazai, de a külföldi sajtót is első sorban. Ma-
gyarország, tudjuk, a felségek egyenes ohajára állott el a hódolati tüneté-
sek tervétől, ennek daczára azonban nem volt igaz magyar szív a ha-
zában, mely őszintén ne osztozott volna ama nap örömeiben, s szívből
jövő és a szívből a mennyei trónig emelkedő áldás és szerencse kívána-

taiban. Valóban el lehet mondani, hogy a loyaltás ez ünnepe a nép és királya közt fennálló személyes kapcsot fűzte szorosabbra s egyszerűsmind az alkotmányok megpecsételéseitől nézhető. Ha valahol, úgy ná lunk igazán a dynastia és a trón iránti rendithetetlen bizalom kell hogy ama gyúpont legyen, hol a nemzetiségek és különböző közjogi árnyalatok divergáló érdekei a tisztelet és hódolat érzésében forrjanak össze; állami létünknek elengedhetlen föltétele ez. Különben a rendezett ünnepélyes actusok közt, melyekről olvasóink már kétségkívül részletesen értesülve vannak, nem egy kiemelkedő culturhistoriai mozzanatot képez, s így első sorban a Makart által styilszerűen tervezett s Bécsben roppant ovatiók mellett végbement ünnepi díszmenet is.

A „magyar prot. egyetem“ javára, mely Debreczenben lesz felállítandó, a mint a „Prot. Hetilap“-ból olvassuk, a tiszántúli ref. egyházkerület ápril 19—22 napjain tartott közgyűlése alkalmával mintegy 3100 frt iratott alá. Soós Gábor országgyűlési képviselő pedig halála utánra felajánlotta ez egyetemen egy tanári szék felállítására évenként 2000—2500 frtot jövedelmező összes vagyonát és Pap Gábor érmelléki esperes szintén végrendeletileg intézkedett az egyetem javára. A „magyar prot. egyetem“ felállításának eszméje a dunántúli ref. egyházkerületből indult ki és Debreczen s méltán nagy lelkesültséggel fogadta, s tervjavaslat szerkesztésére az említett gyűlés bizottmányt is nevezett ki. Hogyha a magyarországi protestansok az eszmét úgy karolják fel, a mint kell, s ha különösen azok, a kiknek tehetségükben áll, meghozzák áldozatukat, meg vagunk győződve, hogy a kívánt cél, ha nem is egy pár év alatt, de el fog éretni, a mit magunk is a protestans vallásos szellemű tudományos nevelés érdekében őszintén óhajtunk.

Ötven éves szép házassági jubileum. Folyó év február 27-én egy ötven éves szép házassági jubileum folyt le Bölönben. Otta ni nyug. isk. mester Albert Áron és neje Mikó Zsuzsanna, boldog emlékü Mikó Lőrincz néhai tanárunk testvére ünnepelték azt meg gyermekeik, unokáik, rokonaik családi körében. Az egyházi szertartást a család egyik tagja, böződi lelkész Boér Lajos végezte, egy alkalmi beszédet és imát tartva, melynek kinyomatását is meghatározta a család. E mellett a jubilált házaspár e nap emlékeül a maga részéről 50 frttal, a család tagjai 35 frttal, együtt 85 frttal járultak a Dávid Ferencz alapítvány gyarapításához. Midőn e jubileumot az azt ékesítő szép tettel együtt örömmel jegyezzük fel, a magunk részéről is áldást kívánunk a jubilált párnak. Adjon Isten éveikhez még éveket s azokat tegye oly széppé és boldoggá a jövőben, mint a multban voltak, melyekből Albert Áron afia 42 évet mint isk. mester előbb Árkoson, később Bölönben az egyház szolgálatában közelismeréssel és közzszere tetben töltött el, jelenleg pedig 9 év óta már öregsége miatt az egyházi szolgálattól visszavonulva kitűnő szakértelemmel gazdáskodik saját munkásságával szerzett birtokában. Éljenek még soká jó erőben és egészségben!

Reischel Károly. Örvedetes jelenség, hogy újabb időben a nemes jöltevők száma egyre szaporodik. A gróf Kuun Kocsárd és Zsedényi neveihez nem régen az egyszerű Reischel Károlyé fűződött, kiről a nagy közönség eddig alig hallott valamit. Reischel heilbronni származású, Nagy-Szombaton letelepült kereskedő volt s nejét és gyermekeit elvesztve, életének czéljául egyházát tűzte ki s annak végrendeletileg 100,000 frtot meghaladó összeget hagyományozott lelkészek, tanítók, s ezek özvegyei s egy felállítandó ágost. hitv. theologiai akadémia részére. 76 éves korában márt. 24-én halt meg, nagyszerű alapítványával nevét az evang. egyház évkönyveibe kitörülhetlenül beírva.

Az unitárius E. K. Tanács a vallásközönség nevében a szegei árvizkárosultak nyomorai enyhítésére 100 frtot küldött, melyet a belügyminiszter magán levélben köszönt meg.

Az unitáriusok Egyházi Főtanácsa május hó 4-én rendkívüli gyűlést tartott a b. B a l d á c s y-féle hagyaték ügyében.

A teremi unitár. templomra a király ő felsége 100 frtot méltóztatott saját pénztárából utalványozni.

Gyászhirek. Ifj. F r e t w e l l J á n o s buzgó hitrokonunkat s a magyar nemzet hőkeblü barátját érzékeny vesztés érte kedves fia F r e t w e l l Dalby Frigyes halálával. A szép tehetségű, nagy reményekre jogosító ifju csak 16 éves volt. Mélyen fájlaljuk, hogy elhunyt, mielőtt a „szép Magyarhoni“, hová apja a magyar nyelv elsajátítása végett hozni szándékozott, láthatá. Mi őszintén osztozunk a gyászba borult család mély fájaldalmában s vigasztalást óhajtunk megszorodott szívöknek. Fretwell budapesti és kolozsvári barátai e szomoru alkalomból részvénytilylatkozatokat intéztek hozzá.

2. A P á k e i család Kolozsvárt újból gyászol. A szelid és mivelte lelkű P á k e i K r i s z t i n a, zilahi Kis Elekné, hosszas betegség után márt. 17-én elhunyt, maga után hagyva egy kedvos kis fiut. Nem csak a család, melyhez tartozott, hanem mindazok a kik ismerték e ritka kedvességű nőt, mélyen fájlalják halálát. A hű emlékezet jutalmúl erényeidért örködjék sírod fölött, elköltözött szelid lélek!

3. K á l i N a g y L á z á r, ismerőseitől nagyra becsült munkás és hasznos férfi, a közügynek s minden jónak hő pártolója, életének 75-ik évében, ápril 9-én Krasznán, jobblétre szenderült. Béke lengjen porai felett!

4. V á r a d i K á r o l y, a helybeli polgári iskola igazgatója s folyóiratunk munkatársa 9 éves Elemér nevű fiát ápr. 6-án elveszíté szívének mély bánatára. A kedves gyermek a diphtheritis áldozata lett. Őszinte részvétünket fejezzük ki e váratlanul jött meglátogatása felett.

A szerkesztőség postája :

Gróf Kun Géza úrnak Gratz. Nagybecsü cikkét köszönettel vettük. Ürmösi Kálmán úrnak. Als. Siménfalva. Művét, ugy hisszük, már legközelebbi füzetünkben közre adhatjuk.

Sándor Gergely úrnak. Deésfalva. Mihelyt terünk engedi, az ön tört. leírása is alkalmazást találand.

Dimény Zsigmond úrnak. Szilágycseh. A beküldött tört. iratokat nem használhatván, átadtuk az erdélyi muzeumnak. Szives köszönet megemlékezéseért.

Szabó József úrnak. Debreczen. Az előfizetési pénzt köszönettel vettük és az ahoz csatolt 6 frtot kívánsága szerint átszolgáltattuk a helyb. unitárius hitközség pénztárába.

Sajtóhibák.

Mult füzetünkben a 4-ik lapon első bekezdés 3 sor „tisza elemek“ helyett „tisztátalan elemek“ olvasandó. A 66-ik lapon az Aranykönyvbe szintén csúszott be egy lényeges hiba, t. i. hogy Pálfi Dénes úr az Als.-Siménfalvi olv. egyl. báljában 30 frtot fizetett felül. Ezt illetékes helyről tett felszólalás után a tisza számadás érdekében 30 krajczárra kell kiigazitanunk. Kapcsolatosan megjegyezzük azt is, hogy az említett bál összes jövedelme 45 frt, tisza jövedelme 35 frt volt.

A R A N Y - K Ö N Y V.**A Dávid Ferencz-alapítványra tett kegyes adományok.
Huszenötödik közlemény.**

	fr.	kr.		frt.	kr.
3560. Kriza Sándor, n. ajtai l.	3	—	3570. Sándor Miklós	1	—
Losonczi Ján, r. k. ácspllér			Sándor Lajos	1	—
a Dávid Ferencz-féle kerek			Barcsai Béla	1	—
kőnek általa készített állás			Szeredai Aladár	1	—
munkadíját	17	—	Barcsai Lajos	1	—
Toroczkói ekkla	5	—	Lázár Árpád	2	—
Ferenczi Mózes (15-ször)	3	—	Jánky honvéd őrn.	1	—
Kádár József Deésről	1	—	Barcsai Mihály	1	—
Kászoni János, ny. szt. lász-			Krasznai Olivér	1	—
lói t.	1	—	Tóth László	1	—
Sándor József, dévai köz-			3580. Rigó Gyula	1	—
jegyző na keresztelőjén			László Zsigmond	1	—
Rédiger Árpád esp. mint			Risztó Sándor	1	—
keresztelő l. felhívására			Gyárfás Ferenc	1	—
adakoztak:			együtt	27	62
Sándor József, egy dr. 10			Pál Mózes, szováthi l. kül-		
frk. arany	4	62	deménye	10	—
Mara György	1	—	Péterfi Dénes, tanár (3-or)	5	—
Barcsai Kálmán, alisp.	5	—	Barabás Sándor, Verespa		
Puy Zsigmond	2	—	takról 1879-re	1	—
			Ugyanonnan perselypénz	1	39

	frt. kr.		frt. kr.
Szász Ádám 1876—9 re		Kriza Sándor gyűjtőivén	
5—5 frttal	20 —	N. Ajtáról :	
Fülöp Mózes, kidei l.	2 —	Péterfi Sándor	— 20
Árkosi Dénes, ny. esperes		Szalad Jánosné	— 10
küldeménye		Incze József	— 10
3590. A ravai ekkla persely-		Péterfi Tamás	— 10
péNZ czímen	15 —	Biró Dánielné	— 10
Árkosi Dénes	5 —	Török Sándorné	— 10
együtt .	20 —	Kádár Mihályné	— 5
Boér Gergely	2 —	3630. Léta Sándor	— 10
Botár Ferenc Zsibórol (7-er)	10 —	Szakács Dávid	— 5
Ferenczi Mózes (16 szor)	3 —	Nyiredi János	— 10
Bedő Dániel (3-szor)	3 —	Varga Mihály alsz.	— 5
A szabédi ekklában Rend Zs.		Nyiredi Lajos	— 6
Nagy J. Szilágyi J. és		Benedek Samu	— 6
Fekete L. gyűjtőivén :		Varga András	— 5
Rédiger Géza l.	1 —	Bedő Dénes	— 10
Rédiger Gézáné Nagy A.	1 —	Ferencz György	— 6
Rédiger Emma	— 50	Nyiredi Áron	— 10
„ Ilka	— 50	3640. Gáspár Mózes	— 20
3600 „ Jolán	— 50	Péterfi István id.	— 10
„ Ödön	— 50	Péterfi Dávid	— 10
Rend Zsigmond	— 10	Bihari József	— 5
Szabédi ekkla	15 —	Imre János apáczai	— 5
Ujlaki János	— 5	Gáspár István	— 10
Káli Nagy Ferencz	— 10	Zoltán Sándor	— 10
Nagy Ábel	— 10	Kisgyörgy Áron	— 10
Szombath Dénes	— 5	Dombi Mihály	— 10
Fodor Sámuel	— 10	Darkó Lajos	— 10
Dandóczy András	— 5	3650. Ferencz Józsefné	— 10
3610. Bota József	— 3	Ferencz István id.	— 10
Szabó Lajos tan.	1 —	Dézsi Mihály	— 5
Székely Julia	— 20	Darkó István	— 5
Vörös Marika	— 20	Rétyi János	— 8
Nuridzsán Gábor r. k.	— 10	Ferencz István ifj.	— 10
Kozma Károly	— 20	Répa Mihály ifj.	— 40
Hajdu Ábel	— 2	Simon István	— 10
Friedmann Mózes izr.	— 10	Keresztes Samu	— 10
Káli Nagy Simou	— 20	Léta János	— 5
Nagy Gergely gond.	— 10	3660. Bartha György ifj.	— 10
3620. Id. Nagy Gergely	— 50	Darkó Pál	— 3
Többek gabona-adomány ért.	5 52	Darkó György ifj.	— 8
együtt .	27 72	Darkó Mihály	— 5
Német Károly, ev. lelkész		Mészáros József	— 10
Budapestről (4-szer)	2 —	Fazakas Dávid	— 5
		Német Mózes id.	— 10

	frt. kr.		frt. kr.
Zoltán György	5	Albert Lőr. és neje Nagy R.	10
Bartha György id.	10	Albert Zsuzsánna	5
Bartha András id.	6	Albert Anna s férje Boér	
3670. Bartha András ifj.	10	Lajos s kis leányuk Lenke	5
Költő György	10	együtt .	85
Péter József id.	5	Molnár Sándor (7-szer)	5
Tók Sándor	5	Ferenczi Mózes (17-szer)	2
Albertfi Áron	4	3700. Gyulai László (5 ór)	5
Vajda András	5	Fekete Kálmán, távirdat.	
Darkó Imre	10	1877—9-re 2—2 frtjával	6
Lőrincz József	5	Murányi Farkas Sánd. Bpest	2
Lőrincz István	5	Kálnoki Ekkklából Ütő Dá-	
Simén György id.	4	niel l. által 2-ik gyűjt.	4
3680. Tók Bálint	5	Malatinszky György Atkárrol	5
Tók Áron	5	Váradai Károly (3-szor)	10
Péter József ifj.	20	Vargyasi ekkla pers.p. cz.	10
Lengyel József	5	Létai Máté l. gyűjtése Ar.	
Németh János	5	Rákosról :	
Koródi István ifj.	10	Székely Mózes és Mezei	
Lőrincz János	3	Klára esküvőjén	2 24
Kisgyörgy József n. uti	6	Ehez ifj. Szilágyi S.	16
Boda Samu	20	Borbély L. és Biró Kati	
együtt .	5 75	esküvőjén vend.	1
Böloni nyug. tanító Albert		együtt .	3 40
Áron és neje Mikó Zsu-		3710. Kővári László (4-szer)	10
zsánna 50 éves házassá-		Pál Mózes l. Szováthról :	
guk jubileuma alkalmá-		Karácsoni és husvétii collecta	1
val febr. 27-kén 1879 :		Pál Mózes lelkész	2
Albert Áron és neje Mikó		Pál Mózesné	60
Zsuzsánna	50	Tóth Ferencz isk. mester	1
3690. Id. Barabás Sándor	1	Székely Ferencz	20
Ifj. Barabás Sándor	1	Kun József	10
Nagy István	1	Tóth Mihály	10
Nagy József és nője Szócs		együtt .	5
Rákhel a jubiláltak atya		A 25-ik közl. össz.	322 88
és anyatársa	2	Hozzáadva az előbbi 24 közl.	
Jubiláltak gyermekei:		összesen .	7715 02
Albert Dénes és nője Szi-		Az alapítvány	8037 90
gethi B.	10		

Ismét szépen gyarapodtunk, de az időből is eltelt megint két hónap. Kiknél kopogtassak? a kik már többször adakoztak? vagy a kik még nem járultak ez alapítványhoz? Beszéljen és buzdítson már a czél sikere s az ügy maga!

Kolozsvárt, ápril 26-án 1879.

Ferencz József.